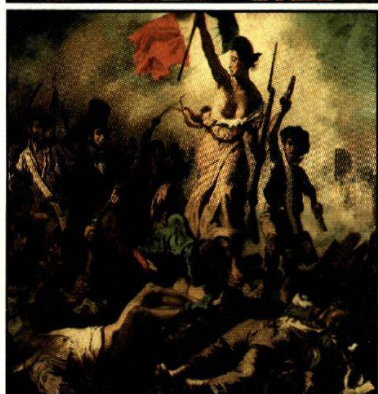

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΝΕΟΤΕΡΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

(από το 1815 έως σήμερα)

Γ' Τάξη ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ και Δ' Τάξη ΕΣΠΕΡΙΝΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ
ΓΕΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

Τόμος 1ος

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ

**ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΝΕΟΤΕΡΟΥ
ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΚΟΣΜΟΥ
ΤΟΜΟΣ 1ος**

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Ιωάννης Κολιόπουλος

Καθηγητής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Κωνσταντίνος Σβολόπουλος

Ακαδημαϊκός Καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών

Ευάνθης ΧατζηΒασιλείου

Επίκουρος Καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών

Θεόδωρος Νημάς

Σχολικός Σύμβουλος Φιλολόγων-δρ.φ.

Χάρις Σχολινάκη-Χελιώτη

Εκπ/κός Δ/θμιας Εκπαίδευσης-δρ. ιστορίας της τέχνης

ΚΡΙΤΕΣ - ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΕΣ

Αθανάσιος Βερέμης

Καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών

Άρτεμις Ξανθοπούλου-Κυριακού

Καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Δημήτριος Γιαννακόπουλος

**Πάρεδρος ε.θ. του τμήματος Αξιολόγησης και
Επιμόρφωσης του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου-δρ.
ευρωπαϊκής ιστορίας**

Βασίλειος Τσιλιμίγκρας

Σχολικός Σύμβουλος Φιλολόγων-μ.δ. ιστορίας

Αθανάσιος Χρήστου
Εκπ/κός Δ/θμιας Εκπαίδευσης-δρ. ιστορίας

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
Μαιρίτα Κλειδωνάρη
Εκπ/κός Δ/θμιας Εκπαίδευσης-φιλόλογος

ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ- ΕΠΟΠΤΕΙΑ
Αναστασία Κυρκίνη-Κούτουλα
Σύμβουλος Παιδαγωγικού Ινστιτούτου-δρ. ιστορίας

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
Τμήμα γραφιστών του ΟΕΔΒ

Ιωάννης Κολιόπουλος Κωνσταντίνος Σβολόπουλος
Ευάνθης Χατζηβασιλείου Θεόδωρος Νημάς
Χάρις Σχολινάκη-Χελιώτη

**ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΝΕΟΤΕΡΟΥ
ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΚΟΣΜΟΥ
(από το 1815 έως σήμερα)**

**Γ' Τάξη Γενικού Λυκείου και Δ' Τάξη Εσπερινού Λυκείου
ΓΕΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ**

**ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ
ΕΚΔΟΣΕΩΝ «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»**

ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΓΙΑ ΜΑΘΗΤΕΣ ΜΕ ΜΕΙΩΜΕΝΗ ΟΡΑΣΗ

**Ομάδα εργασίας για το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής
Πολιτικής**

**Προσαρμογή: Αργυροπούλου Βασιλική, Εκπαιδευτικός
Επιμέλεια: Πασιαλή Κυριακή, Εκπαιδευτικός**

**Επιστημονικός υπεύθυνος: Βασίλης Κουρμπέτης,
Σύμβουλος Α΄ του Υ.ΠΟ.ΠΑΙ.Θ**

**Υπεύθυνη του έργου: Μαρία Γελαστοπούλου,
M.Ed. Ειδικής Αγωγής**

**Τεχνική υποστήριξη: Κωνσταντίνος Γκυρτής,
Δρ. Πληροφορικής**

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το εγχειρίδιο αυτό επιδιώκει να προσεγγίσει τα διεθνή γεγονότα της σύγχρονης εποχής με τρόπο συστηματικό και αντικειμενικό, μακριά από αισθήματα φανατισμού και μισαλλοδοξίας. Η ελληνική ιστορία εξετάζεται ενταγμένη στο ευρύτερο πλαίσιο της παγκόσμιας ιστορίας και ειδικά της ευρωπαϊκής, της οποίας και αποτελεί οργανικό τμήμα.

Το κείμενο του εγχειριδίου έχει συνταχθεί με κοινή ευθύνη όλων των συγγραφέων. Ειδικότερα, εντούτοις, έχουν επιληφθεί της συγγραφής των κεφαλαίων που αφορούν την περίοδο έως τη συνομολόγηση της Συνθήκης της Λωζάννης (Κεφ. Α-Γ) ο Ιωάννης Κολιόπουλος, έως τη λήξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου (Κεφ. Δ-Ε) ο Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, του αντίστοιχου που αφορά τη μεταπολεμική περίοδο (Κεφ. Στ) ο Ευάνθης Χατζηβασιλείου. Οι πολιτιστικές εξελίξεις (Κεφ. Ζ) αποτέλεσαν αντικείμενο συγγραφικής ενασχόλησης της Χάριτος Σχολινάκη. Η σύνθεση του ιστορικού και παιδαγωγικού υλικού που εντάχθηκε στο βιβλίο του καθηγητή αποτέλεσε αντικείμενο φροντίδας του Θεόδωρου Νημά.

Οι συγγραφείς

Οι "πηγές" είναι αναπόσπαστο τμήμα της ιστορικής αφήγησης, της δίνουν αμεσότητα, τη φωτίζουν και την ερμηνεύουν. Αναλύονται στην τάξη με τη συνεργασία καθηγητή και μαθητών αλλά σε καμιά περίπτωση δεν αποτελούν αντικείμενο για εξέταση. Το ίδιο συμβαίνει και με τις χρονολογίες που συνοδεύουν, ως βιογραφικό στοιχείο, τα διάφορα ιστορικά πρόσωπα. Έχουν τεθεί για τον ιστορικά αναγκαίο χρονολογικό προσανατολισμό του μαθητή και δεν πρέπει να απαιτούνται κατά την εξέταση.

ΕΙΚΟΝΕΣ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ

- 1) Θ. Βρυζάκης, «Έξοδος του Μεσολογγίου», 1853, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλέξανδρου Σούτζου, Αθήνα.
- 2) Εζέν Ντελακρουά (Eugene Delacroix, 1798-1863) «Η Ελευθερία οδηγεί τον λαό», 1830, Μουσείο Λούβρου, Παρίσι.
- 3) Ελληνικό στρατιωτικό τμήμα παρελαύνει κάτω από την Αψίδα του Θριάμβου στο Παρίσι στις 14 Ιουλίου 1919.
- 4) Σοβιετικοί στρατιώτες θωρακισμένων εκδηλώνουν τη χαρά τους για την παράδοση της 6ης γερμανικής στρατιάς στο Στάλινγκραντ.
- 5) Το κτίριο του ΟΗΕ.
- 6) Η αίθουσα του Ευρωκοινοβουλίου

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α'

Η ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΙ Ο ΚΟΣΜΟΣ ΤΟΝ 19ο ΑΙΩΝΑ (1815-1871)

Στο Συνέδριο της Βιέννης (Οκτώβριος 1814 - Ιούνιος 1815) οι αντιπρόσωποι των νικητριών δυνάμεων ίδρυσαν την **Ιερή Συμμαχία*** και αποφάσισαν να επαναφέρουν το «παλαιό καθεστώς»* των αριστοκρατικών προνομίων (αρχή της νομιμότητας). Η επάνοδος στην «**αρχή της νομιμότητας**» ενίσχυσε τους μοναρχικούς θεσμούς. Οι νικήτριες δυνάμεις καθόρισαν νέα σύνορα στην Ευρώπη, χωρίς να εκτιμηθεί η εθνολογική σύνθεση των πληθυσμών της. Οι λαοί όμως της Ευρώπης, αμφισβητώντας τις αρχές του απολυταρχικού καθεστώτος, προκάλεσαν από το 1820 έως το 1848 μια σειρά από εξεγέρσεις.

Ο **φιλελευθερισμός** και ο **εθνικισμός** υπήρξαν οι κυρίαρχες ιδεολογίες του 19ου αιώνα και ο άξονας γύρω από τον οποίο κινήθηκαν οι λαοί για την εξασφάλιση της πολιτικής και της εθνικής τους ανεξαρτησίας. Έτσι, δημιουργήθηκαν νέα κράτη στην Ευρώπη είτε από την ένωση μικροτέρων (Ιταλία, Γερμανία) είτε από την απόσχισή τους από μεγάλες αυτοκρατορίες (η Ελλάδα και τα άλλα βαλκανικά κράτη από την Οθωμανική Αυτοκρατορία και το Βέλγιο από τις Κάτω Χώρες).

Στη **Λατινική Αμερική** εξάλλου οι αποικίες της Ισπανίας και της Πορτογαλίας εξεγέρθηκαν, με αποτέλεσμα τη δημιουργία νέων κρατών.

Η **Βιομηχανική Επανάσταση**, που είχε αρχίσει στην Αγγλία τον 18ο αιώνα, εξαπλώνεται στα υπόλοιπα κράτη της Βόρειας Ευρώπης. Μια νέα τάξη, η **εργατική**, έρχεται στο προσκήνιο τα συμφέροντα της οποίας θα συγκρουστούν με αυτά της **αστικής τάξης**. Παράλληλα

κάνουν την εμφάνισή τους ο **συνδικαλισμός** και το **γυναικείο κίνημα**.

Τέλος, οι ΗΠΑ και οι ευρωπαϊκές δυνάμεις (Αγγλία, Γαλλία) εκτόπισαν προοδευτικά τις παλαιές αποικιοκρατικές χώρες (Ισπανία, Πορτογαλία). Ήταν η εποχή της νέας αποικιοκρατίας, του **ιμπεριαλισμού***, όπως ονομάστηκε.

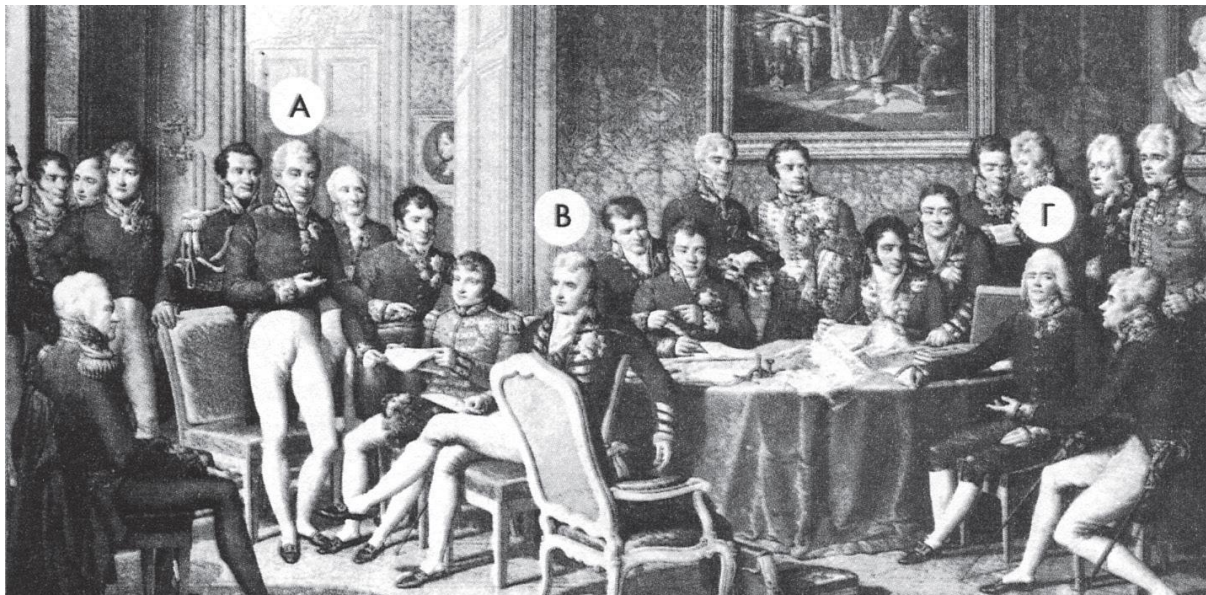
1. ΤΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΕΙΡΗΝΗΣ ΤΗΣ ΒΙΕΝΝΗΣ (1814-1815)

Η σύγκληση του συνεδρίου. Οι τέσσερις μεγάλες δυνάμεις της Ευρώπης που είχαν νικήσει τη Γαλλία του Ναπολέοντα, η Αυστρία, η Ρωσία, η Πρωσία και η Βρετανία, συγκάλεσαν την 1η Νοεμβρίου 1814 συνέδριο στη Βιέννη, για να τερματίσουν και επίσημα τον πόλεμο και για να λύσουν τα προβλήματα που αυτός είχε προκαλέσει. Ήταν το **Συνέδριο Ειρήνης της Βιέννης (1814-1815)**, το οποίο αποτελεί σταθμό στην ιστορία της Ευρώπης και του κόσμου. Το συνέδριο κατέληξε στην ομώνυμη **Συνθήκη Ειρήνης (1815)**.

Οι ηγεμόνες της Ευρώπης επιδίωκαν να παλινορθώσουν το «παλαιό καθεστώς» (*ancien regime*) των αριστοκρατικών φεουδαλικών προνομίων, το οποίο είχε κλονιστεί σοβαρά από τα πλήγματα που είχε δεχτεί, όσο διαρκούσε η παρουσία των δημοκρατικών Γάλλων στις διάφορες χώρες της Ευρώπης.

Στη Βιέννη οι ηγεμόνες των νικητριών δυνάμεων και οι διπλωμάτες τους συσκέπτονταν και διαπραγματεύονταν, για να ρυθμίσουν από κοινού τα διάφορα ζητήματα που είχαν προκύψει από τον πόλεμο και για να συγκεράσουν τις επιδιώξεις των χωρών τους, αλλά τα ιδιαίτερα συμφέροντά τους δε συνέπιπταν. Συμφωνού-

σαν μόνο στον περιορισμό της Γαλλίας στα προπολεμικά της σύνορα και στην αποκατάσταση του παλαιού εδαφικού και πολιτικού καθεστώτος στις άλλες χώρες της Ευρώπης.

Jean-Baptiste Isabey (1767-1855), «Συνέδριο της Βιέννης (1814-1815)». Οι εκπρόσωποι των ευρωπαϊκών κρατών διαπραγματεύονται στο Συνέδριο της Βιέννης. Α. Ο Αυστριακός καγκελάριος Μέτερνιχ. Β. Ο υπουργός Εξωτερικών της Μ. Βρετανίας κόμης Κάσλρι. Γ. Ο υπουργός Εξωτερικών της Γαλλίας Ταλεϋράνδος.

1ο άρθρο της Συνθήκης της Ιερής Συμμαχίας
«Στο όνομα της Αγίας και Αδιαίρετου Τριάδος [...]

Άρθρο 1^ο

Σύμφωνα με τις επιταγές της Αγίας Γραφής που παραγγέλλουν σε όλους τους ανθρώπους να θεωρούν αλλήλους αδελφούς, οι τρεις συμβαλλόμενοι μονάρχες θα παραμείνουν ενωμένοι με δεσμούς πραγματικής και ακατάλυτης αδελφοσύνης και, θεωρώντας αλλήλους συμπατριώτες, θα παρέχουν ο ένας στον άλλον βοήθεια, συνδρομή και αρωγή σε κάθε ευκαιρία και κάθε τόπο.

Θεωρώντας τους εαυτούς τους πατέρες των υπηκόων τους και των στρατών τους, θα τους καθοδηγήσουν στο πνεύμα αδελφοσύνης από το οποίο διακατέχονται οι ίδιοι, για να προστατεύσουν τη θρησκεία, την ειρήνη και τη δικαιοσύνη...»

J. Monnier, A. Jardin, Histoire - classe de seconde, Fernand Nathan, Paris 1978, σ. 262.

Η παλινόρθωση* του «παλαιού καθεστώτος». Τα εδαφικά και τα πολιτικά ζητήματα στην Ευρώπη τα χειρίστηκαν (αφού έγινε δεκτή στο συνέδριο και η ηττημένη Γαλλία) τρεις κυρίως άνδρες, ο υπουργός Εξωτερικών της Βρετανίας κόμης Κάσλρι, ο καγκελάριος της Αυστρίας πρίγκιπας Μέτερνιχ, ο οποίος και προήδρευσε του συνεδρίου, και ο υπουργός Εξωτερικών της Γαλλίας Ταλεϋράνδος. Και οι τρεις πίστευαν πως με την παλινόρθωση του «παλαιού καθεστώτος» ήταν δυνατόν να αναχαιτιστούν οι δυνάμεις της ανατροπής που είχε εκθρέψει η Γαλλική Επανάσταση. Αυτοί και οι εσπευμένοι άρχοντες της Ευρώπης ήταν πεπεισμένοι ότι οι πολυεθνικές αυτοκρατορίες* της γηραιάς ηπείρου εξυπηρετούσαν -καλύτερα από τα εθνικά κράτη- την ειρήνη, επειδή οι διάφορες γλωσσικές ή θρησκευτικές κοινότητες της ηπείρου, ιδίως της κεντρικής και της ανατολικής, δεν είχαν σαφή και διακριτά γεωγραφικά όρια. Αυτές οι διάσπαρτες και ανάμεικτες κοινότητες, αν σχημάτιζαν εθνικές πλειονότητες εθνικών κρατών, θα είχαν στην επικράτειά τους ανεπιθύμητες και ευάλωτες μειονότητες, τις οποίες θα διεκδικούσαν γειτονικά κράτη. Αντίθετα με αυτούς, οι λαοί της Ευρώπης έδειχναν να αποφαίνονται υπέρ της εθνικής ανεξαρτησίας.

Ο χάρτης της Ευρώπης κατά το 1815, όπως διαμορφώθηκε με Βάση τις αποφάσεις του Συνεδρίου της Βιέννης.

Αλλά ποιοι ήταν οι λαοί και ποια τα έθνη την εποχή εκείνη; Ποια ήταν τα στοιχεία που χαρακτήριζαν έναν λαό και ένα έθνος; «Λαός» με τη σημασία της πολιτικής κοινότητας και «έθνος» με τη σημασία της πολιτιστικής κοινότητας συνέπιπταν στη Γαλλία, όπου προβλήθηκαν αυτοί οι όροι από τους επαναστάτες ως αρχές με παγκόσμια εφαρμογή. Στη Γαλλία το σχηματισμένο έθνος της χώρας είχε την ίδια γλώσσα και θρησκεία, διέθετε διακριτή ταυτότητα και ιστορία. Σε πολλές περιοχές της Ευρώπης ωστόσο, ιδίως στις επικράτειες των Αψβούργων*, των Ρομανόφ* και των Οθωμανών σουλτάνων, ελάχιστες ήταν οι σχηματισμένες και διακριτές εθνικές κοινότητες. Αν στη Δυτική Ευρώπη η γλώσσα και εν μέρει και το θρήσκευμα αποτέλεσαν τα κυριότερα στοιχεία στον σχηματισμό των εθνών, στην Κεντρική και την Ανατολική Ευρώπη τα στοιχεία αυτά δεν προσφέρονταν για ανάλογη εθνογενετική διαδικασία.

Η εποχή Μέτερνιχ. Στο Συνέδριο της Βιέννης κυρίαρχη προσωπικότητα αναδείχθηκε ο Μέτερνιχ, ανυποχώρητος υποστηρικτής της μοναρχικής εξουσίας και νομιμότητας και της σταθερότητας. Αν και Αυστριακός στην καταγωγή, πίστευε πως ήταν πρώτα από όλα Ευρωπαίος και πως την ιδέα της Ευρώπης στήριζε και προωθούσε. Ήταν εχθρός των εθνικών κινημάτων και των εθνικών κρατών, επειδή απειλούσαν τη συνοχή της πολύγλωσσης και πολύδοξης αυτοκρατορίας των Αψβούργων, η οποία «στέγαζε» Γερμανούς, Πολωνούς, Μαγυάρους*, Νοτιοσλάβους, Σλοβένους, Τσέχους κ.ά., και υπονόμευαν το όραμα της ευρωπαϊκής ενότητας. Ήταν επίσης εχθρός της δημοκρατίας και των ριζοσπαστικών αλλαγών.

Ο Μέτερνιχ, ο Κάσλρι και ο Ταλεϋράνδος επιδίωκαν να δημιουργήσουν τις προϋποθέσεις για τη διατήρηση μόνιμης ισορροπίας ισχύος στην Ευρώπη, για την απο-

φυγή της κυριαρχίας μιας μεγάλης δύναμης, όπως αυτή της Γαλλίας του Ναπολέοντα. Για να προληφθεί νέα διατάραξη της ευρωπαϊκής ασφάλειας από την πλευρά της Γαλλίας, δημιουργήθηκε «ανάχωμα» ισχυρών κρατών στα ανατολικά της: το Βασίλειο της Ολλανδίας, στο οποίο προστέθηκε και το Βέλγιο, παλαιά κτήση της Αυστρίας, και το Βασίλειο της Σαρδηνίας, στο οποίο προσαρτήθηκαν το Πεδεμόντιο και η Γένοβα. Ανακηρύχθηκε επίσης η ουδετερότητα της Ελβετίας. Η Πρωσία προσάρτησε όλα σχεδόν τα γερμανικά εδάφη στα ανατολικά του ποταμού Ρήνου, και έγινε ένα είδος γέφυρας που ένωνε τη Δυτική με την Ανατολική Ευρώπη και χώριζε τη Ρωσία από τη Γαλλία. Η Αυστρία ενίσχυσε τη θέση της έναντι της Γαλλίας με την ανάκτηση της Τοσκάνης και του Μιλάνου και με την προσάρτηση της Βενετίας. Θύματα των ρυθμίσεων αυτών υπήρξαν οι ιταλικές και οι μικρές γερμανικές χώρες. Η Ιταλία και η Γερμανία παρέμειναν, για μισό αιώνα ακόμη, ιστορικές και γεωγραφικές έννοιες, κατακερματισμένες σε μικρά βασίλεια, πριγκιπάτα και δουκάτα, υπό την επιρροή της Αυστρίας και της Πρωσίας αντίστοιχα.

Ο Αυστριακός καγκελάριος, πρίγκιπας Μέτερνιχ (Klemens-vonMetternich, 1773-1859).

Ο τσάρος Αλέξανδρος Α'. Γεννάδειος Βιβλιοθήκη, Αθήνα.

«Ο τσάρος Αλέξανδρος Α' της Ρωσίας είχε ενθουσιαστεί με την ιδέα μιας χριστιανικής ένωσης της Ευρώπης και είχε πετύχει να πείσει, μετά το 1815, τους ηγεμόνες της Πρωσίας και της Αυστρίας, καθώς και τα περισσότερα κράτη να προσχωρήσουν σε μια "Ιερά Συμμαχία". Αυτή βασιζόταν "στην εμπιστοσύνη και την ελπίδα τους στη Θεία Πρόνοια" και στην πεποίθηση ότι ήταν αναγκαίο η πορεία που θα υιοθετούσαν οι δυνάμεις να βασίζεται, κατά τις αμοιβαίες τους σχέσεις, στις υπέρτατες αλήθειες που τους διδάσκει η αιώνια θρησκεία του Θεού σωτήρα».

G. Livet, Roland Mousnier, Γενική Ιστορία της Ευρώπης, Παπαζήσης, Αθήνα 1980, τ. 6, σ. 169.

Γένεση και εξέλιξη της Ευρωπαϊκής Συμφωνίας

«Το άρθρο 6 της Συνθήκης του 1815 καθιέρωνε την Ευρωπαϊκή Συμφωνία: προκειμένου να εξεταστούν τα πρόσφορα μέτρα για τη διατήρηση της ειρήνης και του σεβασμού "των μεγάλων κοινών συμφερόντων" των ευρωπαϊκών Μεγάλων Δυνάμεων, προβλέπεται η περι-

οδική σύγκληση πολυμερών συνδιασκέψεων. Στην Ευρωπαϊκή Συμφωνία συμμετέχουν αρχικά η Ρωσία, η Αυστρία, η Πρωσία και η Αγγλία αργότερα θα προστεθούν η Γαλλία (1818) και η Ιταλία (1856). Στην περίπτωση όμως της σύγκλησης διεθνών διασκέψεων, με σκοπό την αντιμετώπιση συγκεκριμένων προβλημάτων, καλούνται συχνά και άλλα κράτη, έστω και μη ευρωπαϊκά, άμεσα ενδιαφερόμενα για τα εκάστοτε επίκαιρα ζητήματα [...]. Θα ήταν, άραγε, δυνατό να διακριθεί στον θεσμό της Ευρωπαϊκής Συμφωνίας μια νέα αντίληψη των διεθνών σχέσεων; Μήπως, πράγματι, οι εισηγητές της απέβλεψαν στη συγκρότηση μιας Ευρωπαϊκής Συνομοσπονδίας; Η απάντηση των κορυφαίων ειδικών είναι αρνητική. Ούτε η συστατική πράξη, αλλά ούτε και οι μεταγενέστερες αποφάσεις συνεπάγονταν την οποιαδήποτε περιστολή της κυριαρχίας των κρατών-μελών της Συμφωνίας προς όφελος ενός υπερεθνικού οργάνου, την οργάνωση της αμοιβαίας προστασίας της εδαφικής τους ακεραιότητα ή τουλάχιστον, τη ρητή αμοιβαία υποχρέωσή τους να μην προσφύγουν σε πολεμικές ενέργειες το ένα σε βάρος του άλλου».

Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, Η οργάνωση της διεθνούς κοινωνίας. Ιστορική επισκόπηση, Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 1996, σ. 39-40.

Το τέλος του Ναπολέοντα και η ίδρυση της Ιερής Συμμαχίας. Το έργο του συνεδρίου απείλησε να ανατρέψει ο εξόριστος Ναπολέων Βοναπάρτης, ο οποίος δραπέτευσε από τη νήσο Έλβα, τον τόπο εξορίας του, τον Μάρτιο του 1815, και αποβιβάστηκε στη Γαλλία. Ο Ναπολέων ανακήρυξε τον εαυτό του και πάλι αυτοκράτορα, όμως, χωρίς συμμάχους πια, αντιμετώπισε στο φλαμανδικό χωριό Βατερλό, στις 18 Ιουνίου, τα συμμαχικά στρατεύματα υπό τον Βρετανό στρατηγό Ουέλιν-

γκτον και τον Πρώσο στρατηγό Μπλύχερ. Η ιστορική μάχη κατέληξε στη συντριπτική ήττα του Ναπολέοντα, ο οποίος αναγκάστηκε να παραιτηθεί και πάλι. Ο ηττημένος και έκπτωτος αυτοκράτορας εξορίστηκε στη νήσο του νότιου Ατλαντικού Αγία Ελένη, όπου πέρασε τα υπόλοιπα χρόνια της ζωής του έως το 1821.

Οι νικήτριες ευρωπαϊκές δυνάμεις υποχρέωσαν τώρα τη Γαλλία να υπογράψει νέα συνθήκη ειρήνης, με την οποία έχασε την περιοχή του Σάαρ, που κατέλαβε η Πρωσία, κατέβαλε στους νικητές πολεμική αποζημίωση και δέχτηκε στρατό κατοχής στο έδαφος της. Τη συνθήκη ειρήνης ακολούθησε η υπογραφή της συγκρότησης, στις 26 Σεπτεμβρίου 1815, της Ιερής Συμμαχίας μεταξύ της Αυστρίας, της Ρωσίας και της Πρωσίας, την οποία έσπευσε να καταδικάσει η Βρετανία. Η Ιερή Συμμαχία των τριών αυτοκρατόρων αποσκοπούσε να ανακόψει την πρόοδο των φιλελεύθερων και εθνικών κινημάτων. Οι τρεις αυτοκράτορες, ο Φρειδερίκος Γουλιέλμος Γ' της Πρωσίας, ο Φραγκίσκος Β' της Αυστρίας και ο Αλέξανδρος Α' της Ρωσίας, ύψωσαν με τη συμμαχία τους ανάχωμα εναντίον των δυνάμεων που προωθούσαν τις αρχές της εθνικής αυτοδιάθεσης και της λαϊκής κυριαρχίας, αλλά οι δυνάμεις αυτές σύντομα υπερίσχυσαν.

Το Συνέδριο Ειρήνης της Βιέννης παλινόρθωσε το «παλαιό καθεστώς» και καθιέρωσε τις αρχές της ισοροπίας των δυνάμεων και της παρέμβασης, στο πλαίσιο ενός συστήματος ασφάλειας (Ευρωπαϊκή Συμφωνία/Concert of Europe), αλλά οι λαοί της Ευρώπης είχαν ήδη ακούσει τα μηνύματα των Γάλλων επαναστατών. Κάτω από την επιφάνεια της παλινόρθωσης δρούσαν δυνάμεις που αμφισβητούσαν τις αρχές στις οποίες αυτή είχε στηριχτεί. Φιλελεύθεροι ηγέτες, υποστηρικτές της εισαγωγής μεταρρυθμίσεων για την εξασφάλιση συνταγματικής και ευνομούμενης αντιπροσωπευτικής πο-

λιτείας, και ριζοσπάστες, υποστηρικτές δηλαδή της ανατροπής των μοναρχικών καθεστώτων για την εγκαθίδρυση αβασίλευτων πολιτευμάτων, συγκρούονταν πλέον με τους συντηρητικούς, τους στυλοβάτες της παλινόρθωσης.

Ερωτήσεις

- 1. Να δώσετε το περιεχόμενο των όρων: Ιερή Συμμαχία, «παλαιό καθεστώς», Ευρωπαϊκή Συμφωνία.**
- 2. Ποια πολιτική χάραζαν τα μέλη της Ιερής Συμμαχίας με σκοπό την αποκατάσταση της «ισορροπίας των δυνάμεων» στην Ευρώπη; Πόσο Βιώσιμες εκτιμάτε ότι ήταν οι ρυθμίσεις στις οποίες προέβησαν; Υποστηρίξτε με επιχειρήματα την εκτίμησή σας.**

2. ΤΑ ΕΘΝΙΚΑ ΚΑΙ ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ

Οι δυνάμεις της προόδου και οι πολιτικές ανατροπές. Ο κόσμος που προήλθε από την εικοσιπενταετή αναστάτωση την οποία προκάλεσαν η Γαλλική Επανάσταση και οι Ναπολεόντειοι Πόλεμοι (1789-1815) ήταν διαφορετικός από τον προγενέστερο. Παρόλο που οι νικητές «παλινόρθωσαν» το παλαιό καθεστώς - οι εστεμμένοι ανέκτησαν τους θρόνους τους και οι ευγενείς τις θέσεις τους - είχαν σημειωθεί πολλές αλλαγές στα χρόνια των μεγάλων κοινωνικών και πολιτικών ανατροπών. Σε πολλές χώρες της Ευρώπης εκρηκτικές πολιτικές εξελίξεις είχαν ήδη εκδηλωθεί ή επρόκειτο να εκδηλωθούν. Οι δυνάμεις της συντήρησης συγκρούονταν με αυτές της προόδου, τις οποίες εξέφραζαν ο εθνικισμός, ο φιλελευθερισμός και ο ριζοσπαστισμός.

Στο κλίμα των μεγάλων ανατροπών και των συνακόλουθων δεινών, αλλά και των μεγάλων προσδοκιών, αναπτύχθηκαν ρωμαλέα εθνικά και φιλελεύθερα κινήματα σε διάφορες χώρες της Ευρώπης και του κόσμου γενικά, όπου έφθασαν τα μηνύματα της Γαλλικής Επανάστασης. Η διάκριση μεταξύ των δύο κινημάτων δεν είναι πάντοτε εύκολη, αφού τόσο τα εθνικά όσο και τα φιλελεύθερα κινήματα είχαν ως βάση κοινά στοιχεία. **Εθνικά κινήματα** θεωρούμε τις κινήσεις μεταξύ ανθρωπινων κοινοτήτων με κοινή γλώσσα ή/και θρήσκευμα, με διακριτές παραδόσεις και ιστορία, με αντίληψη κοινής ταυτότητας μεταξύ των μελών τους, οι οποίες κοινότητες επιδίωκαν την ανεξαρτησία τους από την εξουσία άλλης διακριτής κοινότητας. **Φιλελεύθερα κινήματα** την ίδια εποχή θεωρούμε τις κινήσεις που προωθούσαν συνταγματικούς και κοινοβουλευτικούς θεσμούς για την εξασφάλιση των πολιτικών δικαιωμάτων και ελευθεριών των πολιτών. Η διάκριση μεταξύ των δύο αυτών συγγενών κινημάτων γίνεται καλύτερα κατανοητή υπό το φως δύο διακριτών εννοιών, της έννοιας του έθνους και της έννοιας του λαού. Τα εθνικά κινήματα αποσκοπούσαν στην προβολή και την επικράτηση ενός έθνους, μιας πολιτιστικής κοινότητας δηλαδή. Τα φιλελεύθερα κινήματα, μολονότι προωθούσαν και αυτά σε πολλές περιπτώσεις την υπόθεση ενός έθνους, κατά βάση επιδίωκαν την κατοχύρωση των δικαιωμάτων ενός λαού, του λαού με την έννοια της πολιτικής κοινότητας, η οποία αποκτά πραγματική υπόσταση και έχει συγκεκριμένο ρόλο στο πλαίσιο ενός καταστατικού χάρτη, του Συντάγματος.

Ο χαρακτήρας των κινημάτων. Ένα από τα πρώτα κινήματα υπήρξε η Αμερικανική Επανάσταση του 1776, η οποία είχε στοιχεία των εθνικών και φιλελεύθερων κινη-

μάτων που εκδηλώθηκαν στην Ευρώπη και αλλού τον 19^ο αιώνα. Κατά τον 19^ο αιώνα εκδηλώθηκαν εθνικά κινήματα κατά των Ισπανών στη Λατινική Αμερική. Την ανεξαρτησία των χωρών της Λατινικής Αμερικής κατοχύρωσε ο πρόεδρος των ΗΠΑ Μονρόε, ο οποίος το 1823 διακήρυξε επίσημα ότι η αμερικανική ήπειρος δεν επρόκειτο ποτέ στο μέλλον να αφεθεί στη διάκριση των αποικιακών δυνάμεων της Ευρώπης. Ήταν το περίφημο Δόγμα Μονρόε.

Στην Ευρώπη, από το 1792, όταν οι Γάλλοι προσπάθησαν να εξαγάγουν την Επανάσταση, αλλά κυρίως μετά την ανάληψη της εξουσίας από τον Ναπολέοντα, εκδηλώθηκαν διάφορες κατά τόπους αντιδράσεις εναντίον της γαλλικής κατοχής. Στη Βρετανία, την ίδια εποχή, ο εθνικισμός πήρε τη μορφή προβολής και υποστήριξης των παραδοσιακών θεσμών της χώρας, του κοινοβουλευτισμού και των ατομικών ελευθεριών. Στην Ισπανία εκδηλώθηκε και αναπτύχθηκε πνεύμα αντίστασης κατά των γαλλικών στρατευμάτων. Στην Ιταλία, αντιθέτως, η παρουσία των Γάλλων δεν προκάλεσε μεγάλη αντίδραση- η δημιουργία νέων κρατικών ενοτήτων στην κατατεμαχισμένη από τον Ναπολέοντα Ιταλία, σε συνδυασμό με τη μεγάλη απήχηση των επαναστατικών ιδεών, ευνόησε την ανάπτυξη μιας ευρύτερης ιταλικής εθνικής ταυτότητας και της επιθυμίας να δημιουργηθεί ενιαία πατρίδα. Στην Πολωνία το εθνικό κίνημα αναπτύχθηκε κυρίως ως θετική ανταπόκριση στις αρχές που ευαγγελίζονταν οι Γάλλοι, για τον λόγο ότι οι αντίπαλοι του Ναπολέοντα, δηλαδή οι Αυστριακοί, οι Πρώσοι και οι Ρώσοι, ήταν κυρίαρχοι των Πολωνών.

Το Δόγμα Μονρόε

«Οφείλουμε στο όνομα της ειλικρίνειας και των φιλικών μας σχέσεων με τις (ευρωπαϊκές) δυνάμεις να δηλώσουμε ότι θα θεωρήσουμε κάθε απόπειρά τους για επέκταση του συστήματός τους σε οποιοδήποτε μέρος αυτού του ημισφαιρίου ως επικίνδυνη για την ειρήνη και την ασφάλεια μας. Δεν έχουμε αναμειχθεί στις αποικίες και τις εξαρτημένες περιοχές καμιάς ευρωπαϊκής δύναμης και δε σκοπεύουμε να αναμειχθούμε. Αλλά από κοινού με τις κυβερνήσεις που δήλωσαν την ανεξαρτησία τους και τη διατήρησαν, μια ανεξαρτησία που με πολλή περίσκεψη και βασιζόμενοι στις αρχές του δικαίου την έχουμε αναγνωρίσει, δεν μπορούμε να μη θεωρήσουμε οποιαδήποτε ανάμειξη που στοχεύει στην καταπίεση και τον έλεγχο του πεπρωμένου τους από οποιαδήποτε ευρωπαϊκή δύναμη και με οποιονδήποτε τρόπο παρά μόνο ως εκδήλωση μη φιλικής διάθεσης απέναντι στις Ηνωμένες Πολιτείες». Πρόεδρος James Monroe, Μήνυμα στο Κογκρέσο (2 Δεκεμβρίου 1823). Βλ. M.J. Cohen and John Major, *History in Quotations*, Cassell, London 2004, σ. 614.

Εθνικισμός και φιλελευθερισμός

«Ούτε ο εθνικισμός ούτε η δημιουργία εθνικών κρατών βρίσκονταν σε αναγκαία αντίθεση με τον φιλελευθερισμό-αντίθετα στον βαθμό που ο εθνικισμός τιμούσε τα επιτεύγματα ενός συγκεκριμένου απλού λαού ως ανώτερα εκείνων κάποιας κοσμοπολίτικης αριστοκρατικής ηγετικής τάξης, αντανάκλούσε την απέχθεια του φιλελευθερισμού προς τα παραδοσιακά προνόμια. Ωστόσο, στην προθυμία του φιλελευθερισμού να αποδεχτεί το καινούριο, ο εθνικισμός απαντούσε με την εκτίμηση, αν όχι τη λατρεία, του παρελθόντος. Ακόμα, στην επίμονη προσήλωση των φιλελευθέρων στην αξία και στη ση-

μασία του ατομικισμού, οι δημιουργοί των εθνικών κρατών απαντούσαν ότι το ζωτικό έργο τους απαιτούσε ίσως τη θυσία ενός μέρους της ελευθερίας κάθε πολίτη. Η επιτυχία της δημιουργίας των εθνικών κρατών στηρίχτηκε στα θεμέλια μιας γενικής ισορροπίας διεθνούς ισχύος, που επιτεύχθηκε από τα ευρωπαϊκά κράτη στη διάρκεια των πενήντα χρόνων που ακολούθησαν το 1815».

E. Bums, Ευρωπαϊκή Ιστορία, Εισαγωγή στην Ιστορία και τον Πολιτισμό της νεότερης Ευρώπης, τ. Β', επιμέλεια-εισαγωγή Ι.Σ. Κολιόπουλος, μτφρ. Τάσος Δαρβέρης, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, χ.χ., σ. 118-119

Το εθνικό κίνημα των Γερμανών. Πολύ σημαντικό υπήρξε το εθνικό κίνημα των Γερμανών. Αναπτύχθηκε στην κατακερματισμένη ναπολεόντεια Γερμανία και τα βασικά χαρακτηριστικά που απέκτησε μέσα στο κλίμα των μεγάλων συγκρούσεων και ανατροπών της εποχής αυτής επηρέασαν γενικότερα την ανάπτυξη του εθνικισμού. Οι Γερμανοί αντέδρασαν όχι μόνο κατά της γαλλικής παρουσίας, αλλά και κατά των επαναστατικών ιδεών και του Διαφωτισμού. Ήταν η εποχή του κινήματος που ονομάστηκε **ρομαντισμός*** και που αμφισβήτησε τον ορθολογισμό*. Ο ρομαντισμός επηρέασε καθοριστικά το εθνικό κίνημα των Γερμανών, οι οποίοι έως τότε ήταν οι κατ' εξοχήν κοσμοπολίτες της Ευρώπης. Οι Γερμανοί της εποχής αυτής άντλησαν τα απαραίτητα στοιχεία από το έργο του Χέρντερ **Ιδέες για τη φιλοσοφία της ιστορίας και της ανθρωπότητας (1784)**, στο οποίο ο μεγάλος στοχαστής υποστήριξε ότι κάθε αυθεντικός πολιτισμός πηγάζει από τον απλό λαό (Volk), όχι από τις ανώτερες και κοσμοπολίτικες τάξεις, και ότι κάθε λαός, δηλαδή μια κοινότητα ανθρώπων που έχει τη δική της γλώσσα, τα δικά της έθιμα, το δικό της πνεύμα

(Volksgeist)*, έχει τον δικό του πολιτισμό, αυτός δε ο πολιτισμός έχει εθνικό χαρακτήρα.

Τα κυριότερα κινήματα στην Ευρώπη κατά το πρώτο τέταρτο του 19ου αιώνα. Τα όρια του φιλελευθερισμού δοκιμάστηκαν στις επαναστάσεις που εκδηλώθηκαν στην Ευρώπη κατά το πρώτο τέταρτο του 19ου αιώνα. Η πρώτη σοβαρή πρόκληση κατά της νομιμότητας της παλινόρθωσης εκδηλώθηκε το 1820 στην Ισπανία, η οποία εισήλθε σε μία από τις πιο ταραχώδεις περιόδους της ιστορίας της. Βασιλική αντεπανάσταση* το 1822 οδήγησε τη χώρα σε ακυβερνησία, με συνέπεια την επέμβαση γαλλικών στρατευμάτων για την προστασία της μοναρχίας με την έγκριση των μεγάλων δυνάμεων που συνεδρίαζαν στη Βερόνα. Τον Αύγουστο του 1820 εκδηλώθηκε επανάσταση και στην Πορτογαλία.

Σοβαρές αδυναμίες παρουσίασαν τα φιλελεύθερα κινήματα στις χώρες της ιταλικής χερσονήσου. Πολλοί φιλελεύθεροι Ιταλοί υποστήριζαν πως προείχε η ενοποίηση των ιταλικών χωρών σε ενιαίο εθνικό κράτος, άλλοι πάλι έκριναν πως προείχαν η εισαγωγή φιλελεύθερων μεταρρυθμίσεων και η οικονομική ανάπτυξη, παρά η ενοποίηση υπό το σκήπτρο ενός μονάρχη.

Η επανάσταση άρχισε τον Ιούλιο του 1820 στον ιταλικό νότο, στο Βασίλειο των Δύο Σικελιών, με την υποστήριξη των Καρμπονάρων (Carbonari)*, ριζοσπαστών που προωθούσαν ριζικές πολιτικές μεταρρυθμίσεις και αβασίλευτο πολίτευμα. Τον Μάρτιο του 1821 εκδηλώθηκε επανάσταση και στο Πεδεμόντιο, με την υποστήριξη και πάλι των Καρμπονάρων, αλλά τον Απρίλιο του ίδιου έτους στρατεύματα της Αυστρίας την κατέστειλαν. Στη γηραιά ήπειρο η αντιπαράθεση του φιλελευθερισμού και του ριζοσπαστισμού με την Ιερή Συμμαχία έληξε προς το παρόν με την ήττα των πρώτων.

Στην Οθωμανική Αυτοκρατορία πρώτοι οι Έλληνες, ιδίως μετά την κατάληψη των Επτανήσων από τον Ναπολέοντα το 1797, άκουσαν και δέχτηκαν τα ανατρεπτικά μηνύματα των Γάλλων και ανέπτυξαν ισχυρό εθνικό κίνημα, που οδήγησε στην Ελληνική Επανάσταση του 1821.

Εζέν Ντε-
λακρουά
(Eugene
Delacroix-, 1798 -
1863) "Η
Ελευθε-
ρία οδη-
γεί τον
λαό»,
1830,
Μουσείο
Λούβρου,
Παρίσι. Η
προσωπο-

ποιημένη Ελευθερία καθοδηγεί τον λαό κραδαίνοντας την τρίχρωμη σημαία της Γαλλικής Επανάστασης. Ο πίνακας είναι εμπνευσμένος από την Ιουλιανή Επανάσταση του Παρισιού (1830), που απέβλεπε στην αποκατάσταση του δημοκρατικού καθεστώτος μετά την πτώση των Βουρβόνων. Η επανάσταση έθεσε τέλος στην απόλυτη μοναρχία του Καρόλου Ι' και εγκαθίδρυσε την Ιουλιανή Μοναρχία του Λουδοβίκου-Φιλίππου, που αποτελούσε μια μορφή συμβιβασμού ανάμεσα στην επανάσταση και την παλινόρθωση, πιο κοντά στις επιδιώξεις των φιλελεύθερων αστών.

Ερωτήσεις

- 1. Ποια είναι η διαφορά ανάμεσα στα εθνικά και στα φιλελεύθερα κινήματα του 19ου αιώνα; Να συμβουλευτείτε και το σχετικό παράθεμα.**
- 2. Ποιο πνευματικό ρεύμα επηρέασε το εθνικό κίνημα των Γερμανών και με ποιον τρόπο;**
- 3. Ποιοι ήταν οι Καρμπονάροι και ποιοι οι Δεκεμβριστές;**

3. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ 1821 - ΕΝΑ ΜΗΝΥΜΑ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ

Ο χαρακτήρας της Ελληνικής Επανάστασης. Η επανάσταση των Ελλήνων το 1821 εξασφάλισε στο έθνος, ύστερα από πολλούς αιώνες υποταγής σε ξένους κυριάρχους, ανεξάρτητη εθνική εστία.

Η Επανάσταση του 1821 ήταν προϊόν εθνικού κινήματος, το οποίο αναπτύχθηκε κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 18ου αιώνα και τις πρώτες του 19ου, αν και οι καταβολές του ανάγονταν σε προγενέστερες εποχές. Η Ελληνική Εθνική Παλιγγενεσία, όπως ονομάστηκε το εθνικό κίνημα των Ελλήνων, συγγένευε με τα εθνικά κινήματα της ίδιας εποχής που αναπτύχθηκαν στις ιταλικές και τις γερμανικές χώρες -οι οποίες αποτέλεσαν την Ιταλία και τη Γερμανία αντίστοιχα- στις βρετανικές αποικίες στη Βόρεια Αμερική -οι οποίες αποτέλεσαν τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής- καθώς και στην προεπαναστατική και επαναστατημένη Γαλλία.

Το ελληνικό εθνικό κίνημα ήταν πολιτικό κίνημα αποσκοπούσε δηλαδή, όπως και τα αντίστοιχα κινήματα στην Ιταλία, τη Γερμανία και την Αμερική, όχι απλώς στην απελευθέρωση του έθνους και στη συγκρότηση ανεξάρτητου εθνικού κράτους, αλλά στη σύσταση αντι-

προσωπευτικής και ευνομούμενης πολιτείας. Αυτά τα χαρακτηριστικά διαμορφώθηκαν και εμφανίστηκαν υπό την επίδραση των πολιτικών μηνυμάτων που εκπορεύονταν από την επαναστατημένη Γαλλία. Από τα κυριότερα συστατικά στοιχεία του ελληνικού εθνικού κινήματος υπήρξαν: α) η προβολή των Ελλήνων της εποχής ως απογόνων και κληρονόμων των αρχαίων Ελλήνων, β) η ταύτιση των Ελλήνων με τους άλλους Ευρωπαίους και η διάκρισή τους από τους Τούρκους, γ) η καταγγελία της τουρκικής κυριαρχίας ως παράνομης και της εξουσίας του Οθωμανού σουλτάνου ως αυθαίρετης και δ) η προβολή του δικαιώματος των Ελλήνων να διεκδικήσουν την απελευθέρωσή τους από την κυριαρχία και την εξουσία των Τούρκων και να συστήσουν ανεξάρτητη και ευνομούμενη πολιτεία στη βάση των αρχών της εθνικής αυτοδιάθεσης και της λαϊκής κυριαρχίας.

Οργάνωση και έκρηξη της επανάστασης. Την Επανάσταση του 1821 προκάλεσε η **Φιλική Εταιρεία**, μυστική οργάνωση που ιδρύθηκε το 1814 στην Οδησό της Ρωσίας από τρεις Έλληνες, τρεις άσημους εμπόρους ή γραμματείς εμπόρων, τον Εμμανουήλ Ξάνθο, τον Νικόλαο Σκουφά και τον Αθανάσιο Τσακάλωφ. Σημαντικά και δραστήρια στελέχη της μυστικής πατριωτικής οργάνωσης υπήρξαν ο Παναγιώτης Αναγνωστόπουλος και ο Παναγιώτης Σέκερης. Αρχική πρόθεση των συνωμοτών πατριωτών ήταν να προκληθεί, αφού θα είχε αναπτυχθεί η Εταιρεία και όταν παρουσιαζόταν η κατάλληλη ευκαιρία, γενική επανάσταση των Ελλήνων για την απελευθέρωση της πατρίδας από τους Οθωμανούς Τούρκους. Στόχοι των πατριωτών ήταν να κατηχήσουν στην Εταιρεία όσο το δυνατόν περισσότερους σημαίνοντες Έλληνες, να αναθέσουν την ηγεσία στον Ιωάννη Καποδίστρια, υπουργό Εξωτερικών τότε της Ρωσίας,

και μέσω αυτού να εξασφαλίσουν την υποστήριξη της κραταιός και ομόδοξης χώρας του Βορρά.

Από τους τρεις στόχους οι ηγέτες της Εταιρείας μόνο τον πρώτο πέτυχαν αυτοί και άλλα στελέχη της κατήχησαν πλήθος Ελλήνων. Ο Καποδίστριας αρνήθηκε να αναλάβει την ηγεσία, επειδή έκρινε πως οι περιστάσεις δεν ευνοούσαν την επιτυχία ενός εγχειρήματος, όπως αυτό που σχεδίαζε η Εταιρεία. Επιπλέον, τόσο οι αρχές του όσο και η ιδιότητά του ως διπλωμάτη δεν ήταν συμβατές με τις αντίστοιχες ριζοσπαστικές ιδέες που ενέπνεαν τη δράση της Φιλικής Εταιρείας. Για τον ίδιο λόγο ο Καποδίστριας αρνήθηκε να ζητήσει από τον Ρώσο αυτοκράτορα Αλέξανδρο Α' τη συνδρομή της Ρωσίας στη σχεδιαζόμενη επανάσταση των Ελλήνων. Γνώριζε πολύ καλά τις αρνητικές διαθέσεις των μεγάλων δυνάμεων της Ευρώπης προς τις ρήξεις με τη νομιμότητα και τις ανατροπές, όπως αυτή που σχεδίαζαν οι πατριώτες της Οδησού, ενώ ήταν πεπεισμένος ότι η υποστήριξη της Ρωσίας προς το ελληνικό εγχείρημα θα έβλαπτε την ελληνική υπόθεση, επειδή θα έστρεφε τις άλλες δυνάμεις εναντίον της Ρωσίας.

Η σημασία της Επανάστασης του 1821 υπήρξε καταλυτική για την ιστορία της Ευρώπης

«Μέχρι του 1821, η ιστορία της Ευρώπης, παρά τας γενναίας απόπειρας αι οποίαι είχαν σημειωθεί εις την Ιταλίαν και αλλαχού, εφαινετο υποκύπτουσα εις τα αναχρονιστικά συνθήματα. Εάν δεν απεφάσισαν οι Έλληνες να τολμήσουν ό,τι ετόλμησαν εις την Αγίαν Λαύραν και, παραλλήλως ή εν συνεχεία, καθ' όλην την υπόδουλον χώραν, είναι ζήτημα εάν ο 19ος αιών θα εχαρακτηρίζε το σήμερον ως αιών των εθνοτήτων, δηλαδή της αποκαταστάσεως των εθνικών κρατών. Οι Έλληνες δεν απετίναξαν μόνον τον ζυγόν υπό τον οποίον οι ίδιοι

ετέλουν, αλλά κατήργησαν εμμέσως την έννοιαν παντός ζυγού εις την Ευρώπην ολόκληρον, δημιουργήσαντες τας ηθικός και πολιτικός προϋποθέσεις διά την εκδήλωσιν των διαφόρων εθνικών εξεγέρσεων, αι οποίαι, είτε επιτυχούσαι, ως εν Ιταλία, είτε επανειλημμένως και τραγικώς κατασταλείσαι, ως εν Πολωνία, έδωσαν εις τον 19ον αιώνα το χρώμα του και το μέγα ιστορικόν του νόημα».

Παναγιώτης Κανελλόπουλος, Τα Δοκίμια, τ. Β', Ιστορικά Δοκίμια, Εκδ. Εταιρείας Φίλων Παν. Κανελλόπουλου, Αθήνα 1975, σ. 166.

Η ηγεσία της Εταιρείας δόθηκε εν τέλει, στις αρχές του 1820, στον **Αλέξανδρο Υψηλάντη**, γόνο επιφανούς οικογένειας **Φαναριωτών*** στην υπηρεσία τότε του Ρώσου τσάρου. Η αποδοχή της ηγεσίας από τον πρίγκιπα Υψηλάντη, αξιωματικό του ρωσικού στρατού, ήταν προϊόν πατριωτισμού, αλλά και έλλειψης σύνεσης. Ο ρομαντικός πατριώτης δεν ήταν μάλλον σε θέση να εκτιμήσει τις πολιτικές πλευρές του εγχειρήματος και την τεράστια ευθύνη που αναλάμβανε απέναντι στο έθνος. Η υψηλή του θέση στον στρατό αλλά και στην κοινωνία της Ρωσίας καθιστούσε αληθοφανή τον ευσεβή πόθο των Ελλήνων της εποχής ότι η Εταιρεία και ο Υψηλάντης είχαν την υποστήριξη της Ρωσίας. Άλλωστε, με την έξοδό του στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες, τον Φεβρουάριο του 1821, ο Υψηλάντης φαίνεται πως υπολόγιζε λιγότερο στην πρόκληση γενικής εξέγερσης, που οραματίζονταν ορισμένοι Φιλικοί, και περισσότερο σε έναν ρωσοτουρκικό πόλεμο, τον οποίο θα προκαλούσε η αναμενόμενη εισβολή τουρκικών στρατευμάτων στις Ηγεμονίες και η εξίσου αναμενόμενη προσπάθεια της Ρωσίας να περιφρουρήσει το ιδιότυπο καθεστώς αυτονομίας τους.

Επαναστατικές εστίες προκλήθηκαν από τους απόστολους της Εταιρείας σε πολλά μέρη της επικράτειας του Οθωμανού σουλτάνου, προκειμένου να επιτευχθεί γενική εξέγερση στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες, όπου κατοικούσαν ή παρεπιδημούσαν πολλοί Έλληνες, ιδίως μάλιστα στις πόλεις της Μολδαβίας και της Βλαχίας. Στην Πελοπόννησο, στη Μακεδονία, στην Ήπειρο, στη Θεσσαλία, στη Στερεά Ελλάδα, στην Κρήτη, στην Κύπρο και στα νησιά του Αιγαίου, παντού, οι Έλληνες ύψωσαν τη σημαία με τον σταυρό και κατήγγειλαν την εξουσία του σουλτάνου ως παράνομη, αυθαίρετη και τυραννική, διακήρυξαν δε την απόφασή τους να πολεμήσουν για την ελευθερία τους. Ο Αλέξανδρος Υψηλάντης στη Μολδαβία και τη Βλαχία, ο Εμμανουήλ Παππάς στη Μακεδονία, ο Αθανάσιος Διάκος, ο Οδυσσέας Ανδρούτσος, ο Μάρκος Μπότσαρης, ο Γεώργιος Καραϊσκάκης, ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης και ο Γρηγόριος Δικαίος ή Παπαφλέσσας έβαλαν φωτιά στις ευρωπαϊκές κτήσεις του σουλτάνου. Η αγριότητα με την οποία αντέδρασε ο τελευταίος στην πρόκληση των Ελλήνων απέτρεψε το ενδεχόμενο μεσολάβησης μεταξύ των δύο μερών, κατέστησε τους Έλληνες εμπολέμους και, εν μέρει, έκρινε και την έκβαση της επανάστασης.

Η επανάσταση στις Ηγεμονίες. Ο Αλέξανδρος Υψηλάντης διέβη τον ποταμό Προύθο και εισήλθε στη Μολδαβία, στις 22 Φεβρουαρίου 1821, επικεφαλής στενών συνεργατών του. Στην πρωτεύουσα της Ηγεμονίας, στο Ιάσιο, συνεργάστηκε με τον Φαναριώτη ηγεμόνα Μιχαήλ Σούτσο. Την προηγούμενη, στις 21 Φεβρουαρίου, είχε διεξαχθεί η πρώτη μάχη μεταξύ Τούρκων και Ελλήνων, περίπου 150 Κεφαλονιτών ναυτών κυρίως, με επικεφαλής τον Βασίλειο Καραβιά, στο Γαλάτσι, όπου οι Έλληνες επαναστάτες υπερίσχυσαν και τερμάτισαν την τουρκική κυριαρχία.

Η κατάσταση στις δύο Ηγεμονίες, τη Μολδαβία και τη Βλαχία, ήταν περίπλοκη. Στους θρόνους ηγεμόνευαν, με σουλτανική εντολή, Φαναριώτες, οι οποίοι διατηρούσαν στην υπηρεσία τους πλήθος Ελλήνων και άλλων χριστιανών της Μακεδονίας, της Ηπείρου, της Βουλγαρίας, της Σερβίας, του Μαυροβουνίου* και, φυσικά, της Μολδαβίας και της Βλαχίας. Αυτοί όλοι, έμποροι, γραμματείς εμπόρων, διοικητικοί υπάλληλοι, ναύτες και φοιτητές των δύο ελληνικών Ακαδημιών, του Ιασίου και του Βουκουρεστίου, αλλά και πολλοί στρατιωτικοί στην υπηρεσία των δύο ηγεμόνων, οι οποίοι ήταν γνωστοί ως «αρματολοί» ή «Αρναούτηδες», συνιστούσαν το «ξένο» στοιχείο των δύο Ηγεμονιών, στις οποίες ο σουλτάνος, αν και κυρίαρχος, δε διατηρούσε στρατεύματα, παρά μόνο φρουρές στην υπηρεσία των Τούρκων διοικητών.

Απόσπασμα από την Επαναστατική Προκήρυξη του Αλέξανδρου Υψηλάντη

«ΜΑΧΟΥ ΥΠΕΡ ΠΙΣΤΕΩΣ ΚΑΙ ΠΑΤΡΙΔΟΣ!

Η ώρα ήλθεν, ω Άνδρες Έλληνες! Προ πολλού οι λαοί της Ευρώπης πολεμούντες υπέρ των ιδίων Δικαιωμάτων και ελευθερίας αυτών, μας επροσκάλουν εις μίμησιν. Αυτοί, καίτοι οποσοούν ελεύθεροι, επροσπάθησαν όλαις δυνάμεσι να αυξήσωσι την ελευθερίαν και δι' αυτής πάσαν αυτών την Ευδαιμονίαν. Οι αδελφοί μας και φίλοι είναι παντού έτοιμοι [...]. Ας ενωθώμεν λοιπόν με ενθουσιασμόν! Η Πατρίς μας προσκαλεί! Η Ευρώπη προσηλώνουσα τους οφθαλμούς της εις ημάς, απορεί διά την ακινησίαν μας. Ας αντηχήσωσι λοιπόν όλα τα Όρη της Ελλάδος από τον Ήχον της πολεμικής μας Σάλπιγγος, και αι κοιλάδες από την τρομεράν κλαγγήν των Αρμάτων μας. Η Ευρώπη θέλει θαυμάση τας ανδραγαθίας μας, οι δε τύραννοι ημών, τρέμοντες και ω-

χροί θέλουσι φύγει απ' έμπροσθέν μας. Οι φωτισμένοι λαοί της Ευρώπης ενασχολούνται εις την απόκατάσταση της ίδιας ευδαιμονίας και πλήρεις ευγνωμοσύνης διά τας προς αυτούς των Προπατόρων μας ευεργεσίας επιθυμώσι την ελευθερίαν της Ελλάδος. Ημείς, φαινόμενοι άξιοι της προπατορικής αρετής και του παρόντος αιώνος, είμεθα ευέλπιδες να επιτύχωμεν την υπεράσπισιν των δικαίων αυτών και βοήθειαν πολλοί εκ τούτων φιλελεύθεροι θέλουσιν έλθη διά να συναγωνισθώσι με ημάς. Κινηθήτε, ω φίλοι, και θέλετε ιδή μίαν Κραταιάν δύναμιν να υπερασπισθή τα δίκαια μας! [...] Εις τα όπλα λοιπόν, φίλοι, η Πατρίς Μάς Προσκαλεί!
Αλέξανδρος Υψηλάντης Την 24η Φεβρουαρίου 1821.
Εις το γενικόν στρατόπεδον του Ιασίου».

ΣΗΜΑΝΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ

1821

Ιανουάριος Σύσκεψη στη Βοστίτσα - δισταγμοί προκρίτων

23 Φεβρουαρίου Ο Αλέξανδρος Υψηλάντης έρχεται στο Ιάσιο και κηρύσσει την επανάσταση.

17 Μαρτίου Κήρυξη της επανάστασης στη Μάνη από τον Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη.

21 Μαρτίου Πολιορκία Καλαβρύτων – απελευθέρωση σε 5 ημέρες.

23 Μαρτίου Ο Ανδρέας Λόντος υψώνει τη σημαία στη Βοστίτσα. Απελευθέρωση Καλαμάτας (Θ. Κολοκοτρώνης, Π. Μαυρομιχάλης, Παπαφλέσσας)

25 Μαρτίου Ο Παλαιών Πατρών Γερμανός ορκίζει τους αγωνιστές της Πάτρας.

10 Απριλίου Απαγχονισμός του Πατριάρχη Γρηγορίου Ε'.

17 Απριλίου Ο μητροπολίτης Παΐσιος κηρύσσει την επανάσταση στη Σωζόπολη της Θράκης. Στις 25 του μήνα οι Τούρκοι καταλαμβάνουν την πόλη και απαγχονίζουν τους πρωτεργάτες.

23-24 Απριλίου Μάχη της Αλαμάνας - μαρτυρικός θάνατος του Αθανάσιου Διάκου. Στη Χαλκωμότα φονεύεται πολεμώντας κατά των Τούρκων ο μητροπολίτης Σαλώνων Ησαΐας.

Απρίλιος - Μάιος Επαναστατούν η Ύδρα, οι Σπέτσες, τα Ψαρά, η Σάμος.

7 Μαΐου Κήρυξη επανάστασης στην περιοχή του Πηλίου (Μηλιές).

8 Μαΐου Ο Οδυσσέας Ανδρούτσος αντιμετωπίζει επιτυχώς τον Ομέρ Βρυώνη στο Χάνι της Γραβιάς.

12-13 Μαΐου Νίκη των Ελλήνων στο Βαλτέτσι (Θ. Κολοκοτρώνης, Ηλίας Μαυρομιχάλης, Κυριακούλης Μαυρομιχάλης).

18 Μαΐου Κηρύσσεται η επανάσταση στις Καρυές του Αγίου Όρους και στον Πολύγυρο Χαλκιδικής από τον Εμμανουήλ Παππά.

Μέσα Μαΐου Επανάσταση στη δυτική Στερεά Ελλάδα και στην Κρήτη.

26 Μαΐου Συνέλευση των Καλτετζών και ίδρυση της Πελοποννησιακής Γερουσίας.

27 Μαΐου Ο Δ. Παπανικολής πυρπολεί τουρκικό δίκροτο στην Ερεσό της Λέσβου.

8 Ιουνίου Ήττα του Ιερού Λόχου στο Δραγατσάνι.

23 Ιουνίου Οι Τούρκοι εκτελούν στο Μεγάλο Κάστρο (Ηράκλειο) τον Αρχιεπίσκοπο Κρήτης Γεράσιμο, πέντε αρχιερείς και πολλούς προκρίτους της μεγαλονήσου.

25 Ιουνίου Ο Ι. Κωλέττης και ο Γ. Ράγκος κηρύσσουν την επανάσταση στο Συράκο και τους Καλαρίτες της Ηπείρου.

Ιούνιος Ήττα των Ελλήνων στη Γαλάτιστα Θεσσαλονίκης

5 Ιουλίου Κήρυξη της επανάστασης στην περιοχή Ασπροποτάμου Τρικάλων.

9 Ιουλίου Οι Τούρκοι απαγχονίζουν στη Λευκωσία τον Αρχιεπίσκοπο της Κύπρου Κυπριανό και τους μητροπολίτες Πάφου, Κιτίου και Κυρήνειας.

26 Αυγούστου Οι Έλληνες με αρχηγούς τον Γκούρα, τον Πανουργιά και τον Δυοβουνιώτη νικούν στα Βασιλικά της Λοκρίδας τον Μπεϋράν πασά.

1 Σεπτεμβρίου Σφαγή εκατοντάδων αμάχων στη Σαμοθράκη.

23 Σεπτεμβρίου Άλωση της Τριπολιτσάς (Θ. Κολοκοτρώνης). Εδραίωση του Αγώνα στην Πελοπόννησο.

30 Οκτωβρίου Καταστροφή της Κασσάνδρας Χαλκιδικής.

4 Νοεμβρίου Συνέλευση στο Μεσολόγγι – Οργανισμός Δυτικής Χέρσου Ελλάδος.

13 Νοεμβρίου Απελευθέρωση της Άρτας από τους Μ. και Ν. Μπότσαρη, τους αδελφούς Τζαβέλα κ.ά.

15 Νοεμβρίου Συνέλευση Σαλώνων - Νομική Διάταξις Ανατολικής Χέρσου Ελλάδος.

11ανουαρίου Η Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου ψηφίζει το πρώτο Σύνταγμα της Επανάστασης, το «Προσωρινό Πολίτευμα της Ελλάδος».

Φεβρουάριος Επανάσταση στον Όλυμπο και στη δυτική Μακεδονία. Επανάσταση στη Νάουσα και στη Βέροια (Ζαφειράκης Λογοθέτης).

10 Μαρτίου Ο Λ. Λογοθέτης και ο Α. Μπουρνιάς κάνουν απόβαση στη Χίο.

30 Μαρτίου - 2 Απριλίου Σφαγές στη Χίο από τα τουρκικά στρατεύματα υπό τον Καρά Αλή.

13 Απριλίου Η Νάουσα καταλαμβάνεται από τους Τούρκους και πυρπολείται - νέο «Ζάλογγο» στην Αραπίτσα.

21 Μαΐου «Προσωρινόν Πολίτευμα Νήσου Κρήτης».

6-7 Ιουνίου Ο Κωνσταντίνος Κανάρης πυρπολεί τη ναυαρχίδα του Καρά Αλή.

9 Ιουνίου Οι Τούρκοι της φρουράς της Ακρόπολης παραδίδονται στους πολιορκητές τους Έλληνες.

10 Ιουνίου Νίκη των Ελλήνων στο Κομπότι της Άρτας.

4 Ιουλίου Ήττα των Ελλήνων και των φιλελλήνων υπό τον Α. Μαυροκορδάτο στο Πέτα από τον Κιουταχή.

26-28 Ιουλίου Ο Κολοκοτρώνης στα Δερβενάκια απόδεκατίζει ολόκληρη τουρκική στρατιά υπό τον Μαχμούτ πασά Δράμαλη. Η επανάσταση θριαμβεύει.

28 Ιουλίου Το Σούλι παραδίδεται στους Τούρκους.

Νοέμβριος - Δεκέμβριος Πρώτη πολιορκία του Μεσολογγίου (Κιουταχής και Ομέρ Βρυώνης).

30 Νοεμβρίου Στο Ναύπλιο ο Στάικος Σταϊκόπουλος εκπορθεί το Παλαμήδι.

2 Δεκεμβρίου Το Συνέδριο της Βερόνας αποκηρύσσει την Ελληνική Επανάσταση.

1823

15 Ιανουαρίου Σημαντική επιτυχία του Γ. Καραϊσκάκη κατά του Ισμαήλ πασά στον Άγιο Βλάσιο Ευρυτανίας.

Μάρτιος Μεταστροφή της αγγλικής διπλωματίας – αναγνώριση των Ελλήνων ως εμπολέμων.

13 Μαρτίου Η ελληνική κυβέρνηση ανακοινώνει την επιβολή ναυτικού αποκλεισμού των λιμανιών του Ιονίου και του Αιγαίου.

29 Μαρτίου - 18 Απριλίου Σύγκληση της Β' Εθνικής Συνέλευσης στο Άστρος της Κυνουρίας. Επικυρώνεται ο «Νόμος της Επιδαύρου».

22 Μαΐου Ο διορισμένος από την κυβέρνηση αρμοστής της Κρήτης Μανόλης Τομπάζης φθάνει στην Κίσαμο. Οι Τούρκοι παραδίδουν στον αρμοστή το φρούριο της Κισσάμου.

8-9 Αυγούστου Μάχη στο Κεφαλόβρυσο - θάνατος Μάρκου Μπότσαρη.

24 Δεκεμβρίου Ο Μπάουρον φτάνει στο Μεσολόγγι.

1824

Ιανουάριος-Μάιος Πρώτη φάση εμφύλιου πολέμου.

9 Ιανουαρίου Ρωσικό σχέδιο για την επίλυση του ελληνικού προβλήματος, το οποίο προέβλεπε τη δημιουργία τριών αυτόνομων ελληνικών ηγεμονιών (απορρίπτεται).

21 Φεβρουαρίου Χορήγηση του πρώτου αγγλικού δανείου στην Ελλάδα.

Μάρτιος Ο σουλτάνος ζητεί τη βοήθεια του Μεχμέτ Αλή της Αιγύπτου.

Μάρτιος-Αύγουστος Ο Χουσεΐν μπέης καταπνίγει την επανάσταση στην Κρήτη.

19 Απριλίου Θάνατος του Μπάυρον στο Μεσολόγγι.

7-8 Ιουνίου Καταστροφή της Κάσου από τους Τουρκοαιγύπτιους.

21 Ιουνίου Καταστροφή των Ψαρών από τους Τουρκοαιγύπτιους.

3 Ιουλίου Καταστροφή του τουρκικού στόλου κοντά στα Ψαρά.

Αύγουστος Νικηφόρες ναυμαχίες στη Μυκάλη και στον Γέροντα (Ανδρέας Μιαούλης).

Νοέμβριος- Δεκέμβριος Δεύτερη φάση εμφύλιου πολέμου.

1825

26 Ιανουαρίου Δεύτερο αγγλικό δάνειο της Ανεξαρτησίας

12 Φεβρουαρίου Απόβαση του Ιμπραήμ στη Μεθώνη.

Απρίλιος Νίκες του Ιμπραήμ στο Κρεμμύδι Μεσσηνίας και στη Σφακτηρία.

20 Μαΐου Μάχη στο Μανιάκι - ηρωικός θάνατος Παπαφλέσσα.

2 Ιουνίου Ανατίναξη τουρκικής κορβέτας στη Σούδα από τον Ανδρέα Μιαούλη.

6-7 Ιουνίου Μάχη της Δρομπάλας (αδελφοί Αλεξόπουλοι).

10 Ιουνίου Άλωση της Τριπολιτσάς από τον Ιμπραήμ.

13 Ιουνίου Νίκη των Ελλήνων στους Μύλους της Λέρνης.

13 Αυγούστου Νίκη των Ελλήνων στα Τρίκορφα.

15 Απρ.-12 Δεκ. Α' φάση της δεύτερης πολιορκίας του Μεσολογγίου (Κιουταχής).

28 Σεπτεμβρίου Νίκη των Ελλήνων στον Καρβασαρά.

12 Οκτωβρίου Νίκη των Ελλήνων στην Αλαμάνα.

18 Νοεμβρίου Νίκη των Ελλήνων στο Δίστομο υπό τον Καραϊσκάκη. Πυρπόληση της Γαστούνης από τον Ιμπραήμ.

12 Δεκεμβρίου Οι Τούρκοι ενισχύονται από τους Αιγυπτίους στο Μεσολόγγι.

1826

4 Απριλίου Υπογράφεται το Πρωτόκολλο της Πετρούπολης από τη Ρωσία και την Αγγλία.

6 Απριλίου Προσπάθειες για συγκρότηση της Γ' Εθνοσυνέλευσης αποτυγχάνουν.

10-11 Απριλίου Έξοδος του Μεσολογγίου. Έξαρση του φιλελληνικού κινήματος.

22-25 Ιουνίου Οι Μανιάτες απωθούν τις δυνάμεις του Ιμπραήμ στη Βέργα του Αλμυρού. Στο ίδιο χρονικό διάστημα οι Μανιάτισσες εκδιώκουν τους Αιγυπτίους στο Διρό.

3 Αυγούστου Ο Κιουταχής κυριεύει την Αθήνα – πολιορκία της Ακρόπολης (Γκούρας).

27-30 Αυγ. Ναυτικές συγκρούσεις στην περιοχή της Μυτιλήνης. Στον Πολυάραβο, στη Μάνη, οι Μανιάτες αποκρούουν τον Ιμπραήμ και τον εκδιώκουν από τη Λακωνία.

18-24 Νοεμβρίου Μάχες της Αράχοβας - νίκη Καραϊσκάκη.

1827

Ιανουάριος Αγώνες για τη σωτηρία της Ακρόπολης.
16 Μαρτ.-5 Μαΐου Γ' Εθνική Συνέλευση στην Τροιζήνα - εκλογή του Ιωάννη Καποδίστρια ως πρώτου κυβερνήτη της Ελλάδας.
8 Απριλίου Νίκη Ελλήνων σε ναυμαχία στο Τρίκερι.
22 Απριλίου Θάνατος Γ. Καραϊσκάκη.
24 Απριλίου Καταστροφή των Ελλήνων στο Φάληρο.
24 Μαΐου Παράδοση της Ακρόπολης των Αθηνών στον Κιουταχί.
6 Ιουλίου Υπογράφεται στο Λονδίνο η «Συνθήκη ειρηνεύσεως της Ελλάδας»
8-20 Οκτωβρίου Ναυμαχία του Ναβαρίνου.

1828

6 Ιανουαρίου Άφιξη του Καποδίστρια στο Ναύπλιο.
8 Ιανουαρίου Ίδρυση της «Προσωρινής Διοικήσεως της Επικρατείας»
28 Ιουνίου Το πολεμικό «Παπανικολής» κατάναυμαχεί τουρκικά πολεμικά στο Τρίκερι.
7-19 Ιουλίου Υπογράφεται το Πρωτόκολλο του Λονδίνου. Αποφασίζεται η αποστολή γαλλικού εκστρατευτικού σώματος στην Πελοπόννησο για την εκδίωξη του Ιμπραήμ.

1829

29 Ιανουαρίου Νίκη των Ελλήνων στο Μαρτίνο της Λιβαδειάς.

10/22 Μαρτίου Υπογράφεται το Πρωτόκολλο του Λονδίνου. Τα σύνορα του αυτόνομου ελληνικού κράτους ορίζονται στη γραμμή Αμβρακικού - Παγασητικού, περιλαμβάνονται η Εύβοια, οι Σποράδες, οι Κυκλάδες και τα νησιά του Αργοσαρωνικού.

3 Μαΐου Παράδοση του Μεσολογγίου και του Αιτωλικού στους Έλληνες.

Ιούλιος Δ' Εθνική Συνέλευση στο Άργος.

12 Σεπτεμβρίου Νίκη των Ελλήνων στην Πέτρα της Βοιωτίας - Δημήτριος Υψηλάντης.

14 Σεπτεμβρίου Συνθήκη της Αδριανούπολης. Η Πύλη αναγνωρίζει τα προηγούμενα πρωτόκολλα και τις συνθήκες που αφορούσαν το ελληνικό ζήτημα.

1830

3 Φεβρουαρίου Πρωτόκολλο περί ανεξαρτησίας της Ελλάδας.

Από αυτό το «ξένο» στοιχείο άντλησε ο Υψηλάντης και οι συνεργάτες του το ανθρώπινο δυναμικό της εκστρατείας του. Ανομοιογενές πλήθος άνω των 6.000 ανδρών, Μολδαβών, Βλάχων, Αλβανών, Ηπειρωτών, Μακεδόνων, Επτανησίων, Σέρβων, Βουλγάρων, Κοζάκων, ακόμη και πολλών Ουλάνων (ιππέων) από τις γερμανικές χώρες, την Πολωνία και την Ουγγαρία, συνιστούσε το αρχικό στράτευμα. Περίπου 2000 ήταν Έλληνες, εκ των οποίων 450 αποτελούσαν τον περίφημο **Ιερό Λόχο**. Οι ντόπιοι και οι αρχηγοί τους, από τους ο-

ποίους ο Θεόδωρος Βλαδιμηρέσκου φάνηκε στην αρχή να συμφωνεί με τους σκοπούς της Φιλικής Εταιρείας, όντας ο ίδιος μέλος της, είτε παρέμειναν αδρανείς είτε παρασπόνδησαν την τελευταία στιγμή και εγκατέλειψαν τους Έλληνες επαναστάτες.

Ο Αλέξανδρος Υψηλάντης διέρχεται τον Προύθο. Φανταστική σύνθεση του Peter von Hess. Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα.

Χωρίς τη θρυλούμενη βοήθεια από τη Ρωσία και με την καταδίκη της επανάστασης στις δύο Ηγεμονίες από τον αυτοκράτορα της Ρωσίας Αλέξανδρο Α', ο Υψηλάντης και οι συνεργάτες του ανέμεναν πλέον το μοιραίο: την εισβολή τουρκικών στρατευμάτων στις Ηγεμονίες, που εκδηλώθηκε από τα παρίστρια φρούρια προς βορρά στις 30 Απριλίου 1821, με δύναμη 30.000 ανδρών. Στη μάχη, που έγινε στο Γαλάτσι την 1η Μαΐου, οι Έλληνες αμύνθηκαν με γενναιότητα, αλλά υποχρεώθηκαν να προχωρήσουν από τον Προύθο, με κατεύθυνση τη Ρω-

σία. Ήταν μια πρώτη σοβαρή ήττα των Ελλήνων επαναστατών, αφού προκάλεσαν σοβαρές απώλειες (άνω των 1.200 νεκρών και τραυματιών) στις υπέρτερες τουρκικές δυνάμεις.

Η εισβολή των Τούρκων επέδρασε διαλυτικά στα στρατεύματα των ντόπιων που είχαν συναθροίσει ο Βλαδιμηρέσκου και οι άλλοι τοπικοί αρχηγοί, όπως ο Σάββας Καμινάρης, με συνέπεια οι χωρικοί επαναστάτες να εγκαταλείψουν τους αρχηγούς τους. Έμειναν έτσι το Βουκουρέστι και άλλα κέντρα της Βλαχίας στη διάκριση των Τούρκων, οι οποίοι έσπευσαν να τα λεηλατήσουν. Θύμα της έξαψης των παθών που ακολούθησε υπήρξε ο ίδιος ο Βλάχος ηγέτης, ο Βλαδιμηρέσκου, ο οποίος φονεύθηκε ύστερα από εντολή του Υψηλάντη με τη βάσιμη κατηγορία της συνδιαλλαγής με τους Τούρκους. Ήταν μια πράξη αναπόδραστη, αλλά κρίσιμη για την έκβαση του αγώνα, επειδή αποξένωσε πιο πολύ τους ντόπιους χωρικούς και τους αρχηγούς τους.

Η έλλειψη σοβαρού πολεμικού σχεδίου και η ασυνεννοησία σε πολλά επίπεδα της ιεραρχίας οδήγησαν τους Έλληνες επαναστάτες στην πρώτη μεγάλη σύγκρουση με τους Τούρκους, κοντά στο χωριό της Βλαχίας Δραγατσάνι, στις 7 Ιουνίου 1821. Αντιμέτωποι με υπέρτερες δυνάμεις των Τούρκων, οι Έλληνες οδηγήθηκαν σε πραγματική σφαγή. Άνω των 200 ανδρών από τη δύναμη των μαχητών του Ιερού Λόχου, το άνθος της ελληνικής νεολαίας στις Ηγεμονίες, έπεσαν πολεμώντας ηρωικά, άλλοι τόσοι δε ίσως από άλλα ελληνικά τμήματα. Άλλοι συνελήφθησαν αιχμάλωτοι, τραυματίες όντες, και στάλθηκαν σιδηροδέσμιοι στην Κωνσταντινούπολη, όπου απαγχονίστηκαν. Περίσσεψε σε αυτή τη μάχη ο ηρωισμός των νέων Ιερολοχιτών, περίσσεψε και η αφροσύνη ορισμένων αξιωματικών.

Οι συνέπειες της καταστροφής στο Δραγατσάνι ήταν ολέθριες. Ο Υψηλάντης με τα απομεινάρια του

στρατού κατευθύνθηκε προς τα σύνορα της Αυστρίας, αν και ο ίδιος θα προτιμούσε, αντί να αποσυρθεί από το πεδίο των συγκρούσεων, να θυσιαστεί, αλλά πρυτάνευσαν ψυχραιμότερες σκέψεις. Απώτερος σκοπός του ήταν πλέον να φτάσει διά της Αυστρίας στην επαναστατημένη Ελλάδα. Ο Υψηλάντης πέρασε τα σύνορα στις 15 Ιουνίου, συνοδευόμενος του αξιωματικού Γεώργιο Λασσάνη, αφού αποχαιρέτησε άλλους πιστούς του αξιωματικούς, τον Γεωργάκη Ολύμπιο και τους διασωθέντες 100 περίπου Ιερολοχίτες. Ο Υψηλάντης δεν έφτασε ποτέ στην Ελλάδα- πέθανε τον Ιανουάριο του 1828 έγκλειστος σε αυστριακό φρούριο, απαρηγόρητος που δεν κατόρθωσε να φτάσει στη μαχόμενη Ελλάδα, όπου χάραζε ήδη η ελευθερία.

Τα υπολείμματα των ελληνικών στρατευμάτων έδωσαν άλλη μία μάχη, στις 17 Ιουνίου, στο Σκουλένι της Μολδαβίας. Χωρίς πυροβολικό, τα τμήματα πεζών και ιππέων των επαναστατών αντιμετώπισαν υπέρτερες δυνάμεις πεζικού, ιππικού και πυροβολικού, που κατέσκαψε τα χαρακώματα των αμυνομένων, τους οποίους εν συνεχεία κατέκοψαν οι Τούρκοι ιππείς. Έπεσαν πολλοί Έλληνες αρχηγοί, όπως ο Αθανάσιος Καρπενησιώτης. Ο Γεωργάκης Ολύμπιος και ο Ιωάννης Φαρμάκης έγραψαν τον επίλογο της ηρωικής, αλλά και τραγικής επανάστασης των Ελλήνων στις Ηγεμονίες: αποκλεισμένοι με τα παλικάρια τους στη Μονή Σέκου, ο μεν Ολύμπιος έβαλε φωτιά στην πυριτιδαποθήκη της μονής και παρέσυρε πολλούς Τούρκους μαζί του στον θάνατο, τον Σεπτέμβριο του 1821, ενώ ο Φαρμάκης συνελήφθη αιχμάλωτος μαχόμενος, στάλθηκε στην Κωνσταντινούπολη και αποκεφαλίστηκε.

Η νομιμότητα του ελληνικού Αγώνα

«Από την επαναστατική προκήρυξη του Αλέξανδρου Υψηλάντη και αυτές των επαναστατών στη νότια Ελλάδα, το 1821, έως τις τελευταίες ανάλογες επίσημες διακηρύξεις οι Έλληνες δεν φείδονταν λόγων προκειμένου να στηρίξουν το επιχείρημα της νομιμότητας του αγώνα τους. Οι Έλληνες είχαν ηττηθεί, οι χώρες τους είχαν κατακτηθεί και οι ίδιοι είχαν υποδουλωθεί, αλλά δεν είχαν ποτέ ενσωματωθεί ως οργανικό μέρος της πολιτείας των κατακτητών. Δεν ήταν "αποστάται" οι Έλληνες, κατά τον συντάκτη των "Ελληνικών Χρονικών" του Μεσολογγίου, επειδή δεν είχαν υποταχθεί σε "νόμιμον αρχήν", και η Ελλάδα δεν είχε αποτελέσει "νόμιμον τμήμα της οθωμανικής επικρατείας". Η τουρκική κυριαρχία, σύμφωνα με άλλη εφημερίδα των επαναστατών, είχε τη μορφή στρατιωτικής κατοχής: οι Τούρκοι "εστρατοπέδευον" στις ελληνικές χώρες, δεν ήταν νόμιμοι κάτοχοι και κάτοικοι τους. Η Ελληνική Επανάσταση λοιπόν αποσκοπούσε στην αποκατάσταση της νομιμότητας».

Θάνος Βερέμης - Γιάννης Κολιόπουλος, Ελλάς, η σύγχρονη συνέχεια. Από το 1821 μέχρι σήμερα, Καστανιώτης, Αθήνα 2006, σ. 53.

ΕΝΑΡΞΗ ΚΑΙ ΕΞΑΠΛΩΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

- Περιοχές που Επανάστατησαν τον Μάρτιο (21 έως 31)
- Περιοχές που Επανάστατησαν τον Απρίλιο
- Περιοχές που Επανάστατησαν τον Μάιο
- Περιοχές που Επανάστατησαν τον Ιούνιο και τον Ιούλιο
- Περιοχές που Επανάστατησαν το 1822

Η εδραίωση της επανάστασης. Η Φιλική Εταιρεία ωστοσο είχε προετοιμάσει το έδαφος για τη μεγάλη ανάφλεξη. Στα Καλάβρυτα, στις 21 Μαρτίου, ο Ασημάκης Φωτήλας και ο Ασημάκης Ζαΐμης, στο Αίγιο ο Ανδρέας Λόντος, στην Πάτρα ο Παλαιών Πατρών Γερμανός, στην Καλαμάτα ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης, ο Παπαφλέσσας, ο Κολοκοτρώνης, ο Αναγνωσταράς (Αναγνώστης Παπαγεωργίου) και ο Νικηταράς (Νικήτας Σταματελόπουλος), στην Καρύταινα οι Δεληγιανναίοι και οι Πλαπούταιοι (Κολιόπουλοι), στην Κυπαρισσία ο Αμβρόσιος Φραντζής, στον Μυστρά ο Μητροπολίτης Βρεσθένης Θεοδώρητος και ο Παναγιώτης Γιατράκος, στο Αργός και στο Ναύπλιο ο Χαραλάμπης Περούκας ξεσήκωσαν την Πελοπόννησο.

Η Λασκαρίνα Μπουμπουλίνα 1776-1825 που έδρασε κυρίως στον ναυτικό αγώνα του Ναυπλίου, αποτελεί κορυφαίο παράδειγμα της γυναικείας προσφοράς στον Αγώνα. Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, Αθήνα.

Ταυτόχρονα σχεδόν επαναστάτησε η ανατολική Στερεά: ο Πανουργιάς στην Άμφισσα (24 Μαρτίου), ο Γκούρας στο Γαλαξίδι, ο Δήμος Σκαλτσάς στο Λιδωρίκι, ο Αθανάσιος Διάκος στη Λιβαδειά, ο Ι. Δυοβουνιώτης στη Μενδενίτσα κατέλαβαν τα κάστρα ή έκλεισαν τους Τούρκους σε αυτά. Ακολούθησαν τα νησιά του Αιγαίου,

οι Σπέτσες, τα Ψαρά, η Ύδρα (υπό την ηγεσία του Αντ. Οικονόμου και του Δημ. Κριεζή), η Σάμος και η Άνδρος (υπό τον Θεόφιλο Καΐρη), το Πήλιο (με αρχηγούς τον Κυριάκο Μπασδέκη και τον λόγιο Άνθιμο Γαζή), τα Άγραφα, η Εύβοια, η Χαλκιδική (με αρχηγό τον Εμμανουήλ Παππά), η Κρήτη, η δυτική Στερεά (με αρχηγούς τον Δημήτριο Μακρή και τον Γ. Βαρνακιώτη), η Δυτ.Θεσσαλία (με τον Χρ. Χατζηπέτρο και τον Ν. Στουρνάρη), η Ήπειρος (με αρχηγούς τον Γώγο Μπακόλα και τον Ιωάννη Κωλέττη), η Νάουσα (με αρχηγό τον Λογοθέτη Ζαφειράκη) και ο Όλυμπος (με αρχηγούς τον Διαμαντή Νικολάου και τον μετέπειτα ιστοριογράφο του αγώνα Νικόλαο Κασομούλη). Η Φιλική Εταιρεία ήταν η φωνή του αιχμάλωτου έθνους, στην οποία ανταποκρίθηκε το πανελλήνιο.

Από τις πρώτες αξιομνημόνευτες μάχες υπήρξαν η μάχη της Αλαμάνας και η μάχη της Γραβιάς στην ανατολική Στερεά Ελλάδα και η μάχη στο Βαλτέτσι στην Πελοπόννησο. Στην Αλαμάνα ο Αθανάσιος Διάκος με μικρή δύναμη αντιμετώπισε στις 23 Απριλίου 1821 ισχυρό στράτευμα 2.000 Τούρκων και Αλβανών, υπό δύο πασάδες, τον Ομέρ Βρυώνη και τον Κιοσέ Μεχμέτ, τους οποίους είχε στείλει από την Ήπειρο, διά της Θεσσαλίας και της Στερεάς προκειμένου να καταπνίξουν την επανάσταση στην Πελοπόννησο, ο αρχιστράτηγος των σουλτανικών στρατευμάτων που πολιορκούσαν στα Ιωάννινα τον αποστάτη Αλή πασά, Μεχμέτ Χουρσίτ πασάς. Ο Διάκος συνελήφθη πληγωμένος, όταν οι άνδρες του είχαν αποδεκατιστεί. Στη Λαμία, όπου μεταφέρθηκε, ο Διάκος εξέπληξε με το θάρρος του τον Ομέρ Βρυώνη, ο οποίος προσφέρθηκε να τον προσλάβει στην υπηρεσία του, για να λάβει, όπως λέγεται, την απάντηση: «Ούτε σε δουλεύω [υπηρετώ] πασά, ούτε σ' ωφελώ κι αν σε δουλεύσω». Αντιμετώπισε τον θάνατο διά ανασκολοπισμού με γενναιότητα και μεγαλοψυχία.

Ο Εμμ. Παπάς (1773-1821),
μεγαλέμπορος και τραπεζίτης από
τις Σέρρες, μέλος της Φιλικής Ε-
ταιρείας, πρωτοστάτησε στην ορ-
γάνωση της επανάστασης στη
Χαλκιδική. Εθνικό Ιστορικό Μου-
σείο, Αθήνα.

Ο Οδυσσέας Ανδρούτσος αντέταξε σθεναρή άμυνα εναντίον του Ομέρ Βρυώνη, στις 8 Μαΐου 1821, όταν ο τελευταίος προσπάθησε να περάσει από τη στενωπό της οποίας δεσπόζει το περίφημο Χάνι της Γραβιάς. Ο Ανδρούτσος, παλαιός γνώριμος του Ομέρ Βρυώνη από την αυλή του Αλή πασά, απέρριψε πρότασή του να τον προσλάβει στην υπηρεσία του με δέλεαρ το αρματολίκι της Λιβαδειάς, κλείστηκε στο Χάνι με 120 άνδρες του και αντιστάθηκε με πείσμα, που προκάλεσε τον θαυμασμό των αντιπάλων του. Με 6 μόνο νεκρούς συντρόφους και αφού είχαν σκοτώσει 300 περίπου επιτιθέμενους αντιπάλους, ο Ανδρούτσος και οι άνδρες του αποχώρησαν από το Χάνι νύχτα ανενόχλητοι.

Στο Βαλτέτσι, στον δρόμο από την Τρίπολη προς τη Μεγαλόπολη και την Καλαμάτα, ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης και άλλοι Πελοποννήσιοι οπλαρχηγοί, όπως οι Μαυρομιχαλαίοι, ο Πλαπούτας και ο Γιατράκος, συγκέντρωσαν τους επαναστατημένους χωρικούς από τα πλησιόχωρα στρατόπεδα Βερβαίνων, Χρυσοβιτισίου και Πιάνας και ανάγκασαν στην περίφημη ομώνυμη μά-

χη (12-13 Μαΐου 1821) τον Τούρκο διοικητή ισχυρής δύναμης, τον Μουσταφά Μπέη, να υποχωρήσει στην Τρίπολη, αφού άφησε στο πεδίο της μάχης εκατοντάδες νεκρούς και τραυματίες. Ήταν η πρώτη μεγάλη νίκη των ελληνικών στρατευμάτων στην Πελοπόννησο, η οποία αναπτέρωσε το ηθικό των άπειρων ακόμα επαναστατών. Λίγους μήνες αργότερα, τον Σεπτέμβριο του ίδιου χρόνου, κυριεύτηκε από τους επαναστάτες η Τριπολιτσά, το διοικητικό και στρατιωτικό κέντρο των Τούρκων στην Πελοπόννησο.

Από τους πιο ενθουσιώδεις πρωτεργάτες της Επανάστασης στα Σάλωνα, ο επίσκοπος(1818 1821)-Σαλώνων Ησαΐας, ο οποίος βρήκε ένδοξο θάνατο στη μάχη της Χαλκωμάτας (Απρίλιος 1821), αποτέλεσε αγνό σύμβολο του αδούλωτου ελληνισμού και λαμπρό παράδειγμα της μεγάλης συμβολής της Εκκλησίας στον Αγώνα. Εδώ απεικονίζεται πληγωμένος δίπλα στον Διάκο σε πίνακα του Αλέξανδρου Ησαΐα εμπνευσμένο από τη μάχη της Αλαμάνας.

Οι πρώτες αντιδράσεις στην επανάσταση. Ο σουλτάνος έκρινε πως ο Πατριάρχης Γρηγόριος Ε' δεν ήταν ξένος προς την επανάσταση των Ελλήνων και ότι δε χρησιμοποίησε την εξουσία του να συγκρατήσει τους Έλληνες. Διέταξε τον απαγχονισμό του (Απρίλιος 1821) και επέτρεψε τη σφαγή πολλών επιφανών Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης και άλλων κέντρων της αυτοκρατορίας. Η σκληρή και αναιτιολόγητη αντίδραση του σουλτάνου εναντίον της θεσμοθετημένης ηγεσίας του έθνους στερέωσε την ελληνική επανάσταση, αφενός επειδή έπεισε και όσους από τους σημαίνοντες Έλληνες δίσταζαν να εξέλθουν από τη νομιμότητα και να στηρίξουν το εγχείρημα των Φιλικών, και αφετέρου επειδή προκάλεσε τη συμπάθεια του χριστιανικού κόσμου και την ανάπτυξη ισχυρού φιλελληνικού κινήματος, ενώ ανάγκασε και αυτές τις κυβερνήσεις των μεγάλων δυνάμεων να παραδεχθούν πως Έλληνες και Τούρκοι δεν ήταν εύκολο να συμβιώσουν στο εξής.

Βέβαια, από την ανομολόγητη αυτή παραδοχή έως την παρέμβαση, το 1827, των μεγάλων δυνάμεων που έκρινε τελικά την έκβαση της ελληνικής επανάστασης (Ναυμαχία του Ναβαρίνου, Οκτώβριος 1827), χρειάστηκε να μεσολαβήσουν γεγονότα και εξελίξεις εν πολλοίς απρόβλεπτες. Η πρώτη, φυσικά, αντίδραση των μεγάλων δυνάμεων της Ευρώπης στην επανάσταση των Ελλήνων ήταν αρνητική, όπως ανέμεναν όλοι οι ψυχραιμοί παρατηρητές της εποχής, επειδή θεωρήθηκε ότι στρεφόταν εναντίον της ακεραιότητας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και της εν γένει νομιμότητας και σταθερότητας. Η επαναστατική ηγεσία των Ελλήνων έσπευσε να υποστηρίξει ότι ο αγώνας των Ελλήνων ήταν νόμιμη επανάσταση εναντίον παράνομου ηγεμόνα, ότι οι Έλληνες είχαν υποδουλωθεί διά της βίας, αλλά δεν είχαν συνομολογήσει συνθήκη ειρήνης με τον Οθωμανό ηγεμόνα και κυρίαρχο, ότι δεν ήταν «αποστά-

τες», επειδή δεν είχαν υποταχθεί σε νόμιμη εξουσία, και ότι η Ελλάδα δεν αποτελούσε νόμιμο τμήμα της οθωμανικής επικράτειας. Η ελληνική επανάσταση αποσκοπούσε στην αποκατάσταση της νομιμότητας, υποστήριξαν οι Έλληνες, επικαλούμενοι επιπλέον τις αρχές της εθνικής αυτοδιάθεσης και λαϊκής κυριαρχίας.

Θ. Κολοκοτρώνης, ο θρυλικός «γέρος του Μοριά» (1770-1843). Συνέβαλε αποφασιστικά στην εδραίωση της Επανάστασης στην Πελοπόννησο και αναδείχτηκε σε κορυφαία μορφή του Αγώνα χάρη στη στρατιωτική κατάρτιση, τη στρατηγική ιδιοφυΐα, αλλά και τη σωφροσύνη του.

Οι συντηρητικές και φιλελεύθερες αυτές θέσεις των Ελλήνων επαναστατών απευθύνονταν προς τις μεγάλες δυνάμεις της Ευρώπης οι πρώτες, προς τη φιλελεύθερη διανόηση της ηπείρου οι δεύτερες, εξέφραζαν δε διαφορετικές ιδεολογικές και πολιτικές τάσεις στους κόλπους των επαναστατών. Οι φιλελεύθεροι διανοούμενοι και πολλά στελέχη της Φιλικής Εταιρείας πρόβαλ-

λαν τις φιλελεύθερες αρχές που είχαν προβληθεί από τους Αμερικανούς και τους Γάλλους επαναστάτες. Αντιθέτως, εκπρόσωποι των προκρίτων, των ιεραρχών και των καπετάνιων εξέφραζαν συντηρητικές απόψεις. Ως θεσμοθετημένοι ηγέτες και υπεύθυνοι για τη νομιμοφροσύνη των Ελλήνων υπηκόων του σουλτάνου, οι πρόκριτοι, οι ιεράρχες και οι καπετάνιοι εύλογα υπολόγιζαν το κόστος μιας αποτυχημένης επανάστασης, όπως εκείνη του 1770 στην Πελοπόννησο (τα λεγόμενα Ορλοφικά), έκριναν δε ότι ήταν απαραίτητη η προβολή της επανάστασης ως εξέγερσης συνετών νοικοκυραίων, όχι ριζοσπαστών που στρέφονταν κατά των νόμιμων ηγεμόνων τους.

Το κίνημα του φιλελληνισμού

«Σύντομα το ελληνικό ζήτημα έγινε υπόθεση της Ευρώπης και γενικότερα της ανθρωπότητας και του πολιτισμού, υπόθεση που την υποστήριξαν ταυτόχρονα, κατά περίεργη αληθινά συγκυρία, όλα τα μεγάλα και ποικίλα πολιτιστικά και πολιτικά ιδεολογικά ρεύματα της εποχής, ο κλασικισμός, ο ρομαντισμός, ο φιλελευθερισμός, αλλά και ο χριστιανισμός, ο χριστιανικός κλήρος, έστω και αν αυτός ήταν φιλικά διακείμενος προς τους μοναρχικούς, τους εχθρούς των επαναστάσεων. [...] πολλοί φιλέλληνες αντίκρισαν την κάθοδό τους στην Ελλάδα σα λαμπρή ευκαιρία να καταπολεμήσουν με νέα σταυροφορία τον κοινό εχθρό του χριστιανισμού. Φαντάστηκαν τους εαυτούς των σα νέους σταυροφόρους. Επιγραμματικός είναι ο χαρακτηρισμός του φιλελληνισμού από τον Γερμανό ιστορικό Mendelssohn Bartholdy "ο φιλελληνισμός", γράφει, "είχε γίνει μια δύναμη. Ισοπέδωσε τις μέγιστες πολιτικές αντιθέσεις και ένωσε τα εχθρικά πολιτικά κόμματα σ' έναν κοινό ενθουσιασμό. Επέδρασε, όπως συνήθως ενεργούν μόνο

τα θρησκευτικά κινήματα: γκρέμισε τους μεσότοιχους των κοινωνικών τάξεων και των εθνικών συνειδήσεων. Με τους αριστοκράτες πήγαν οι πληβείοι χέρι με χέρι, αρμονικά, ως προς αυτό το ζήτημα, με τους ριζοσπάστες οι συντηρητικοί, με τη γερμανική νεολαία και τους Γερμανούς σοφούς οι Γάλλοι νομιμόφρονες, όπως ο Chateaubriand, ο Richelieu και ο Villele [...]". Ο φιλελληνικός αυτός πυρετός ήταν γενικός, έγινε "θρησκεία της νεότητας και των γερατειών", κατά την έκφραση του ίδιου Γερμανού ιστορικού. "Ελληνομανία" την ονομάζει η αυστριακή κατασκοπεία και τους φιλέλληνες "ελληνομανείς", επισημαίνοντας ιδίως τη φιλελληνική κίνηση του Αμβούργου. Ο ιστορικός που έχει υπόψη του την ολοκληρωτική αυτή σχεδόν συμπαραστάση των λαών της Ευρώπης στην Ελληνική Επανάσταση, καθώς και τα ποικίλα και πολυάριθμα γραπτά των φιλελλήνων, δεν μπορεί ν' αρνηθεί ότι πίσω απ' όλα τα αίτια που τους κινούν ακούεται σαν μέσα από το νεφέλωμα η φωνή, η κραυγή της Ευρώπης, η νεογεννώμενη ιδέα της ευρωπαϊκής κοινότητας, ενότητας και αλληλεγγύης, που γίνεται πια πραγματικότητα στη σύγχρονή μας εποχή. Άλλωστε ξεκάθαρα διατυπώνει τη σκέψη του αυτή ο Gorres ότι η Ευρώπη είναι υποχρεωμένη να βοηθήσει τους Έλληνες και αυτό ανταποκρίνεται σε μια αλληλεγγύη που υπάρχει μεταξύ των μελών της "ευρωπαϊκής φυλής"».

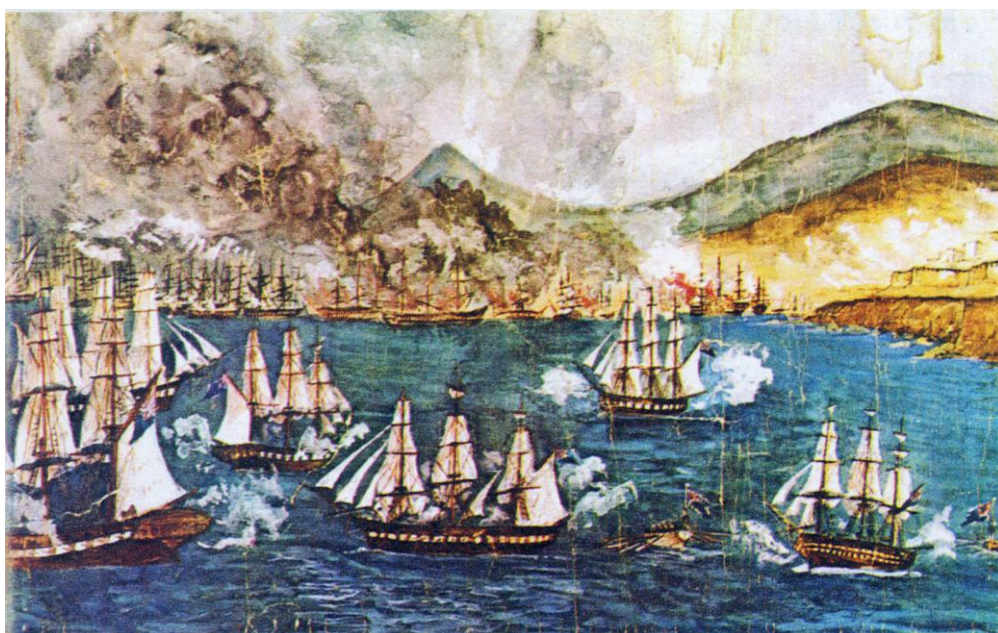
Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος, Νέα Ελληνική Ιστορία, 1204-1985, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 19872, σ. 170-172.

Η κλασική έκφραση του φιλελληνισμού

«Είμαστε όλοι Έλληνες. Οι νόμοι μας, η λογοτεχνία μας, η θρησκεία μας, η τέχνη μας έχουν τις ρίζες τους στην Ελλάδα [...]. Ο σημερινός Έλληνας είναι απόγονος αυ-

τών των λαμπρών πλασμάτων, που η φαντασία σχεδόν αρνείται να θεωρήσει απλούς ανθρώπους, και έχει κληρονομήσει πολλά από την ευαισθησία τους, την ταχύτητα της αντίληψής τους, τον ενθουσιασμό και το θάρρος τους».

Πέρσυ Σέλεϋ, «Ελλάς» (1822), στο M.J. Cohen and John Major, *History in Quotations*, Cassell, London 2004, σ. 547.

Η ναυμαχία του Ναβαρίνου σε υδατογραφία του Γάλλου πυροβολητή Martin Verdiot, που έλαβε μέρος σ' αυτήν. Η καταναυμαχηση του τουρκοαιγυπτιακού στόλου στο Ναβαρίνο από τις ενωμένες συμμαχικές δυνάμεις, Γαλλίας, Αγγλίας, Ρωσίας (20 Οκτωβρίου 1827), υπήρξε γεγονός αποφασιστικής σημασίας για την ελληνική επανάσταση σε μια κρίσιμη για την επιβίωση της στιγμή. Η επέμβαση των συμμάχων και η συνεχιζόμενη τουρκική αδιαλλαξία στο Ελληνικό Ζήτημα άνοιξε τον δρόμο για σημαντικές εξελίξεις, που οδήγησαν στην αναγνώριση αυτόνομου ελληνικού κράτους. Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα.

Η εξέλιξη της Επανάστασης. Από την Πελοπόννησο είχαν αποσυρθεί ισχυρές τουρκικές στρατιωτικές δυνάμεις, που μεταφέρθηκαν στην Ήπειρο εναντίον του Αλή πασά των Ιωαννίνων, ο οποίος είχε επαναστατήσει έναντίον του σουλτάνου την άνοιξη του 1820. Η απόστασία του Αλή πασά αφενός προσέλκυσε την προσοχή της οθωμανικής κυβέρνησης και αφετέρου αποδέσμευσε τους αρματολούς της Στερεάς Ελλάδος, της Θεσσαλίας και της Ηπείρου. Αποδεσμεύτηκαν επίσης την ίδια εποχή οι κλέφτες και οι αρματολοί που υπηρετούσαν έως τότε σε μονάδες ατάκτων τις οποίες διατηρούσαν οι Άγγλοι στα Επτάνησα και τις οποίες διέλυσαν. Το διαθέσιμο αυτό εμπειροπόλεμο στρατιωτικό στοιχείο εντάχθηκε στα ελληνικά επαναστατικά στρατεύματα. Η απόσταση από το κέντρο της εξουσίας και της στρατιωτικής ισχύος, καθώς και η εθνική ομοιογένεια συνέβαλαν στην επικράτηση των επαναστατών στη νότια Ελλάδα. Αντιθέτως, η εγγύτητα της βόρειας Ελλάδας στην πρωτεύουσα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας συνέβαλε στην αιματηρή καταστολή της επανάστασης εκεί. Την επανάσταση στη νότια Ελλάδα στερήωσαν οι πρώτες μεγάλες στρατιωτικές επιτυχίες των ελληνικών επαναστατικών στρατευμάτων, ιδίως στην Πελοπόννησο. Κορυφαία στιγμή της επανάστασης υπήρξε η ολοσχερής καταστροφή της μεγάλης στρατιάς του Μαχμούτ πασά Δράμαλη στα Δερβενάκια (26-28 Ιουλίου 1822) από τις ελληνικές δυνάμεις υπό την ηγεσία του Θ. Κολοκotronή.

Την επανάσταση στερήωσαν και οι καταστροφές που προκάλεσαν οι Τούρκοι, στην προσπάθειά τους να κάμψουν το ηθικό των Ελλήνων επαναστατών. Μια τέτοια καταστροφή πρωτοφανούς αγριότητας υπήρξε η καταστροφή της Χίου, τον Απρίλιο του 1822, και η ανηλεής σφαγή των κατοίκων της. Με αφορμή άκαιρο κί-

νημα Σαμίων επαναστατών με αρχηγό τον **Λυκούργο Λογοθέτη**, που αποβιβάστηκαν στη Χίο και κατέργησαν τις οθωμανικές αρχές, ισχυρός στόλος των Τούρκων, με διοικητή τον **Καρά Αλή**, αποβίβασε πολυάριθμα στρατεύματα που επιδόθηκαν στη σφαγή των κατοίκων του άτυχου νησιού. Από τους 100.000 κατοίκους περί τους 30.000 σφαγιάστηκαν ή αιχμαλωτίστηκαν, ενώ οι υπόλοιποι διέφυγαν με ψαριανά πλοία πρόσφυγες σε διάφορα άλλα νησιά και στην επαναστατημένη νότια Ελλάδα. Το πλούσιο νησί παραδόθηκε στις φλόγες από τους Τούρκους, η αγριότητα των οποίων προξένησε αλγεινή εντύπωση σε όλο τον πολιτισμένο κόσμο της εποχής. Η σφαγή της Χίου ξεσήκωσε κύμα φιλελληνισμού σε όλο τον κόσμο.

Την καταστροφή της Χίου εκδικήθηκαν οι Ψαριανοί πυρπολητές του ελληνικού πολεμικού στόλου, τον Ιούνιο του 1822. Παρά την έλλειψη πόρων και την ασυμφωνία που κατέτρυχε τον ελληνικό στόλο, η μεγάλη πείρα στη θάλασσα, η τόλμη και η γενναιότητα των Ελλήνων πλοιάρχων και ναυτών έδωσαν τη δυνατότητα στους Έλληνες να κερδίσουν σημαντικές αναμετρήσεις στο Αιγαίο. Κορυφαία τέτοια επιτυχία υπήρξε η πυρπόληση, στις 6-7 Ιουνίου στα στενά του Τσεσμέ, απέναντι από τη Χίο, της ναυαρχίδας του οθωμανικού στόλου και 200 ναυτών, καθώς και του ίδιου του **Καρά Αλή**. Ο Ψαριανός πυρπολητής **Κωνσταντίνος Κανάρης**, ο οποίος πραγματοποίησε το παράτολμο εγχείρημα, δίκαια κέρδισε την ευγνωμοσύνη και τις καρδιές του πανελληνίου. Η φήμη του έφτασε σε όλο τον κόσμο, που παρακολουθούσε έκπληκτος τα κατορθώματα των Ελλήνων. Ο Κανάρης κατάφερε νέο πλήγμα εναντίον των Τούρκων, τον Οκτώβριο του ίδιου έτους, όταν πυρπόλησε μεγάλο ιστιοφόρο του τουρκικού στόλου στα ανοιχτά της Τενέδου.

Η μάχη στα Δερβενάκια, ένας θρίαμβος της τακτικής του κλεφτοπόλεμου και της στρατηγικής του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη

«Η αιφνίδια γενική επίθεσις εξέπληξε τους Τούρκους. Ιδόντες ότι εκ των θάμνων, βράχων και ρευμάτων ανεπήδων πολεμισταί, εκπέμποντες πυρ και σφαίρας φοβικός, απώλεσαν το θάρρος των και έφευγον αγεληδόν. Πολλοί μάλιστα εξ αυτών, χάριν σωτηρίας των, Εγκατέλιπον τους ίππους, τας αποσκευάς των και τα υπό την επιμέλειαν αυτών φορτηγά ζώα. Και πάντες ετράπησαν περίφοβοι και μετά γοερών κραυγών προς το στενόν του Αγίου Σώστη, όπως σωθώσι δι' αυτού [...]. Εν τούτοις η δύναμις των εν τω Αγίω Σώστη Ελλήνων ήτο πολύ ολίγη και το πυρ αυτής φύσει ανεπαρκές, όπως εμποδίση την δίοδον εις χιλιάδας εχθρών. Ο τουρκικός στρατός, απειροπληθής ων, δεν ωπισθοσχωρεί, αλλ' επί αιμάτων και πτωμάτων των αποτελούντων αυτόν ανδρών εξηκολούθει να διευθύνηται προς το στενόν, ως μυρμηκιά. Και η μάχη εξηκολούθει ούτω [...]. Τύχη όμως αγαθή, κατά την κρισιμωτάτην ώραν, επεφάνησαν ο Νικηταράς, ο Παπαφλέσσας και ο Υψηλάντης [...] μετά των υπ' αυτούς 750 ανδρών [...].»

Δημητρίου Κ. Βαρδουνιώτου, Η καταστροφή του Δράμαλη, εν Τριπόλει 1913, σ. 144-145.

Εζέν Ντελακρουά (Eugene Delacroix), «Η σφαγή της Χίου, 1824», Μουσείο Λούβρου, Παρίσι. Το γεγονός της σφαγής της Χίου (1822) συντάραξε τον φιλελληνικό κόσμο και ενέπνευσε πολλούς καλλιτέχνες. Εδώ η προβολή της ωμότητας και της ασχήμιας του πολέμου και της κατάστρο-

φής αποκτά διαστάσεις εθνικής έξαρσης, αλλά και διαμαρτυρίας με καθολικό περιεχόμενο.

Η μάχη στο Διρό της Μάνης (Ιούνιος 1826)

• «[...] ο εχθρός αφού έκαμε την απόβασίν του εις Δηρό, αιφνιδίως ηπαρρησιάσθη εις τα πέριξ χωρία [...] οι εντόπιοι όντες άνέτοιμοι κατά πρώτον εκυριεύθησαν από πανικόν φόβον, αλλ' επομένως ενθαρρυνθέντες έτρεξαν γέροντες, νέοι και γυναίκες, έως 700 τον αριθμόν (διότι οι πλείστοι αυτών ήσαν εις την θέσιν του Αλμυρού) και, αφού τους επολέμησαν έως δύο ώρας, τους έβαλαν εις αταξίαν και τους έφεραν κυνηγώντας έως το παραθαλάσσιον»

• «[...] ο μεν (επεχειρεί) κολυμβών διά να διασωθή, ο δε διά να εμβαρκαρισθή εις τα λαντζόνια, αλλ' οι Σπαρτιάται, φοβούμενοι μήπως φύγη από τας χείρας των μία

τοιαύτη λεία, ώρμησαν εκ τρίτου αποφασιστικώς, άλλους δε έπιασαν ζωντανούς και άλλους εσκότωσαν με τα ντουφέκια των, πλέοντες διά να σωθούν. Το δε παραδοξότερον είναι όπου μία ηρώισσα γυναίκα Σπαρτιάτισσα, πηδήσασα εις την θάλασσαν, άρπαξεν έναν Αλβανόν κολυμβώντα διά να διασωθή, από τον οποίον εζητούσεν ικανοποίηση διά τους καρπούς της τους οποίους της έκαυσαν [...]

Αποσπάσματα από δύο ανακοινωθέντα των καπετάνιων της Μάνης.

Ο Λόρδος Μπάυρον (George Gordon, Lord Byron, 1788-1824), ένας από τους μεγαλύτερους ποιητές του ρομαντισμού, έζησε και πέθανε ως ένας ρομαντικός ήρωας στο πλευρό των Ελλήνων αγωνιστών του Μεσολογγίου (1824). Ο φιλελληνισμός του Μπάυρον, όπως και πολλών άλλων, ήταν μια αγωνιστική

και δραματική έκφραση του ρομαντικού εθνικισμού, του κινήματος δηλαδή που συνδεόταν την εποχή εκείνη με τον αγώνα λαών, όπως οι Έλληνες, για την εθνική τους ελευθερία. Σημαντικό μέρος της ποίησης του Μπάυρον είναι εμπνευσμένο από την Ελλάδα και τα φιλελληνικά του αισθήματα (Τσάιλντ Χάρολντ, Δον Ζουάν, Κόρη των Αθηνών κ.ά.). Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, Αθήνα.

Στην ξηρά αξιομνημόνευτη αναμέτρηση υπήρξε το παράτολμο εγχείρημα του Σουλιώτη ήρωα **Μάρκου Μπότσαρη**, τον Αύγουστο του 1823. Εν μέσω διαφωνιών και ερίδων στο Μεσολόγγι, το οποίο απειλούσαν δύο στρατιές Αλβανών, αυτή του Ομέρ Βρυώνη και η δεύτερη με επικεφαλής τον Μουσταφά πασά, ο Μάρκος Μπότσαρης έφυγε από την πόλη με 1.250 άνδρες, εκ των οποίων 450 περίπου Σουλιώτες, και έσπευσε να συναντήσει τον στρατό του Μουσταφά. Τα ξημερώματα της 8ης προς την 9η Αυγούστου ο Μάρκος και οι Σουλιώτες του όρμησαν μέσα στο στρατόπεδο του Μουσταφά, στη θέση **Κεφαλόβρυσο**, κοντά στο Καρπενήσι, και προκάλεσαν μεγάλη φθορά και σύγχυση, επειδή η ενδυσμασία των Σουλιωτών ήταν παραπλήσια αυτής των στρατιωτών του Αλβανού πασά. Κατά τη διάρκεια της εφόδου των Σουλιωτών εχθρικό βόλι έπληξε τον Μάρκο Μπότσαρη, ο θάνατος του οποίου διαδόθηκε σαν αστραπή στο πανελλήνιο και στην Ευρώπη. Τον Μάρκο θρήνησαν όλοι οι Έλληνες και αυτοί ακόμη οι αντίπαλοί του, που αναγνώρισαν στο πρόσωπο του τον κατ'εξοχήν ήρωα της εποχής.

Το 1824 κλήθηκε από τον σουλτάνο, για να βοηθήσει τους Τούρκους, ο αιγυπτιακός στρατός, ο οποίος με επικεφαλής τον Ιμπράημ πασά κατέκαψε την Κάσο και τα Ψαρά και προκάλεσε καταστροφές στην Κρήτη. Το 1825 ο Ιμπραήμ αποβιβάστηκε στην Πελοπόννησο και κυριολεκτικά την ερήμωσε. Το 1826 οι δυνάμεις του Ιμπραήμ ενώθηκαν με εκείνες του Μαχμούτ Ρεσίτ πασά Κιουταχή, που πολιορκούσε το Μεσολόγγι. Εκεί, στο Μεσολόγγι, στην πόλη που είχε δεχτεί τον μεγάλο Άγγλο φιλέλληνα **Λόρδο Μπάυρον** και είχε θρηνήσει τον θάνατο του, είχαν στραμμένη την προσοχή τους το πανελλήνιο και όλη η συμπαθούσα Ευρώπη. Τον Απρίλιο του 1826 οι **Ελεύθεροι Πολιορκημένοι** του εθνικού ποι-

ητή Διονυσίου Σολωμού πραγματοποίησαν ηρωική έξοδο, στην οποία χάθηκαν αμέτρητοι πολεμιστές, αλλά και γυναικόπαιδα. Η έξοδος του Μεσολογγίου (10/11 Απριλίου 1826) σήμανε και την αναζωπύρωση της φλόγας της επανάστασης.

Θ. Βρυζάκης, «Έξοδος του Μεσολογγίου», 1853, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλέξανδρου Σούτσου, Αθήνα. Η πτώση του Μεσολογγίου τον Απρίλιο του 1826 αποτέλεσε βαρύτατο πλήγμα για την ελληνική επανάσταση, ωστόσο η ηρωική έξοδος των πολιορκημένων τη νύχτα της 10ης προς την 11η Απριλίου, Κυ-

ριακή των Βαΐων, προκάλεσε αισθήματα θαυμασμού σε Έλληνες και Ευρωπαίους, που οδήγησαν σε έξαρση του φιλελληνικού ρεύματος.

Ο Μ. Μπότσαρης υπήρξε μια από τις μεγαλύτερες μορφές της ελληνικής Επανάστασης. Ο ηρωικός του θάνατος στη μάχη του Κεφαλόβρυσου (8-9 Αυγούστου 1823) προκάλεσε μεγάλη συγκίνηση στην Ελλάδα και στην Ευρώπη. Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, Αθήνα.

Σημαντική επιτυχία της επανάστασης υπήρξε και η νίκη του Γεωργίου Καραϊσκάκη στην **Αράχοβα**, στην ομώνυμη μάχη (24 Νοεμβρίου 1826), στην οποία με τους Ρουμελιώτες, Σουλιώτες, Θεσσαλούς, Μακεδόνες και Μωραΐτες πολεμιστές του ο Καραϊσκάκης κατέστρεψε ολοσχερώς ισχυρό στράτευμα Αλβανών με επικεφαλής τον Μουστάμπεη.

Η πολιτική συγκρότηση των Ελλήνων. Στην Πελοπόννησο κυρίως, καθώς και στη Στερεά Ελλάδα και στα νησιά του Αιγαίου, είχαν σχηματιστεί «εφορίες», «σύγκλητοι», «καγκελαρίες» και «διευθυντήρια», τοπικά επαναστατικά συμβούλια δηλαδή, υπό τον άμεσο έλεγχο των τοπικών αρχόντων, των παλαιών προεστών ή καπετάνιων. Από τα συμβούλια αυτά προήλθαν οι αντιπρόσωποι στις τρεις πρώτες τοπικές γερουσίες, στην «Πελοποννησιακή Γερουσία», τον «**Άρειο Πάγο**» της Ανατολικής Στερεάς Ελλάδας και τη «**Γερουσία της Δυτικής Χέρσου Ελλάδος**». Οι αντιπρόσωποι σε αυτές τις γερουσίες ήταν οι ίδιοι άρχοντες που είχαν σχηματίσει τα τοπικά συμβούλια, αυτοί δε οι άρχοντες εν συνεχεία

υπήρξαν και οι αντιπρόσωποι στην Α' Εθνοσυνέλευση, καθώς και στις συνελεύσεις που ακολούθησαν.

Ο Γ. Καραϊσκάκης (1782-1827) υπήρξε ένας από τους επιφανέστερους αγωνιστές της ελληνικής επανάστασης. Η αριστοτεχνική στρατηγική του κατά τις μάχες της Αράχοβας (18-24 Νοεμβρίου 1826) οδήγησε σε μεγάλη νίκη των Ελλήνων και τον ανέδειξε σε ηγετική μορφή του Αγώνα. Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, Αθήνα.

Με την απαλλαγή λοιπόν από τους εκπροσώπους της οθωμανικής διοίκησης, υπήρξε ανάληψη της εξουσίας και της διοίκησης από τους άρχοντες εκείνους, είτε πολιτικούς είτε στρατιωτικούς, οι οποίοι ασκούσαν και στο παρελθόν εξουσία ως εντολοδόχοι της οθωμανικής κυβέρνησης. Παρατηρήθηκε, με άλλα λόγια, συνέχεια της προεπαναστατικής ελληνικής εξουσίας. Αυτή η συνέχεια ήταν μάλλον αναπόδραστη, για τον λόγο κυρίως ότι οι τοπικοί άρχοντες διέθεταν μεγάλη επιρροή και πλούτη, σε σύγκριση με τους νεήλυδες από την ελληνική Διασπορά, που έσπευσαν στην επαναστατημένη χώρα, με στόχο την απαλλαγή του τόπου όχι μόνο από την οθωμανική εξουσία, αλλά και από πολλούς Έλληνες άρχοντες που ασκούσαν εξουσία ως όργανα της οθωμανικής κυριαρχίας. Αυτοί οι φιλελεύθεροι νεήλυδες, έργο των οποίων υπήρξαν τα φιλελεύθερα συντάγματα του Αγώνα, μικρή συμμετοχή είχαν στον έλεγχο και την άσκηση της εξουσίας.

Προέκυψε τότε οξεία διαμάχη ανάμεσα στον Δημήτριο Υψηλάντη, αδελφό του Αλέξανδρου και πληρεξούσιο του στην επαναστατημένη Ελλάδα, και πολλούς Φιλικούς από το ένα μέρος και στους προκρίτους της Πελοποννήσου από το άλλο. Ο Υψηλάντης και οι περί αυτόν Φιλικοί, καθώς και οι στρατιωτικοί της περιοχής, με αρχηγό τον Κολοκοτρώνη, αμφισβητούσαν την εξουσία των προκρίτων και προσπαθούσαν να την περιορίσουν, υποστηρίζοντας την έμμεση εκλογή αντιπροσώπων από εκλεκτορικό σώμα των «εγκριτωτέρων» κάθε επαρχίας. Οι πρόκριτοι, αντιθέτως, υποστήριζαν πως οι αντιπρόσωποι στην εξουσία έπρεπε να εκλέγονται απευθείας από τον λαό, επειδή οι ίδιοι επηρέαζαν και ήλεγχαν τον λαό. Ο Υψηλάντης, οι Φιλικοί και οι «Πολεμικοί» της Πελοποννήσου επιδίωκαν να συγκεντρώσουν την εξουσία στα χέρια τους, ενώ οι πρόκριτοι προσπαθούσαν με κάθε τρόπο να την διατηρήσουν, επικαλούμενοι τη δημοκρατική αρχή της ανάδειξης των αρχόντων διά της ψήφου του λαού. Οι πρώτοι ήταν γνωστοί ως «ολιγαρχικοί», οι δεύτεροι ως «δημοκρατικοί»! Φυσικά, οι όροι αυτοί δεν ανταποκρίνονταν στις αντίστοιχες επιδιώξεις των δύο παρατάξεων.

Στο τέλος του 1821 συγκλήθηκε Εθνοσυνέλευση στην Επίδαυρο και ψηφίστηκε, τον Ιανουάριο του επόμενου έτους, το πρώτο δημοκρατικό σύνταγμα της χώρας. Οι επαναστάτες ανέδειξαν τους αιρετούς τους άρχοντες, καθιερώνοντας έκτοτε την αρχή ότι η μόνη νόμιμη εξουσία είναι η αιρετή από τον λαό και επιβεβαιώνοντας την αρχή της λαϊκής κυριαρχίας.

Αυτές οι αρχές που καθιερώθηκαν, από την αρχή ακόμη του αγώνα για την ελευθερία, αποτέλεσαν τη φιλελεύθερη κληρονομιά της επανάστασης στο ελληνικό κράτος που προήλθε από αυτήν. Η διεθνής κατάσταση ωστόσο και η ισχύς των ηγετικών ομάδων των Ελλήνων, οι οποίες είχαν αναπτυχθεί κατά τη διάρκεια

της αιχμαλωσίας του έθνους και στο πλαίσιο της εξουσίας του ξένου κυριάρχου, ενίσχυσαν τις συντηρητικές τάσεις στη διαμόρφωση της πολιτείας. Χωρίς τις φιλελεύθερες αρχές, η επανάσταση θα οδηγούσε ίσως στην ίδρυση μιας διάδοχης ηγεμονίας χωρίς την προοπτική ανάπτυξης των κοινοβουλευτικών και συνταγματικών θεσμών. Χωρίς τη συμβολή των συντηρητικών δυνάμεων του τόπου, ίσως αποδεικνυόταν ανέφικτη η ανεξαρτησία, αφού οι δυνάμεις αυτές ενέταξαν το υπό σύσταση εθνικό κράτος των Ελλήνων στο σύστημα ασφαλείας της εποχής, το οποίο ήλεγχαν οι μεγάλες δυνάμεις της παλινόρθωσης στην Ευρώπη.

Απόσπασμα από τη Διακήρυξη της Επιδαύρου (1821)

«Μετά μακράν δουλείαν ηναγκάσθημεν τέλος πάντων να λάβωμεν τα όπλα εις χείρας και να εκδικήσωμεν εαυτούς, και την Πατρίδα ημών, από μίαν τοιαύτην φρικτήν και ως προς την αρχήν αυτής άδικον τυραννίαν, ήτις ουδεμίαν άλλην είχεν ομοίαν, ή καν δυναμένην οπωσούν μετ' αυτής να παραβληθή δυναστείαν. Ο κατά των Τούρκων πόλεμος ημών, μακράν του να στηρίζεται εις αρχάς τινός δημαγωγικός και στασιώδεις, ή ιδιωφελείς μέρους τινός του σύμπαντος Ελληνικού Έθνους σκοπούς, είναι πόλεμος εθνικός, πόλεμος Ιερός, πόλεμος του οποίου η μόνη αιτία είναι η ανάκτησις των δικαίων της προσωπικής ημών ελευθερίας, της ιδιοκτησίας και της τιμής, τα οποία, ενώ την σήμερον όλοι οι ευνομούμενοι και γειτονικοί λαοί της Ευρώπης τα χαίρουσιν, από ημάς μόνον η σκληρά και απαραδειγμάτιστος των Οθωμανών τυραννία επροσπάθησε με βίαν ν' αφείρεση και εντός του στήθους ημών να τα πνίξη [...]».

Πηγή: Βουλή των Ελλήνων, 180 χρόνια από την Ελληνική Επανάσταση, Αθήνα 2001.

Η επικράτηση της Επανάστασης στη νότια Ελλάδα διευκόλυνε τη λύση του «Ελληνικού Ζητήματος», επειδή η δημιουργία μικρού σε έκταση ελληνικού κράτους δεν προκαλούσε σοβαρό ακρωτηριασμό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Δημιουργήθηκαν ωστόσο οι προϋποθέσεις για να αναπτυχθεί η Μεγάλη Ιδέα*, δηλαδή η εθνική πολιτική που αποσκοπούσε στην απελευθέρωση των ιστορικών ελληνικών χωρών και των τόπων γενικά όπου κατοικούσαν Έλληνες, οι οποίοι στο εξής ονομάστηκαν από την ελεύθερη ελληνική εστία αλύτρωτοι Έλληνες. Εν προκειμένω χρειάζεται να τονιστεί ότι με τη γενική εξέγερση στη νοτιοανατολική Ευρώπη η Φιλική Εταιρεία -όπως και ο πρωτομάρτυρας του έθνους Ρήγας Βελεστινλής στα τέλη του 18ου αιώνα- δεν αποσκοπούσε στην ίδρυση «Βαλκανικής Ομοσπονδίας» όλων των λαών της περιοχής, όπως εσφαλμένα υποστηρίζεται από ορισμένους. Μολονότι ο Αλέξανδρος Υψηλάντης κάλεσε στις επαναστατικές του προκηρύξεις όλους τους χριστιανούς της ευρύτερης περιοχής να ξεγερθούν εναντίον της οθωμανικής κυριαρχίας και μολονότι μέλη της Φιλικής Εταιρείας υπήρξαν και ορισμένοι Σέρβοι, Μαυροβούνιοι, Βούλγαροι, Μολδαβοί και Βλάχοι (της Βλαχίας), στόχος ήταν η ίδρυση ελεύθερης ελληνικής πολιτείας, στην οποία θα συμμετείχαν και όλοι οι άλλοι ετερόγλωσσοι χριστιανοί ως Έλληνες πολίτες.

Εξαρχής λοιπόν οι πραγματικότητες της νότιας Ελλάδας διευκόλυναν την ίδρυση ανεξάρτητου και ομοιογενούς εθνικού κράτους των Ελλήνων. Οι πολιτικές και κοινωνικές πραγματικότητες της ίδιας περιοχής συνέβαλαν επίσης στη διαμόρφωση του πολιτεύματος που εν τέλει επικράτησε. Η συγκρότηση πυρήνων επαναστατικής εξουσίας, ευθύς μετά την εκδήλωση των κατά τόπους επαναστατικών πράξεων, ακολούθησε υφιστάμενους πυρήνες εξουσίας των Ελλήνων, τους πυρήνες

εξουσίας των προεστών, με πρωταρχικούς στόχους τον σχηματισμό και εξοπλισμό επαναστατικών ομάδων και τη συλλογή πόρων για την αποτελεσματική διεξαγωγή του πολέμου κατά των οθωμανικών στρατευμάτων. Η συνταγματική και αντιπροσωπευτική πολιτεία, όπως διατυπώθηκε επίσημα στο «Προσωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος» (1822), αποτελούσε διακήρυξη και υπόσχεση μάλλον παρά πραγματικότητα.

Οι διαμάχες για τον έλεγχο της εξουσίας προκάλεσαν βίαιες εμφύλιες συγκρούσεις που είχαν δυσμενή αντίκτυπο στη διεξαγωγή του πολέμου. Οι εμφύλιες συγκρούσεις, και η συστηματική καταστροφή της Πελοποννήσου από τα αιγυπτιακά στρατεύματα του Ιμπραήμ πασά, το 1825, προκάλεσαν επίμονες εκκλήσεις από πολλές πλευρές, προκειμένου να σπεύσουν οι χριστιανικές δυνάμεις της Ευρώπης να βοηθήσουν τους Έλληνες επαναστάτες. Οι προσδοκίες των Ελλήνων για στηριξη του Αγώνα τους από τις μεγάλες δυνάμεις συντέλεσαν στη δημιουργία των πρώτων ελληνικών κομμάτων («γαλλικό», «αγγλικό», «ρωσικό»). Παράλληλα, η αγγλική κυβέρνηση ενθάρρυνε τραπεζικούς κύκλους, ώστε να χορηγήσουν δάνεια στις ελληνικές επαναστατικές κυβερνήσεις.

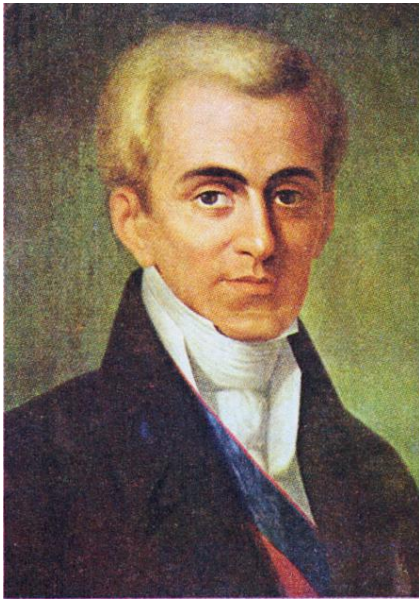
Η έκβαση της Επανάστασης. Η νέα χώρα της Ευρώπης δεν ήταν εύκολο να αποκτήσει, εν όψει της πολιτικής κατάστασης του τόπου και της διεθνούς συγκυρίας, πολίτευμα δημοκρατικό. Η Ελλάδα της εποχής απέκτησε πολίτευμα που ήταν εφικτό με τα τότε δεδομένα. Εφικτή ήταν και η λύση που εξασφαλίστηκε στο ζήτημα της ανεξαρτησίας και της εδαφικής έκτασης της νέας χώρας (Πρωτόκολλο Ανεξαρτησίας, 22 Ιανουαρίου/3 Φεβρουαρίου 1830). Η Ελλάδα υπήχθη σε καθεστώς εγγύησης της εδαφικής της ακεραιότητας, της εθνικής της ανεξαρ-

τησίας και του μοναρχικού πολιτεύματος με το οποίο προικοδοτήθηκε από τις τρεις μεγάλες δυνάμεις της Ευρώπης με τα μεγαλύτερα συμφέροντα στην Εγγύς Ανατολή, τη Βρετανία, τη Γαλλία και τη Ρωσία. Το καθεστώς αυτό της εγγύησης ισοδυναμούσε με ψιλή εποπτεία της χώρας και του μέλλοντος της από τις τρεις μεγάλες δυνάμεις και επέτρεπε παρεμβάσεις τους στην άσκηση της εθνικής της πολιτικής.

Η Ελλάδα περιορίστηκε από τις διεθνείς πράξεις που καθόρισαν την ίδρυσή της, το 1830 και το 1832, στη νότια ελληνική χερσόνησο, περιλάμβανε δε τη Στερεά Ελλάδα, την Πελοπόννησο και τις Κυκλάδες. Ήμειναν εκτός του ελληνικού κράτους η Κρήτη, τα αγγλοκρατούμενα Επτάνησα, τα νησιά του βόρειου και ανατολικού Αιγαίου, τα Δωδεκάνησα και οι βορείως των χερσαίων ελληνικών συνόρων ιστορικές ελληνικές χώρες, η Θεσσαλία, η Ήπειρος, η Μακεδονία και η Θράκη. Ήμειναν επίσης εκτός ελληνικού κράτους και οι ακμαίες ελληνικές κοινότητες στις υπόλοιπες ευρωπαϊκές και ασιατικές κτήσεις του Οθωμανού σουλτάνου. Η μικρή Ελλάδα της εποχής ήταν ο «αρραβώνας» του «περιούσιου λαού» με τον Κύριό του για τη μέλλουσα ολοκλήρωση της απελευθέρωσης όλων των Ελλήνων, σύμφωνα με μεταγενέστερη ευσεβή εθνική ευχή.

Το πολίτευμα των Ελλήνων διαμόρφωσαν εν τέλει οι «φυσικοί ηγέτες» του τόπου, οι πρόκριτοι, οι αρχιερείς και οι καπετάνιοι, με τη συνδρομή των «προκομμένων» του έθνους, των λογίων. Αυτοί ήταν τότε οι «πολιτικώς ενήλικες» και αυτοί ήλεγχαν την επαναστατική εξουσία, αυτοί στήριξαν την επανάσταση, χωρίς δε τη στήριξή τους μπορεί να θεωρηθεί βέβαιο ότι η επανάσταση θα είχε καταρρεύσει. Ήταν το «παλαιόν σύστημα» των προεστών και των αρχιερέων. Συγκεντρωτικό και πατερναλιστικό, δυνάμει αντιπροσωπευτικό, ήταν το «σύστημα» που παρέλαβε ο Ιωάννης Καποδίστριας,

όταν έφθασε στην Ελλάδα το 1828, ύστερα από πρόσκληση της Γ΄ Εθνοσυνέλευσης και τη συναίνεση των μεγάλων δυνάμεων της Ευρώπης. Ο Καποδίστριας στο μικρό διάστημα της διακυβέρνησής του (δολοφονήθηκε στο Ναύπλιο το 1831) έθεσε τις βάσεις της οικονομίας, της δημόσιας διοίκησης και δικαιοσύνης, του στρατού και της εκπαίδευσης.

Ιωάννης Καποδίστριας, ο πρώτος κυβερνήτης της Ελλάδας (1828-1831). Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, Αθήνα.

Ο Όθων, δευτερότοκος γιος του βασιλιά της Βαυαρίας Λουδοβίκου Α' αναγορεύθηκε βασιλιάς της Ελλάδας με τη συνθήκη της 7ης Μαΐου 1832. Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα.

Ιωάννης Καποδίστριας

Ο Ιωάννης Καποδίστριας (1776-1831) καταγόταν από αριστοκρατική οικογένεια της Κέρκυρας και σπούδασε στην Ιταλία. Από το 1800 έως το 1807 υπήρξε μέλος της κυβέρνησης της Ιονικής Πολιτείας. Από το 1809 έως το 1822 υπηρέτησε στο Υπουργείο Εξωτερικών του τσάρου, χωρίς να παύσει να είναι αφοσιωμένος στην Ελλάδα. Το 1822 όμως αποποιήθηκε τα υψηλά του καθήκοντα, όταν η ρωσική διπλωματία αποστασιοποιήθηκε από το ελληνικό ζήτημα, και ιδιώτευσε στην Ελβετία. Στις 3 Μαρτίου 1827 εξελέγη από την Γ' Εθνοσυνέλευση της Τροιζήνας κυβερνήτης της Ελλάδας με επταετή θητεία. Στις 6 Ιανουαρίου 1828 αποβιβάστηκε στο Ναύπλιο και επιδόθηκε στην προσπάθεια δημιουργίας ευνομούμενου κράτους. Ωστόσο, η οργάνωση του κράτους, στην κατάσταση που βρισκόταν τότε, δύσκολα θα μπορούσε να επιτευχθεί χωρίς κάποια μορφή συγκεντρωτισμού. Τα αυστηρά μέτρα που έλαβε δυσαρέστησαν όχι μόνο τους προοδευτικούς αλλά και όσους είχαν ως τότε προνόμια όπως π. χ. οι πρόκριτοι. Συνέπεια της αντιπαράθεσής του με τους πολιτικούς του αντιπάλους ήταν η δολοφονία του την 27η Σεπτεμβρίου 1831. Στην εξωτερική πολιτική ο Καποδίστριας αγωνίστηκε με επιτυχία για την εξασφάλιση της ανεξαρτησίας της χώρας και για τη διεύρυνση των γεωγραφικών της συνόρων. Η συμβολή του Ι. Καποδίστρια στη δημιουργία και την οργάνωση του ελληνικού κράτους υπήρξε ανεκτίμητη.

Η Ελλάδα περιορίστηκε από τις διεθνείς πράξεις που καθόρισαν την ίδρυσή της, το 1830 και το 1832, στη νότια ελληνική χερσόνησο, περιλάμβανε δε τη Στερεά Ελλάδα, την Πελοπόννησο και τις Κυκλάδες. Έμειναν εκτός του ελληνικού κράτους η Κρήτη, τα αγγλοκρατού-

μενα Επτάνησα, τα νησιά του βόρειου και ανατολικού Αιγαίου, τα Δωδεκάνησα και οι βορείως των χερσαίων ελληνικών συνόρων ιστορικές ελληνικές χώρες, η Θεσσαλία, η Ήπειρος, η Μακεδονία και η Θράκη. Έμειναν επίσης εκτός ελληνικού κράτους και οι ακμαίες ελληνικές κοινότητες στις υπόλοιπες ευρωπαϊκές και ασιατικές κτήσεις του Οθωμανού σουλτάνου. Η μικρή Ελλάδα της εποχής ήταν ο «αρραβώνας» του «περιούσιου λαού» με τον Κύριό του για τη μέλλουσα ολοκλήρωση της απελευθέρωσης όλων των Ελλήνων, σύμφωνα με μεταγενέστερη ευσεβή εθνική ευχή.

Το πολίτευμα των Ελλήνων διαμόρφωσαν εν τέλει οι «φυσικοί ηγέτες» του τόπου, οι πρόκριτοι, οι αρχιερείς και οι καπετάνιοι, με τη συνδρομή των «προκομμένων» του έθνους, των λογίων. Αυτοί ήταν τότε οι «πολιτικώς ενήλικες» και αυτοί ήλεγχαν την επαναστατική εξουσία, αυτοί στήριξαν την επανάσταση, χωρίς δε τη στήριξή τους μπορεί να θεωρηθεί βέβαιο ότι η επανάσταση θα είχε καταρρεύσει. Ήταν το «παλαιόν σύστημα» των προεστών και των αρχιερέων. Συγκεντρωτικό και πατερναλιστικό, δυνάμει αντιπροσωπευτικό, ήταν το «σύστημα» που παρέλαβε ο Ιωάννης Καποδίστριας, όταν έφθασε στην Ελλάδα το 1828, ύστερα από προσκλήση της Γ΄ Εθνοσυνέλευσης και τη συναίνεση των μεγάλων δυνάμεων της Ευρώπης. Ο Καποδίστριας στο μικρό διάστημα της διακυβέρνησής του (δολοφονήθηκε στο Ναύπλιο το 1831) έθεσε τις βάσεις της οικονομίας, της δημόσιας διοίκησης και δικαιοσύνης, του στρατού και της εκπαίδευσης.

Προϊόν των καιρών και των πολιτικών συνθηκών που επικρατούσαν ήταν και η προικοδότηση της Ελλάδας με μοναρχικό πολίτευμα το 1832. Δεν ήταν το πολίτευμα αυτό αντίθετο προς την εκπεφρασμένη διά των αντιπροσώπων του βούληση του ελληνικού λαού αντίθετη προς αυτή τη βούληση ήταν η απουσία Συ-

ντάγματος. Ο πρώτος ηγεμόνας των Ελλήνων, ο Όθων, γιος του φιλέλληνα βασιλιά της Βαυαρίας Λουδοβίκου των Βιτελσβάχων, έγινε δεκτός στην καθημαγμένη από τον πόλεμο Ελλάδα, σύμφωνα με όλες τις διαθέσιμες μαρτυρίες, ως μεσσίας, με ανακούφιση και ενθουσιασμό. Η ευτυχής κατάληξη του σκληρού δεκαετούς αγώνα για την ελευθερία και ο ρομαντισμός που είχε εισβάλει ορμητικός στην Ελλάδα επέτρεπαν στους Έλληνες του νέου βασιλείου εκδηλώσεις ανυπόκριτης χαράς και αισιοδοξίας για το μέλλον.

Πέτερ φον Ες (Peter von Hess, 1792-1858), «Η άφιξη του βασιλιά Όθωνα στο Ναύπλιο», Εθνική Τράπεζα της Ελλάδας, Αθήνα. Ο πρώτος βασιλιάς της Ελλάδας καταφθάνει στο Ναύπλιο στις 25 Ιανουαρίου/6 Φεβρουαρίου 1833. Ο ελληνικός λαός, ταλαιπωρημένος από την εμφύλια διαμάχη που είχε ξεσπάσει ύστερα από τη δολοφονία του Καποδίστρια τον υποδέχεται με αισθήματα ενθουσιασμού και ανακούφισης.

Ερωτήσεις

1. Πού οφειλόταν η αρνητική στάση των Ευρωπαϊών ηγετών απέναντι στην Ελληνική Επανάσταση και πώς αντέδρασαν οι επαναστατημένοι Έλληνες στη στάση αυτή; Σε ποιον Βαθμό έπεισαν, κατά τη γνώμη σας, τους Ευρωπαίους; Να συμβουλευτείτε και τα σχετικά παραθέματα.

2. Κατά τα έτη 1824 και 1825 αγγλικές τράπεζες χορήγησαν δάνεια στους επαναστατημένους Έλληνες, τα γνωστά ως «δάνεια της Ανεξαρτησίας». Παρά τους επαχθείς όρους των δανείων, η σύναψή τους θεωρείται μεγάλη επιτυχία για τους Έλληνες. Συμφωνείτε με τη θεώρηση αυτή; Αιτιολογήστε την άποψη σας.

3. Να περιγράψετε τις συνθήκες υπό τις οποίες διαμορφώθηκε και εξελίχθηκε το ελληνικό πολίτευμα από την έναρξη της επανάστασης έως την ανάρρηση του Όθωνα στον ελληνικό θρόνο.

4. ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ ΚΑΙ Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ (1830-1881)

Οι διαφορετικές εκτιμήσεις για τη Μεγάλη Ιδέα
«Μολονότι κατά την περίοδο της απολυταρχίας εμφανίστηκαν αμυδρότατα μόνο σημάδια κάποιας θεμελιακής διαφοράς γύρω από την εφαρμογή της Μεγάλης Ιδέας, το 1848 πλέον ο χαρακτήρας των κομμάτων καθοριζόταν από μια διευρυνόμενη διάσταση πάνω στο ζήτημα της Μεγάλης Ιδέας. Το ένα στρατόπεδο ήταν υπέρ της φιλικής συνύπαρξης με την Οθωμανική Αυτοκρατορία, της διοικητικής εδραίωσης του ελληνικού κράτους και της εσωτερικής ανάπτυξης των πλουτοπαραγωγικών πηγών, στοιχείων τα οποία θεωρούσε ασφαλείς προϋποθέσεις για την πραγματοποίηση της Μεγάλης

Ιδέας στο μέλλον. Κατά τη γνώμη τους, οι σποραδικές προσπάθειες για υποκίνηση εξεγέρσεων στην Τουρκία προκαλούσαν απλώς την εχθρότητα της οθωμανικής κυβέρνησης, συνεπάγονταν σκληρά αντίποινα για τους Έλληνες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και κρατούσαν την Ελλάδα σε αναταραχή. Το άλλο στρατόπεδο πίστευε ότι η μικρή εδαφική έκταση της Ελλάδας ήταν η αιτία της διοικητικής ανεπάρκειας και της μη βιωσιμότητας της οικονομίας. Συνηγορούσε για τη χρησιμοποίηση όλων των πόρων για τη συγκαλυμμένη υποστήριξη ένοπλων εξεγέρσεων, όπου και όποτε ήταν δυνατό. Με λίγα λόγια, επιθυμούσε να εκπληρώσει την εθνική αποστολή και ταυτόχρονα να επιλύσει τα εσωτερικά προβλήματα. Το να διατηρήσει κανείς φιλικές σχέσεις με την Τουρκία ήταν αδύνατο, έλεγαν, και το να περιμένει μια σαφώς ευνοϊκή διεθνή κατάσταση για να επιτεθεί εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ήταν τόσο ηττοπαθές όσο θα ήταν το 1821»

John. A. Petropoulos, Πολιτική και συγκρότηση κράτους στο ελληνικό βασίλειο (1833- 1843), ΜΙΕΤ, Αθήνα 1997, σ. 632-633.

Η εδαφική επικράτεια και το πολίτευμα του νεοσύστατου κράτους. Το ελληνικό κράτος υπήρξε προϊόν του σκληρού πολέμου που διεξήγαγαν οι Έλληνες εναντίον των Οθωμανών Τούρκων, καθώς και του συγκρασιμισμού των επιδιώξεων των τριών μεγάλων δυνάμεων της Ευρώπης, οι οποίες ανέλαβαν «εγγυήτριες» δυνάμεις* της ανεξαρτησίας, της εδαφικής ακεραιότητας και του μοναρχικού καθεστώτος της χώρας, δηλαδή της Βρετανίας, της Γαλλίας και της Ρωσίας. Η έκταση του κράτους και το καθεστώς του υπήρξαν ζητήματα που καθόρισαν εν πολλοίς τόσο τις εσωτερικές εξελίξεις όσο και τις εξωτερικές σχέσεις για τα επόμενα πενήντα χρό-

νια. Η περιορισμένη εδαφική επικράτεια του νέου κράτους συνέβαλε στην ανάπτυξη της Μεγάλης Ιδέας και των αλυτρωτικών αγώνων του έθνους για την απελευθέρωση και των άλλων Ελλήνων. Το μοναρχικό καθεστώς προκάλεσε την ανάπτυξη φιλελεύθερου κινήματος για την προαγωγή των συνταγματικών και κοινοβουλευτικών θεσμών.

Ο αλυτρωτισμός. Το εθνικό όραμα της Μεγάλης Ιδέας, καθώς και ο αλυτρωτισμός, δηλαδή η εθνική πολιτική για την απελευθέρωση των αλύτρωτων ιστορικών ελληνικών τόπων και την υλοποίηση της Μεγάλης Ιδέας, δημιούργησαν ευρύτατη εθνική συναίνεση στο ζήτημα της απελευθέρωσης των ιστορικών ελληνικών τόπων. Υπήρξαν βεβαίως επικρίσεις για την άσκηση της αλυτρωτικής πολιτικής. Εκείνοι όμως που διαφωνούσαν - πολιτικοί, όπως ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, ή δημοσιογράφοι, όπως ο Εμμανουήλ Ροΐδης- συνιστούσαν μειοψηφία, ενώ οι φωνές τους χάνονταν στον ορυμαγδό που προκαλούσαν οι θιασώτες του αλυτρωτισμού. Ο αλυτρωτισμός δέσποζε στον πολιτικό βίο της χώρας και επηρέαζε σοβαρά τα δημόσια πράγματα γενικώς, ήταν δε προϊόν της οργάνωσης του δημόσιου βίου της.

Οι πρώτες προσπάθειες συγκρότησης του κράτους. Η Ελλάδα του 1830 ήταν μια χώρα 750.000 κατοίκων, με κατεστραμμένες τις παραγωγικές της υποδομές από τον δεκαετή πόλεμο που είχε προηγηθεί. Ο εμπορικός στόλος των τριών ναυτικών νησιών, της Ύδρας, των Σπετσών και των Ψαρών, είχε υποστεί σοβαρότατες ζημιές. Οι περισσότεροι ελαιώνες είχαν καταστραφεί και τα εγγειοβελτιωτικά έργα είχαν παραμεληθεί, με συνέπεια οι χείμαρροι να παρασέρνουν τα εύφορα εδάφη. Οι συγκοινωνίες εκτελούνταν με δυσκολία, αφού είχαν

αφανιστεί τα υποζύγια και είχαν καταστραφεί πολλές γέφυρες. Ο Όθων έφερε μαζί του από τη Βαυαρία και τις άλλες γερμανικές χώρες πλήθος συμβούλων, επιστημόνων και καλλιτεχνών, για να οικοδομήσει τη νέα χώρα σύμφωνα με τα πρότυπα της εποχής, αλλά και του κλασικισμού που δέσποζε στις προτιμήσεις. Η νομοθεσία, η διοίκηση, η δημόσια εκπαίδευση, οι δημόσιες υπηρεσίες, η πολεοδομία της νέας πρωτεύουσας και τα μνημειακά κτίριά της μαρτυρούν αξιόλογο επιτελείο νομομαθών, οικονομολόγων, στρατιωτικών, αρχιτεκτόνων και καλλιτεχνών. Σε ορισμένους τομείς, κυρίως στη διοίκηση, πέτυχαν στο έργο τους. Σε άλλους τομείς, ιδίως στην οικονομία και στην ασφάλεια, δε φάνηκαν ανάλογα αποτελέσματα. Η ανεπάρκεια διαθέσιμων κεφαλαίων, η αδυναμία της χώρας να διανείμει τις εθνικές γαίες στους αγρότες, επειδή αυτές ήταν των τοκοχρεολυσίων των εθνικών δανείων που είχαν συναφθεί κατά τον Αγώνα, η επιπολάζουσα ληστεία, την οποία συντηρούσαν η αλυτρωτική πολιτική και οι άτακτοι του Αγώνα από τους αλύτρωτους ιστορικούς τόπους που είχαν παραμείνει στην Ελλάδα, ο αναλφαβητισμός και η δεισιδαιμονία δεν επέτρεπαν στη χώρα να αναπτυχθεί.

Αθηναϊκό καφενείο των πρώτων μετεπαναστατικών χρόνων. Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους η πολιτική απασχολούσε τους περισσότερους Έλληνες, και τα καφενεία της πρωτεύουσας αποτελούσαν χώρο διεξαγωγής έντονων πολιτικών συζητήσεων. Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, Αθήνα.

Η Επανάσταση της 3ης Σεπτεμβρίου 1843. Τον αρχικό γενικό ενθουσιασμό για τον νεαρό ηγεμόνα από τη Βαυαρία σκίασε αργότερα η διάχυτη δυσαρέσκεια ορισμένων κύκλων, οι οποίοι έκριναν πως θίγονται τα συμφέροντά τους από την πολιτική της βασιλικής κυβέρνησης. Πολλοί από τους παλαιούς άρχοντες, οι οποίοι είχαν εν πολλοίς διατηρήσει ή και ενισχύσει την προεπαναστατική τους επιρροή και δύναμη κατά τη διάρκεια του Αγώνα, δεν έκρυβαν τη δυσαρέσκειά τους, διότι βρέθηκαν παραγκωνισμένοι από τα δημόσια πράγματα. Τα συντηρητικά αυτά στοιχεία συμμάχησαν κατά της απόλυτης μοναρχίας με φιλελεύθερους πολιτικούς και διανοουμένους, οι οποίοι δυσανασχετούσαν με την άρνηση του μονάρχη να παραχωρήσει Σύνταγμα. Συντηρητικοί κύκλοι της Εκκλησίας εξάλλου καλλι-

έργησαν στον λαό τη δυσαρέσκεια για την πράξη της ανακήρυξης του αυτοκέφαλου της Εκκλησίας της Ελλάδος* και τη διοικητική της αποδέσμευση από το Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως.

Τα ετερόκλητα αυτά στοιχεία του δημόσιου βίου υποχρέωσαν τον Όθωνα, την 3η Σεπτεμβρίου 1843, διά της στρατιωτικής φρουράς της Αθήνας, να συγκαλέσει εθνοσυνέλευση και να παραχωρήσει Σύνταγμα. Ήταν η αφετηρία του κοινοβουλευτικού βίου της χώρας.

Με την επικράτηση της Επανάστασης της 3ης Σεπτεμβρίου, όπως αποκλήθηκε το στρατιωτικό αυτό κίνημα, επανήλθαν στα πράγματα οι παλαιοί άρχοντες, ενδεδυμένοι τον κοινοβουλευτικό μανδύα και πανίσχυροι. Δεν ήταν όμως τόσο ισχυροί απέναντι στον μονάρχη όσο απέναντι στον λαό, επειδή δεν υπήρχαν ακόμη οι προϋποθέσεις για την ανάπτυξη σταθερών πολιτικών κομμάτων, που θα εξασφάλιζαν ομαλό πολιτειακό βίο και ουσιαστικό έλεγχο της βασιλικής εξουσίας. Το Σύνταγμα του 1844, ένα από τα πιο φιλελεύθερα Σύντάγματα της εποχής, δεν κατοχύρωνε τη λαϊκή κυριαρχία, επειδή δεν υπήρχαν σταθεροί πολιτικοί σχηματισμοί, για να εξασφαλίσουν την άσκηση της εξουσίας από την πλειοψηφία του κοινοβουλίου.

Ο προβληματισμός για το φαινόμενο της ληστείας
«Το 1855-1858, παράλληλα με τις αλλαγές στο σύστημα καταδιώξεως της ληστείας [...], παρατηρήθηκαν και οι πρώτες σοβαρές προσπάθειες μελέτης του προβλήματος της ληστείας από τις κρατικές υπηρεσίες. Την ίδια εποχή κυκλοφόρησαν δύο έργα με θέμα τη ληστεία στην Ελλάδα, "Ο Θάνατος Βλέκας" του Παύλου Καλλιγά στην "Πανδώρα" το 1855 και "Ο βασιλιάς των ορέων" του Edmond About το 1857 (κυκλοφόρησε σε ελληνική

μετάφραση το 1858), εκδόσεις που υποδηλώνουν ασφαλώς και μια γενικότερη ανησυχία για το φαινόμενο της ληστείας στην Ελλάδα του 19ου αιώνα. Οι παράγοντες που προκάλεσαν αυτόν τον προβληματισμό ήταν αφενός η κορύφωση της ληστείας και αφετέρου η αδυναμία των αρχών να την καταπολεμήσουν αποτελεσματικά».

Ιωάννου Σ. Κολιόπουλου, *Περί λύχνων αφάς: Η ληστεία στην Ελλάδα (19ος αι.)*, Θεσσαλονίκη, Βάνιας 1994, σ.217

Τη νύχτα της 2ας προς την 3η Σεπτεμβρίου 1843 επαναστατημένες μονάδες στρατού με αρχηγό τον διοικητή του ιππικού των Αθηνών, συνταγματάρχη Δημήτριο Καλλέργη, μαζί με πλήθος λαού περικυκλώνουν τα ανάκτορα και υποβάλλουν στον Όθωνα (διακρίνεται στο παράθυρο δεξιά) τα αιτήματα των επαναστατών για παραχώρηση Συντάγματος. Συλλογή Λάμπρου Ευταξία, Αθήνα.

Ο Γεώργιος Α'. Ο Δανός πρίγκιπας Γεώργιος Γουλιέλμος επιλέχθηκε από τις προστάτιδες δυνάμεις, με τη συναίνεση της ελληνικής κυβέρνησης, ως ο νέος Βασιλιάς των Ελλήνων (1863-1913).

Το ιστορικό άρθρο του Χαρ. Τρικούπη «Τις πταίει;» (εφ. Καιροί, φ. 29-6-1874) «ΤΙΣ ΠΤΑΙΕΙ; Αφ'ότου κατά το 1868 εγκαθιδρύθη η αρχή των κυβερνήσεων της μειοψηφίας, παν νέον βήμα της εξουσίας μαρτυρεί περί του σκοπού εις ον αύτη αποβλέπει αφευδής δε απόδειξις του διενεργούμενου σχεδίου και αι άρτι διεξαχθείσαι βουλευτικοί εκλογαί. [...] Καλούνται εις την εξουσίαν κυβερνήσεις αποκρουσμένοι παρά της πλειοψηφίας του Έθνους, χορηγείται εις αυτάς η διάλυσις της Βουλής και συνάμα παν μέσον επηρεασμού των συνειδήσεων του λαού και νοθεύσεως των εκλογών, και λέγομεν ύστερον ότι πταίει ο λαός διά την τοιαύτην κατάστασιν. Τι δύναται ο λαός κατ' αυτής; Ουδέν άλλο ή να επαναστατήση αλλά τις ο δυνάμενος να κατακρίνη ευλόγως τον λαόν, διότι την επανάστασιν θεωρεί ως έσχατον καταφύγιον, και πριν ή προσέλθη εις αυτήν ζητεί να ίδη εξαντλούμενα όλα τα προληπτικά μέσα; Αν δεν πταίη ο λαός, πταίουν οι πολιτευόμενοι, λέγουσιν οι άλλοι, και η εξαχρείωσις αυτών ευθύνει το Έθνος, αφού ούτοι εις το Έθνος ανήκουσιν. Απαντώμεν ότι η δι-

αγωγή των πολιτευομένων θα ηύθυνε το Έθνος, αν η Ελλάς αυτοδιοικείτο, αλλ' αφού διά της διαστροφής του Συντάγματος και της εικονικότητας της Βουλής κυβερνάται πράγματι η Ελλάς ως μοναρχία απόλυτος, επόμενον ήτο να καταστήσει και οι πολιτευόμενοι οποιούς διαπλάττει αυτούς το νόθον καθεστώς. Όστις των πολιτευομένων δεν ασπάζεται τα γινόμενα ουδέν άλλο δύναται να πράξη ή να παύση πολιτευόμενος, αφού κατά το παρ' ημίν καθεστώς ουδέν υφίσταται δι' αυτού στάδιον εννόμου και εντίμου ενεργείας. Οι πολιτευόμενοι είνε πλάσματα του επικρατούντος εν τη πολιτεία στοιχείου, το δε Έθνος ου μόνον εν είνε το επικρατούν στοιχείον εν τη πολιτική, αλλ' εικονικήν μόνον έχει μετοχήν εις αυτήν». «Περί Χ. Τρικούπη», Ανάλεκτα, τ. Α' (ΙΔ'), Αθήνα 1912, σ. 427-434

Η κατοχύρωση της λαϊκής κυριαρχίας. Χρειάστηκε νέο Σύνταγμα, αυτό του 1864, ευθύς μετά την έλευση του νέου ηγεμόνα της χώρας, του Γεωργίου Α των Γλυξβούργων* της Δανίας, κυρίως όμως χρειάστηκαν οι πολιτικοί αγώνες του πρώτου μεγάλου κοινοβουλευτικού άνδρα της χώρας, του Χαρίλαου Τρικούπη, ο οποίος υποχρέωσε τον Γεώργο να αποδεχτεί επίσημα ότι θα έδινε την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης στον αρχηγό του κόμματος που είχε τη «δεδηλωμένη εμπιστοσύνη» του κοινοβουλίου. Η αποδοχή της αρχής της δεδηλωμένης* αφενός υποχρέωσε τον ανώτατο άρχοντα να σέβεται τη λαϊκή ετυμηγορία και συνεπώς τη λαϊκή κυριαρχία και αφετέρου συνέβαλε, σε συνδυασμό με άλλους παράγοντες, στην ανάπτυξη εκλογικών πολιτικών σχηματισμών που διαχειρίζονταν έως τότε την εξουσία σε πολιτικά κόμματα με σταθερές αρχές και προγράμματα. Ανεξάρτητη και κοινοβουλευτική, η Ελλάδα της εποχής

(1830- 1881) κέρδιζε αργά, πολύ αργά, μια θέση στη χορεία των ανεξάρτητων εθνικών κρατών.

Το παλαιό καθεστώς των αρχόντων που είχε αναπτυχθεί στα χρόνια της ξένης κυριαρχίας και του Αγώνα έφθινε και μια νέα γενιά ανδρών έπαιρνε τη θέση τους. Το Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο (ιδρύθηκε το 1837) έδωσε στον τόπο μια εγχώρια πολιτική ηγεσία και διανόηση που μπορούσε να αναμετρηθεί επάξια με ηγεσίες ισχυρότερων και παλαιότερων χωρών. Στη διανόηση αυτής της εποχής ανήκει ο κορυφαίος εθνικός ιστοριογράφος **Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος**, ο οποίος υπήρξε από τους βασικότερους αρχιτέκτονες του σύγχρονου ελληνικού έθνους, θεμελιώνοντας την πολιτιστική συνέχεια του έθνους αυτού στον χώρο και τον χρόνο, με αδιάσειστο επιχείρημα την αδιάλειπτη συνέχεια της ελληνικής γλώσσας και του πολιτισμού.

Πίνακας κυριότερων εθνικών γεγονότων της πενηνταετίας 1830-1881

22 Φεβρουαρίου 1841 Εξέγερση στην Κρήτη καταστέλλεται από τους Τούρκους.

1854-1856 Κατά τη διάρκεια του Κριμαϊκού Πολέμου πραγματοποιούνται και καταστέλλονται εξεγέρσεις κατά των Τούρκων σε Ήπειρο, Θεσσαλία, Μακεδονία. Κατοχή του Πειραιά από τον αγγλογαλλικό στόλο ως αντίποινα για την υποκίνηση των εξεγέρσεων.

23 Σεπτεμβρίου 1863 Η Ιόνιος Βουλή ψηφίζει την ένωση της Επτανήσου με την Ελλάδα.

21 Μαΐου 1864 Υπογράφεται η επίσημη πράξη της Ένωσης της Επτανήσου.

1866-1869 Η Μεγάλη Κρητική Επανάσταση (8 Νοεμβρίου 1866 το ολοκαύτωμα του Αρκαδίου).

1878 Η Κύπρος παραχωρείται από τον σουλτάνο με μυστικό πρωτόκολλο στην Αγγλία.

1881 Ενσωμάτωση της Θεσσαλίας και μέρους της Ηπείρου στην Ελλάδα.

Το ολοκαύτωμα της Μονής Αρκαδίου (8 Νοεμβρίου 1866) υπήρξε κορυφαίο γεγονός της Κρητικής Επανάστασης του 1866-1869, που συγκίνησε τη διεθνή κοινή γνώμη. Στη μονή είχαν καταφύγει πολλά γυναικόπαιδα, τα οποία υπερασπίζονταν 250 αγωνιστές υπό την αρχηγία του Πελοποννήσιου ανθυπολοχαγού Ι. Δημακόπουλου και του ηγούμενου Γαβριήλ Μαρινάκη. Την 8η Νοεμβρίου, όταν Τουρκοαιγύπτιοι στρατιώτες κυρίευσαν το μοναστήρι, οι πολιορκημένοι ανατίναξαν την πυριτιδαποθήκη και τάφηκαν κάτω από τα ερείπια μαζί με πολλούς εχθρούς.

Ερωτήσεις

1. Να δώσετε τη σημασία του όρου «Μεγάλη Ιδέα» και να σχολιάσετε τη βαρύτητα του αλυτρωτισμού στην ελληνική πολιτική ζωή κατά την πρώτη πεντηκονταετία του ελεύθερου πολιτικού βίου των Ελλήνων. Να συμβουλευτείτε και το παράθεμα από το έργο του J. Petroulos.

2. Το 1834 καταδικάστηκε σε θάνατο ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης ως συνωμότης κατά του βασιλιά. Αν και ο Όθων αμνήστευσε τελικά τον Κολοκοτρώνη, ο αντίκτυπος της δίκης στον ελληνικό λαό ήταν έντονος. Αναζητήστε περισσότερα στοιχεία για τη δίκη του Κολοκοτρώνη και για τη δυσφορία που προκλήθηκε στους αγωνιστές του 1821 από τον τρόπο με τον οποίο τους αντιμετώπισαν οι Βαυαροί.

3. Ποια ήταν «τα ετερόκλητα στοιχεία» που προκάλεσαν την Επανάσταση της 3ης Σεπτεμβρίου 1843 και σε ποιον βαθμό πέτυχε η επανάσταση αυτή τον εκσυγχρονισμό του ελληνικού πολιτικού Βίου;

4. Να αιτιολογήσετε τον χαρακτηρισμό του Χαρίλαου Τρικούπη ως «πρώτου μεγάλου κοινοβουλευτικού άνδρα της χώρας» αξιοποιώντας και το απόσπασμα από το άρθρο του «Τις πταίει;».

5. ΤΟ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ ΚΑΙ Ο ΚΡΙΜΑΪΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Το «Ανατολικό Ζήτημα» ως ιστορικός όρος.

Ανατολικό Ζήτημα ονομάζεται το διεθνές ζήτημα που προκλήθηκε από τη βαθμιαία υποχώρηση της ισχύος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και την πλήρωση του κενού που προέκυψε από αυτή την υποχώρηση στην Εγγύς Ανατολή και ιδίως στη Χερσόνησο του Αίμου. Η

παρακμή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας χρονολογείται από τον 17ο αιώνα, όταν τερματίστηκαν οι οθωμανικές κατακτήσεις και εκδηλώθηκαν προβλήματα στην οικονομία και στη διοίκηση της αχανούς αυτοκρατορίας. Η κατάκτηση της Κρήτης (1669) από τους Οθωμανούς Τούρκους ήταν η τελευταία μεγάλη επιτυχία τους, ενώ η αποτυχία της δεύτερης -και τελευταίας- πολιορκίας της Βιέννης (1683) σήμανε το τέρμα των επιτυχιών τους σε βάρος των Ευρωπαίων. Την ίδια εποχή στους Αψβούργους προστέθηκε νέος μεγάλος αντίπαλος των Οθωμανών Τούρκων, οι Ρώσοι.

Το Ανατολικό Ζήτημα κατά τον 18ο και τον 19ο αιώνα. Κατά τους αιώνες αυτούς άρχισε μια νέα φάση του Ανατολικού Ζητήματος: την προέλαση των Οθωμανών Τούρκων εναντίον της χριστιανικής Ευρώπης διαδέχτηκε η περίοδος των σχεδίων για την εκδίωξή τους από τη γηραιά ήπειρο και για τη διανομή των ευρωπαϊκών τους κτήσεων, ενώ η πρωτοβουλία για την υλοποίηση αυτών των σχεδίων ανήκε, όχι πλέον στην Ισπανία, τη Βενετία ή τον Πάπα, αλλά στην Αυστρία και τη Ρωσία. Επί Μεγάλης Αικατερίνης της Ρωσίας (βασίλεψε από το 1762 έως το 1796) καταβλήθηκε σοβαρή προσπάθεια από τη Ρωσία να εκδιωχθούν οι Οθωμανοί Τούρκοι από την Ευρώπη.

Η κατάληψη των Επτανήσων από τους Γάλλους το 1797 και η εκστρατεία του Ναπολέοντα στην Αίγυπτο το 1798 αποτελούν την αφετηρία μιας νέας φάσης του Ανατολικού Ζητήματος. Η Πύλη κάλεσε τότε τους Ρώσους σε βοήθεια εναντίον των Γάλλων. Για πρώτη φορά ο ρωσικός πολεμικός στόλος πέρασε από τα Στενά του Βοσπόρου και των Δαρδανελίων, το 1798, στο Αιγαίο, έπλευσε στο Ιόνιο και κατέλαβε τα Επτάνησα.

Οι εξελίξεις υπήρξαν στο εξής ραγδαίες. Οι Βρετανοί έσπευσαν αρωγοί της Πύλης στην Αίγυπτο, όπου ο

βρετανικός στόλος καταναυμάχησε τον γαλλικό στο Αμπουκίρ (1798), και αποκατέστησαν την εξουσία του σουλτάνου στην Αίγυπτο.

Ο ρωσοτουρκικός πόλεμος του 1828-1829 άσκησε την απαιτούμενη πίεση στην Πύλη να αναγνωρίσει με τη **Συνθήκη Ειρήνης της Αδριανούπολης (1829)** την αυτονομία της Σερβίας. Την ίδια περίπου εποχή η Ελλάδα εξασφάλισε την ανεξαρτησία της (1830).

Το ζήτημα των Στενών. Την κυριότερη ανησυχία των Βρετανών ωστόσο προκαλούσε η διέλευση του ρωσικού στόλου από τα Στενά στη Μεσόγειο. Το ενδεχόμενο να καταλάβει η Ρωσία τη στρατηγική θέση των Στενών και να επιδιώξει τον έλεγχο της Ανατολικής Μεσογείου, απειλώντας έτσι τα συμφέροντα της Βρετανίας πρωτίστως, αλλά και της Γαλλίας, ήταν ο βασικός λόγος για τον οποίο απέκτησε η Οθωμανική Αυτοκρατορία τη σημασία αναχώματος και αναβλήθηκε επ' αόριστον το ενδεχόμενο διαμελισμού της. Το ζήτημα των Στενών οξύνθηκε, όταν ο Μεχμέτ Αλή πασάς της Αιγύπτου ενεπλάκη σε πόλεμο με τον σουλτάνο και ο τελευταίος ζήτησε τη βοήθεια της Ρωσίας εναντίον του.

Στις αρχές του 1833 ο ρωσικός στόλος κατέπλευσε και αγκυροβόλησε στον Κεράτιο Κόλπο. Η ισχυρή παρουσία των Ρώσων στον Βόσπορο οδήγησε τον σουλτάνο και τον Αιγύπτιο πασά στη σύναψη της **Συνθήκης Ειρήνης της Κιουτάχειας (4 Μαΐου 1833)**. Ο ρωσικός στόλος εγκατέλειψε τον Βόσπορο, αφού όμως υπογράφηκε προηγουμένως μεταξύ Ρωσίας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας η **Συνθήκη του Χουνκιάρ Ισκελεσί (8 Ιουλίου 1833)**. Με τη συνθήκη αυτή αφενός καθίστατο ο Εύξεινος Πόντος κλειστή και ασφαλής θάλασσα της Ρωσίας, αφετέρου αναγνωριζόταν σιωπηρώς στη Ρω-

σία το δικαίωμα εξόδου των πολεμικών σκαφών της στο Αιγαίο.

Νέος γύρος ένοπλης αναμέτρησης μεταξύ του σουλτάνου Μαχμούτ Β' και του Μεχμέτ Αλή πασά (1839) κατέληξε με τη Σύμβαση των Στενών (13 Ιουλίου 1841), την οποία υπέγραψαν οι πέντε μεγάλες δυνάμεις της Ευρώπης στο Λονδίνο. Με τη σύμβαση αυτή τερματίστηκε η προνομιακή θέση της Ρωσίας στο ζήτημα των Στενών, που της εξασφάλιζε η Συνθήκη του Χουνκιάρ Ισκελεσί. Ήταν η πρώτη συνθήκη των ευρωπαϊκών μεγάλων δυνάμεων στην οποία μετείχε και η Πύλη.

Νέα παρέμβαση της Ρωσίας στα ζητήματα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας σημειώθηκε το 1850, με αφορμή έριδα μεταξύ ορθόδοξων και καθολικών μοναχών για την κατοχή των ιερών προσκυνημάτων των Αγίων Τόπων. Υποστηρικτής των ορθόδοξων μοναχών προβλήθηκε ο Ρώσος αυτοκράτορας Νικόλαος Α', ενώ των καθολικών ο Γάλλος αυτοκράτορας Ναπολέον Γ'. Η Πύλη ενέδωσε στην αρχή στις πιέσεις του Γάλλου αυτοκράτορα, αλλά υπό την πίεση του Ρώσου τσάρου αθέτησε τις υποσχέσεις της προς τους καθολικούς. Εκατέρωθεν πιέσεις στον σουλτάνο Αβδούλ Μετζίτ είχαν ως αποτέλεσμα την πρόκληση έκρυθμης κατάστασης. Η Ρωσία, ιδιαίτερα, απαιτούσε από τον σουλτάνο να της αναγνωρίσει το δικαίωμα προστασίας των ορθοδόξων που απέρρευε, κατά τη δική της ερμηνεία, από τη Συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή (1774).

Ο Κριμαϊκός Πόλεμος. Η ικανοποίηση αυτής της απαίτησης της Ρωσίας, δεδομένου ότι οι ορθόδοξοι της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ανέρχονταν σε μερικά εκατομμύρια κατοίκων, ισοδυναμούσε με απαίτηση για συγκυριαρχία του Ρώσου αυτοκράτορα με τον σουλτάνο. Με την ενθάρρυνση της Γαλλίας κυρίως, αλλά και της Βρετανίας, η Πύλη αρνήθηκε να ικανοποιήσει αυτή

την αξίωση της Ρωσίας, με συνέπεια τον Μάιο του 1853 να εισέλθουν τα ρωσικά στρατεύματα στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες, χωρίς την κήρυξη πολέμου εναντίον της Πύλης.

Ο πόλεμος άρχισε, αφού πρώτα υπέγραψαν συνθήκη συμμαχίας με την Πύλη, τον Μάρτιο του 1854, η Βρετανία και η Γαλλία. Ήταν ο Κριμαϊκός Πόλεμος, ο οποίος διεξήχθη στη Χερσόνησο της Κριμαίας, στη νότια Ρωσία, όπου οι Ρώσοι αντιμετώπισαν τις στρατιωτικές και ναυτικές δυνάμεις της Βρετανίας και της Γαλλίας.

Την έκρηξη του πολέμου συνόδευσαν εκκλήσεις των Ρώσων προς τους ορθόδοξους λαούς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας να εκδιώξουν τους Οθωμανούς από την Ευρώπη. Οι εκκλήσεις αυτές είχαν απήχηση και παρατηρήθηκαν επαναστατικές ζυμώσεις. Στην Ελλάδα υπήρξε σαφής προσανατολισμός της κοινής γνώμης υπέρ της Ρωσίας και υποκινήθηκαν εξεγέρσεις στη Θεσσαλία, στην Ήπειρο και στη Χαλκιδική. Ωστόσο, η Βρετανία και η Γαλλία εξανάγκασαν τον Όθωνα να αποπέμψει τη φιλορωσική κυβέρνηση της Ελλάδας και να διορίσει φιλοδυτική κυβέρνηση, καθώς και να ανακαλέσει τους Έλληνες αξιωματικούς που είχαν περάσει επικεφαλής ανταρτών στη Θεσσαλία, στην Ήπειρο και στη Μακεδονία.

Χάρτης επιχειρήσεων του Κριμαϊκού Πολέμου.

Οι επιπτώσεις του Κριμαϊκού Πολέμου στην ελληνική πολιτική αντίληψη

«Ο Κριμαϊκός Πόλεμος ήταν η αποφασιστική καμπή για τη γνωριμία του ελληνικού έθνους με τα γειτονικά του, γιατί απέδειξε μ' έναν τρόπο που δεν χωρούσε διάψευση ότι τα συμφέροντα των υποδοούλων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας δεν ήταν εκείνα που θεωρούσε δεδομένα η φιλοπόλεμη μερίδα στην Ελλάδα, αφού τίποτε το αντίστοιχο με την κινητοποίηση του Αγώνα δεν σημειώθηκε το 1854. Επιπλέον ο φιλωρωσισμός δέχεται βαρύ πλήγμα. Στο εξής δεν παύει βέβαια να συνδέεται αόριστα με την προοπτική της γενικής απελευθέρωσης της Ανατολής, η ήδη υποτυπώδης όμως επιχειρηματολογία του στερείται οριστικά τη δυνατότητα εμπλουτισμού ή ανανέωσης της, κι αυτό σε αντίθεση με τον αντιρωσισμό, για τον οποίο αρχίζει περίοδος σταθερής ανόδου. Ο θρίαμβος της αγγλικής πολιτικής στην Ελλάδα αφήνει στον αντιρωσισμό ένα πεδίο τελείως ελεύθερο, ενώ η σύμπτωση της έγερσης βουλγαρικού ζητήματος

αμέσως μετά τον Κριμαϊκό δίνει την απαραίτητη αφορμή για την αμετάκλητη πλέον μετατροπή του αντιρωσισμού σε αντισλαβισμό».

Έλλη Σκοπετέα, Το «Πρότυπο Βασίλειο» και η Μεγάλη Ιδέα (1830-1880), Πολύτυπο, Αθήνα 1988, σ. 331.

Η επανάσταση του 1854

«Η επανάσταση του 1854 ξέσπασε με την ευκαιρία του Κριμαϊκού Πολέμου κατά τα μέσα του Ιανουαρίου, πρώτα στην Ήπειρο (Ραδοβίζι), με αφορμή τη φορολογική καταπίεση, και σχεδόν ταυτόχρονα στη Θεσσαλία (Άγραφα). Από την πρώτη στιγμή οι βασιλείς, η ελληνική κυβέρνηση, ο Τύπος και πολλές προσωπικότητες ενίσχυσαν την επανάσταση ηθικά και υλικά, ενώ οι περισσότεροι από τους επιζώντες αγωνιστές του 1821, πολλοί αξιωματικοί του ελληνικού στρατού και πλήθος εθελοντών από όλη την Ελλάδα έσπευσαν να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους, εξορμώντας από πόλεις της Αιτωλοακαρνανίας και από τη Λαμία, όπου και γινόταν συγκέντρωση του πολεμικού υλικού [...]. Παρά την εξάπλωση όμως της επαναστάσεως και τις πρώτες επιτυχίες της, δεν έγινε δυνατόν να επιτευχθούν οι βασικοί στόχοι των επαναστατών, οι καταλήψεις δηλαδή των στρατιωτικών κέντρων του εχθρού. Και τούτο γιατί η Πύλη από τον Φεβρουάριο είχε αρχίσει να ενισχύει τα κέντρα αυτά με ισχυρές δυνάμεις [...]. Αλλά αυτό που καθόρισε την τύχη της επαναστάσεως ήταν προπαντός η στάση της Αγγλίας και της Γαλλίας, που πήραν ανεπιφύλακτα το μέρος των Τούρκων, τους βοήθησαν πολλαπλά, ανέπτυξαν έντονη διπλωματική δράση για την καταστολή της και έφθασαν ως τον ναυτικό αποκλεισμό και την κατοχή του Πειραιά. Έτσι αναγκάστηκε η ελλη-

νική κυβέρνηση να σταματήσει τη βοήθεια που χορηγούσε ανεπίσημα στους επαναστάτες και να διατάξει την αποχώρηση των Ελλήνων αξιωματικών». Στέφανος Παπαδόπουλος, «Ο Κριμαϊκός πόλεμος και ο Ελληνισμός», Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. ΙΓ', Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1977, σ.163.

Στη διάρκεια του Κριμαϊκού Πολέμου οι συνθήκες αντιμετώπισης των τραυματιών και από τις δύο πλευρές ήταν άθλιες. Μέσα σε αυτή την απάνθρωπη κατάσταση, αναδείχθηκε η ηρωική μορφή της Αγγλίδας νοσοκόμας Φλόρενς Νάιτινγκεϊλ (Florence Nightingale, 1820-1910), η οποία ανέλαβε με αυταπάρνηση να οργανώσει την περίθαλψη των Άγγλων τραυματιών και ασθενών.

Η Συνθήκη Ειρήνης των Παρισίων. Τον Σεπτέμβριο του 1855 οι Βρετανοί και οι Γάλλοι εκπόρθησαν τη Σεβαστούπολη. Οι εχθροπραξίες τερματίστηκαν τον Ιανουάριο του 1856, ενώ τον Μάρτιο του ίδιου έτους υπογράφηκε η Συνθήκη Ειρήνης των Παρισίων (30 Μαρτίου 1856). Με τη συνθήκη αυτή η Πύλη εξασφάλισε το

δικαίωμα συμμετοχής της στο σύστημα ασφάλειας των μεγάλων δυνάμεων της Ευρώπης (Concert of Europe), ο Εύξεινος Πόντος κατέστη ουδέτερη θάλασσα, απαλλαγμένη από πολεμικά σκάφη, οι εκβολές του Δούναβη δόθηκαν και πάλι στην Πύλη και επιβεβαιώθηκε η αυτονομία των Παραδουνάβιων Ηγεμονιών υπό την προστασία των μεγάλων δυνάμεων. Ο σουλτάνος είχε ήδη εκδώσει, στις 18 Φεβρουαρίου 1856, το περίφημο αυτοκρατορικό διάταγμα «Χάτι Χουμαγιούν»*, με το οποίο υποσχόταν πλήρη ισότητα των υπηκόων του ανεξαρτήτως θρησκειώματος ή καταγωγής. Με το διάταγμα αυτό εγκαινιάστηκε στην Οθωμανική Αυτοκρατορία η περίοδος του Τανζιμάτ* (μεταρρυθμίσεων). Ο Κριμαϊκός Πόλεμος, ο οποίος έληξε με την ήττα και την ταπείνωση της Ρωσίας, συνέβαλε στην αποδοχή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στη λίσχη των μεγάλων δυνάμεων της Ευρώπης, υπό την προστασία της Βρετανίας.

Ερωτήσεις

- 1. Τι σημαίνει ο όρος «Ανατολικό Ζήτημα»; Γιατί η κατάληψη των Επτανήσων από τους Γάλλους το 1797 θεωρείται η αφετηρία μιας νέας φάσης του Ανατολικού Ζητήματος;**
- 2. Να αναπτύξετε τη στρατηγική σημασία των Στενών και να αναφέρετε τις ευρωπαϊκές συνθήκες που συνδέονται με αυτήν.**
- 3. Ποια υπήρξε η σημασία της Συνθήκης των Παρισίων για τη διεθνή θέση της Τουρκίας;**
- 4. Ποιες οι συνέπειες του Κριμαϊκού Πολέμου για την Ελλάδα; Συμβουλευτείτε και τα παραθέματα.**

6. Η ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

Από την προβιομηχανική στη βιομηχανική εποχή. Η οικονομία της Ευρώπης στις αρχές του 19ου αιώνα ήταν κατά βάση αγροτική. Τα περισσότερα προϊόντα του δευτερογενούς τομέα παραγωγής συνέχιζαν να παράγονται σε μικρά εργαστήρια ή στα σπίτια των τεχνιτών. Τα περισσότερα οικιστικά σύνολα ήταν μικρά, τόποι ανταλλαγής ως επί το πλείστον των καρπών της γης και των προϊόντων της βιοτεχνίας, όταν δεν ήταν διοικητικά κέντρα. Διάσπαρτες ωστόσο στον –παραδοσιακό, μάλλον- προβιομηχανικό ευρωπαϊκό κόσμο ήταν ορισμένες παραγωγικές μονάδες, γνωστές έκτοτε ως βιομηχανικές. Οι περισσότερες βρίσκονταν στην Αγγλία και λιγότερες στην ηπειρωτική Ευρώπη. Αυτές οι βιομηχανικές μονάδες συνιστούσαν την αφετηρία ενός νέου παραγωγικού συστήματος, του εργοστασιακού συστήματος.

Τρία ήταν τα βασικά γνωρίσματα αυτού του νέου συστήματος: α) η υποκατάσταση του ανθρώπου σε πολλούς τομείς της παραγωγικής διαδικασίας από τη μηχανή β) η αντικατάσταση των παραδοσιακών πηγών ενέργειας (υδατόπτωση, αιολική ενέργεια κ.ά.) από νέες, ιδιαίτερα τον γαιάνθρακα- γ) η χρήση νέων και άφθονων πρώτων υλών, ιδιαίτερα ανόργανων. Πρόκειται βέβαια για τα βασικά χαρακτηριστικά του ιστορικού φαινομένου που ονομάστηκε Βιομηχανική Επανάσταση και που εκδηλώθηκε πρώτα στην Αγγλία.

Διάφορες εφευρέσεις και τεχνολογικά επιτεύγματα - στην Αγγλία στην αρχή και στη συνέχεια σε πολλές χώρες της Ευρώπης και στις ΗΠΑ- είχαν ως αποτέλεσμα να αυξηθούν κατακόρυφα η παραγωγικότητα και το κατά κεφαλήν εισόδημα του ανθρώπου. Επρόκειτο μάλιστα για αύξηση μεγεθών και για γενικότερη ανάπτυξη που αποδείχτηκαν εξελίξεις με δική τους νομοτέλεια,

σχεδόν ανεξέλεγκτες. Για πρώτη φορά στην ιστορία του ανθρώπου η οικονομική ανάπτυξη υπήρξε τέτοια, ώστε, σε συνδυασμό με την ανάπτυξη των επιστημών και της τεχνολογίας, να προκαλεί πρόσθετες επενδυτικές ανάγκες, να δημιουργεί πλεόνασμα προς επένδυση και τις προϋποθέσεις για νέους ρυθμούς παραγωγής και ανάπτυξης, οι οποίοι εξουδετέρωναν τους παράγοντες εκείνους που ήλεγχαν την αύξηση του πληθυσμού. Η Βιομηχανική Επανάσταση δημιούργησε τις προϋποθέσεις για τη θεαματική αύξηση του πληθυσμού της Ευρώπης και του κόσμου γενικότερα. Δραματικές αλλαγές και διαφοροποιήσεις προκλήθηκαν επίσης στον συσχετισμό δυνάμεων μεταξύ των βιομηχανικών ευρωπαϊκών χωρών αφενός και μεταξύ της Ευρώπης ως συνόλου και του υπόλοιπου κόσμου αφετέρου, καθώς και στις σχέσεις των διάφορων κοινωνικών τάξεων σε κάθε χώρα.

Η παιδική εργασία κατά τον 19ο αιώνα

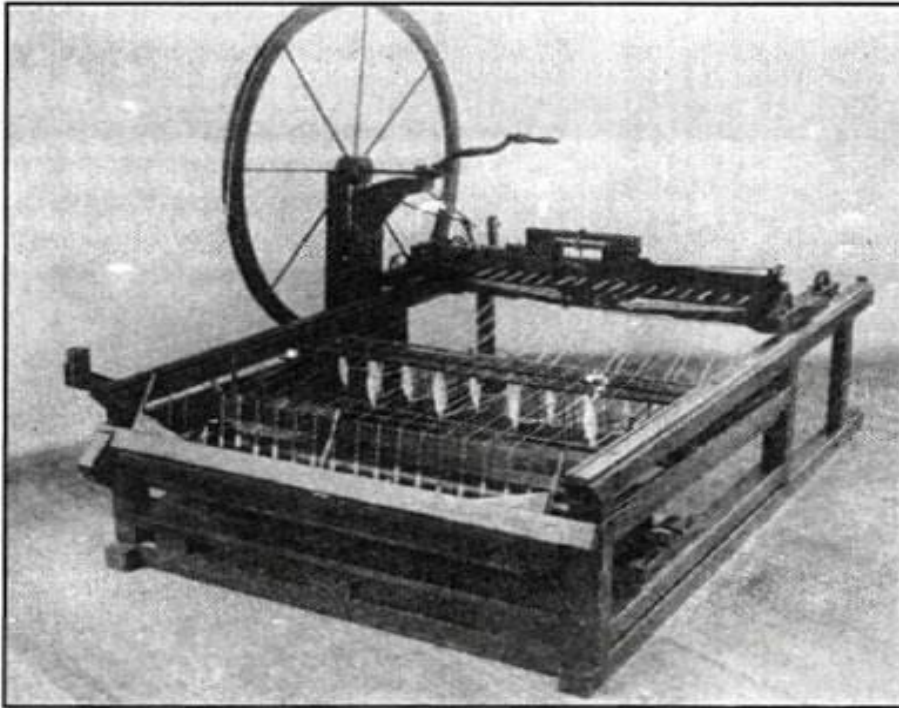
«Ανάμεσα στα παιδιά που απασχολούνται στα ορυχεία της Αγγλίας υπάρχουν πάντα και παντού μερικά που είναι μικρότερα από έξι ετών. Τα παιδιά μπαίνουν συνήθως στα ορυχεία στις τέσσερις το πρωί μαζί με τους άντρες και μένουν εκεί έντεκα με δώδεκα ώρες. Αυτά τα δυστυχισμένα πλάσματα στερούνται τον καθαρό αέρα, είναι κακοντυμένα και έχουν κακή διατροφή. Χλωμά πρόσωπα, κοκκινισμένα μάτια, πρησμένα κορμιά, βαθουλωμένα μάγουλα, δερματικά εξανθήματα και άσθματα διακρίνουν από πλευράς υγείας από άλλα παιδιά της ίδιας κοινωνικής τάξης».

Lein Weissensteiner, *Zeitbilder. Geschichte und Sozialkunde 7* [=Εικόνες Εποχών. Ιστορία και Κοινωνιολογία 7], Βιέννη 1988.

Η Βιομηχανική Επανάσταση στην Αγγλία. Ο λόγος για τον οποίο οι επαναστατικές αλλαγές στην τεχνολογία και στην οργάνωση της βιομηχανικής παραγωγής συνέβησαν πρώτα στην Αγγλία είναι ότι εκεί υπήρχαν οι κατάλληλες συνθήκες. Στην Αγγλία στον τομέα της κλωστοϋφαντουργίας, όπου συντελέστηκε πρώτα η εκβιομηχάνιση της παραγωγής, παρουσιάστηκαν, στο τελευταίο τέταρτο το 18ου αιώνα, μεγάλη αύξηση της ζήτησης βαμβακερών υφασμάτων και ταυτόχρονα αδυναμία των παραγωγών και των εμπόρων να ικανοποιήσουν αυτή τη ζήτηση. Τεχνολογικά επιτεύγματα ωστόσο έδωσαν τη δυνατότητα μεγάλης αύξησης της παραγωγής κλωστών και υφασμάτων. Τη μηχανική άνεμη, την «κλώστρια Τζένη», όπως ονομάστηκε, ακολούθησαν άλλες εφευρέσεις και τεχνολογικές εφαρμογές τους στην παραγωγή, με αποκορύφωμα την ατμομηχανή.

Στην Αγγλία εξάλλου υπήρχαν τα απαραίτητα κεφάλαια για επενδύσεις από τη συσσώρευση πλούτου που εξασφάλισε η Εμπορική Επανάσταση. Υπήρχε επίσης το διαθέσιμο εργατικό δυναμικό, καθώς και το αγροτικό πλεόνασμα από τις περιφράξεις κοινοτικών γαιών από τους μεγάλους γαιοκτήμονες στα κτήματά τους. Η Αγγλία διέθετε επιπλέον, σε σύγκριση με τις άλλες χώρες της Ευρώπης, ελεγχόμενες πηγές πρώτων υλών και αγορές των βιομηχανικών προϊόντων στις αποικίες της, καθώς και τον απαραίτητο εμπορικό στόλο για την ασφαλή μεταφορά των προϊόντων. Η χώρα αστή διέθετε ακόμη ένα εξαιρετικά ανεπτυγμένο σύστημα πλωτής και οδικής συγκοινωνίας, καθώς και μεγάλες ποσότητες γαιάνθρακα σε βάθος που επέτρεπε την εξόρυξή του με τα μέσα της εποχής. Στην Αγγλία επίσης είχαν ατονήσει οι μεσαιωνικές συντεχνίες, σε βαθμό που να μην προβάλλουν προσκόμματα στην ανεξέλεγκτη παραγωγή προϊόντων. Τέλος, η Αγγλία διέθετε ανεπτυγμένο πιστωτικό σύστημα, αλλά και νομοθεσία που ευνοούσε

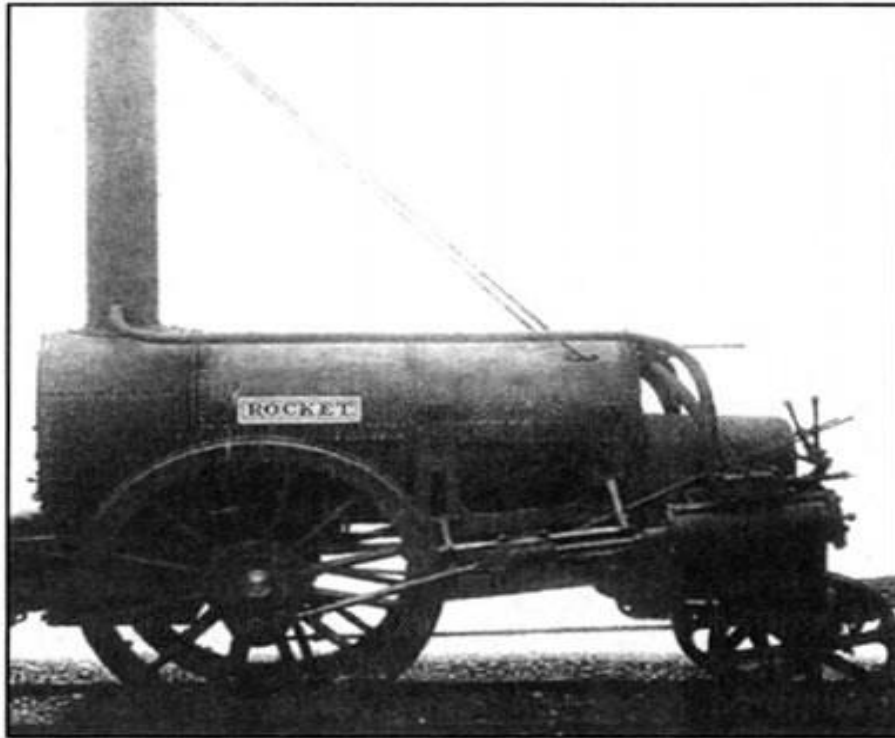
την απρόσκοπτη λειτουργία της αγοράς. Η εκβιομηχάνιση του δευτερογενούς τομέα παραγωγής στην Αγγλία συντελέστηκε από τον ιδιωτικό τομέα, σε καθεστώς ακώλυτης λειτουργίας της αγοράς.

Κλωστική μηχανή του Χάργκρεϊβς (Hargreaves), «κλώστρια Τζένη».

Ο Τζέιμς Βατ (James Watt, 1736-1819) κατασκεύασε την πρώτη ατμοκίνητη μηχανή, που μπορούσε να χρησιμοποιηθεί σε πολλές εφαρμογές, δίνοντας το έναυσμα για πολλές καινοτομίες, κυρίως στον χώρο της βιομηχανικής παραγωγής.

Ο μηχανικός Τζορτζ Στίβενσον (George Stephenson, 178-1848) κατασκεύασε την πρώτη ατμάμαξα το 1821 για μεταφορά επιβατών και αγαθών, ενώ το 1825 με τη βελτιωμένη ατμομηχανή Ρόκετ έπεισε τους διευθυντές των σιδηροδρόμων Στόκτον-Ντάρλιγκτον να χρησιμοποιήσουν ατμό αντί για τα άλογα. Λίγο αργότερα κατασκεύασε την πρώτη τακτική σιδηροδρομική γραμμή, που συνέδεε τις βιομηχανικές πόλεις Μάντσεστερ και Λίβερπουλ. Για πρώτη φορά έγινε δυνατή η χερσαία μετακίνηση με ταχύτητα πάνω από 40 χιλιόμετρα την ώρα.

Το γυναικείο κίνημα

Η βιομηχανική κοινωνία στην Ευρώπη και την Αμερική χαρακτηρίστηκε από μια έξαρση των λεγόμενων φεμινιστικών κινήματων. Τα κινήματα αυτά απαιτούσαν τα ίδια δικαιώματα για τις γυναίκες και τους άνδρες. Υποστήριζαν ότι οι γυναίκες καταπιέζονταν από τους άνδρες και ότι αυτή η καταπίεση έπρεπε να σταματήσει. Το πρώτο σημαντικό φεμινιστικό φυλλάδιο ήταν "Η διεκδίκηση των δικαιωμάτων των γυναικών" (1792), το οποίο ανέφερε ότι οι γυναίκες δεν υπήρχαν απλώς για

την ανατροφή των παιδιών και για την ευχαρίστηση των ανδρών, αλλά έπρεπε να έχουν τις ίδιες ευκαιρίες με τους άνδρες στην εκπαίδευση, στην εργασία και την πολιτική. Η Elizabeth Cady Stanton συγκάλεσε την πρώτη Συνέλευση για τα Δικαιώματα των Γυναικών στη Νέα Υόρκη, το 1848, για να διακηρύξει μια λίστα δικαιωμάτων για τις γυναίκες. Η Συνέλευση αυτή έδωσε το έναυσμα για το κίνημα που ονομάστηκε "Εθνική Ένωση για το Δικαίωμα ψήφου των Γυναικών" (1869). Στη Βρετανία οι λεγόμενες "σουφραζέτες" προκάλεσαν αναταραχές, συχνά με βίαιο τρόπο, για να διεκδικήσουν την ψήφο για τις γυναίκες. Παράλληλα, οι φεμινίστριες συνέβαλαν σημαντικά στην ανάπτυξη κινήματων κατά του αλκοολισμού και υπέρ της ποτοαπαγόρευσης στις ΗΠΑ. Ωστόσο, έξω από τις ΗΠΑ και τη Βρετανία, στις Κάτω Χώρες και τη Σκανδιναβία τα φεμινιστικά κινήματα είχαν μικρή επιρροή πριν από το 1945.

Το συνδικαλιστικό κίνημα

«Η οργάνωση των συνδικάτων υπήρξε στόχος των αγωνιζόμενων εργατών από τις αρχές του 19ου αιώνα. Ανάμεσα στις πρώτες εργατικές κινητοποιήσεις του αιώνα συμπεριλαμβάνονταν εκείνες οι συχνά βίαιες εξεγέρσεις που οργανώθηκαν αρχικά στην Αγγλία και αργότερα στην ηπειρωτική Ευρώπη εναντίον της εισαγωγής μηχανών στα εργοστάσια. Σε μερικές περιπτώσεις εργοστάσια δέχτηκαν επίθεση από εργάτες και τα μηχανήματα τους καταστράφηκαν, με την πεποίθηση ότι οι μηχανές, αντικαθιστώντας τους ειδικευμένους εργάτες, δημιουργούσαν εκτεταμένη ανεργία. Στην Αγγλία οι εξεγερμένοι ονομάστηκαν "λουντίτες" από το όνομα του θρυλικού ηγέτη του κινήματος τους Λουντ (Ned Ludd) [...]. Ωστόσο, πουθενά στην Ευρώπη δεν μπόρεσαν τα συνδικάτα να οργανωθούν σε βαθμό που

να γίνουν αποτελεσματικοί διαπραγματευτικοί παράγοντες πριν από το 1850. Στην κατεύθυνση αυτή, οι συνδικαλιστές προχώρησαν περισσότερο στην Αγγλία. Εκεί, τεχνίτες και ειδικευμένοι εργάτες στα μέσα της δεκαετίας του 1820 είχαν ενωθεί για να αποτελέσουν "φιλικές εταιρίες", οργανισμούς δηλαδή αμοιβαίας βοήθειας και ασφάλισης, και "συνεργατικές" ή συνεταιριστικό κατάστημα, που έριχναν τις τιμές, παραγκωνίζοντας τον μεσάζοντα μεταξύ παραγωγού και καταναλωτή. Μέχρι το 1831 υπήρχαν περίπου 500 συνεργατικές εταιρίες στην Αγγλία, που ο αριθμός των μελών τους έφτανε τις 20 χιλιάδες [...]. Το 1834 [...] το Μεγάλο Εθνικό Ενοποιημένο Συνδικάτο της Μεγάλης Βρετανίας και της Ιρλανδίας ιδρύθηκε από μια ομάδα τεχνιτών του Λονδί-νου. Η ηγεσία του διακήρυξε ότι ο μόνος τρόπος για να αναγκάσουν οι εργάτες την άρχουσα τάξη να τους παραχωρήσει ένα ανεκτό επίπεδο ζωής ήταν να ακινητοποιήσουν τα πάντα στη χώρα με γενική απεργία».

E. Burns, Ευρωπαϊκή Ιστορία. Εισαγωγή στην Ιστορία και τον Πολιτισμό της νεότερης Ευρώπης, τ. Β', επιμέλεια-εισαγωγή Ι.Σ. Κολιόπουλος, μτφρ. Τάσος Δαρβέρης, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, χχ, σ. 101-102.

Η εξάπλωση της Βιομηχανικής Επανάστασης στην Ευρώπη και τις ΗΠΑ. Το οικονομικό άλμα της Αγγλίας υποχρέωσε και τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες να στραφούν προς την ίδια αναπτυξιακή κατεύθυνση, επειδή τα αγγλικά βιομηχανικά προϊόντα απειλούσαν με ολοσχερή καταστροφή τις παλαιές βιοτεχνίες των ηπειρωτικών χωρών της Ευρώπης. Η εκβιομηχάνιση της παραγωγής όμως στην ηπειρωτική Ευρώπη, όπως και στον υπόλοιπο κόσμο, καθυστέρησε για διάφορους λόγους, κυρίως επειδή δεν υπήρχαν εκεί οι παράγοντες και οι συνθήκες που είχαν αναπτυχθεί στην Αγγλία. Επιπλέ-

ον, σε αντίθεση προς την Αγγλία, την εκβιομηχάνιση στην Ευρώπη ανέλαβαν και προώθησαν οι κυβερνήσεις, με παρεμβάσεις που δεν επέτρεπαν την ελεύθερη λειτουργία της αγοράς.

Οι παρεμβάσεις αυτές οδηγούσαν αφενός σε διασπάθιση πολύτιμων εθνικών πόρων σε επιχειρηματίες ευνοούμενους της πολιτικής εξουσίας -όχι κατ' ανάγκην ικανούς- και αφετέρου στη «μετανάστευση» κεφαλαίων στην Αγγλία προς επένδυση σε δυναμικές επιχειρήσεις. Με καθυστέρηση λοιπόν επιτεύχθηκε η εκβιομηχάνιση σε χώρες της Ευρώπης, όπως στο Βέλγιο, στη Γαλλία, στις χώρες της Γερμανίας και της βόρειας Ιταλίας. Αυτές οι χώρες, από κοινού με την Αγγλία και τις ΗΠΑ, αποτέλεσαν τον βιομηχανικό πυρήνα του κόσμου.

Οι βιομηχανικές χώρες της Ευρώπης και οι ΗΠΑ αποτελούσαν κατά τον 19ο αιώνα το κέντρο ενός παγκόσμιου οικονομικού συστήματος. Το σύστημα αυτό ήταν μοναδικό, αλλά και ευαίσθητο και εύθραυστο: βασιζόταν στη συνεχή αύξηση του πληθυσμού της Ευρώπης (ο πληθυσμός αυξήθηκε κατά 50% περίπου μεταξύ του 1850 και του 1900, από 266 σε 400 εκατομμύρια), στην ελεύθερη μετανάστευση ανθρώπινου δυναμικού και κεφαλαίων έξω από την Ευρώπη, στην εκλεκτική ανάπτυξη της βιομηχανίας σε περιοχές του κόσμου, στην ανάπτυξη των συγκοινωνιών και των επικοινωνιών, καθώς και του ασφαλιστικού και τραπεζικού συστήματος, και στην αύξηση του διεθνούς εμπορίου. Προϋποθέσεις για την ομαλή λειτουργία αυτού του ευρωατλαντικού, παγκόσμιου συστήματος ήταν η ειρήνη, η ελευθερία του διεθνούς εμπορίου και η οικονομική ηγεμονία των χωρών που αποτελούσαν τον πυρήνα του στον υπόλοιπο κόσμο. Ο χρυσός αποτελούσε το βάθρο του συστήματος. Αυτό το αυτορρυθμιζόμενο παγκόσμιο οικονομικό σύστημα κατέρρευσε με την έκρηξη του Α' Παγκόσμιου Πολέμου (1914).

Γκυστάβ
Ντορέ
(Gustave Doré,
1832-1883),
«Φτωχογειτο-
νιά του
Λονδίνου».

Ερωτήσεις

1. Να αναλύσετε τις συνθήκες υπό τις οποίες εκδηλώθηκε η Βιομηχανική Επανάσταση στην Αγγλία.
2. Να εξηγήσετε, αφού συμβουλευτείτε και τα παραθέματα, γιατί ο συνδικαλισμός και το γυναικείο κίνημα εμφανίστηκαν παράλληλα με τη Βιομηχανική Επανάσταση.

7. Η ΚΡΙΣΗ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ ΤΩΝ ΑΨΒΟΥΡΓΩΝ - Η ΙΤΑΛΙΚΗ ΚΑΙ ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΕΝΟΠΟΙΗΣΗ (1848-1871)

Η Επανάσταση του 1848 στη Γαλλία και οι εξεγέρσεις στην υπόλοιπη Ευρώπη. Το 1848 αποτελεί ορόσημο στην ιστορία της Ευρώπης. Φανέρωσε ακόμη μια φορά την προϊούσα παρακμή του «παλαιού καθεστώτος», το οποίο έμειναν να στηρίζουν, από όλες τις μεγάλες δυνάμεις, η Αυστρία και η Ρωσία. Η παρισινή επανάστα-

ση των εργατών και τεχνιτών το 1848 ανέτρεψε το φιλελεύθερο καθεστώς του **Λουδοβίκου Φιλίππου**, για να βρεθεί αντιμέτωπη με τον στρατό και με έναν νέο Βοναπάρτη, τον **Λουδοβίκο Ναπολέοντα Γ'**, ο οποίος υποσχόταν στους Γάλλους τις δόξες ενός παρελθόντος, που είχαν ωστόσο περάσει ανεπιστρεπτή.

Η επανάσταση στη Γαλλία υπήρξε το σύνθημα για διάφορες εξεγέρσεις σε πολλές χώρες της ηπειρωτικής Ευρώπης, ιδίως στην Αυστρία και στις γερμανικές χώρες. Στην Ουγγαρία ο Μαγυάρος πατριώτης **Κοσουτ** (Lajos Kossuth, 1802-1894) ζήτησε Σύνταγμα για τη χώρα του και καταδίκασε την αψβουργική απολυταρχία. Τα αιτήματα των Μαγυάρων πατριωτών προκάλεσαν ευρύτερη αναταραχή στην αυτοκρατορία, ιδίως δε στη Βιέννη, όπου σημειώθηκαν συγκρούσεις μεταξύ των εργατών και φοιτητών από το ένα μέρος και της αστυνομίας από το άλλο. Θύμα των ταραχών στην πρωτεύουσα υπήρξε ο κατ' εξοχήν αρχιτέκτονας της αψβουργικής απολυταρχίας, ο **Μέτερνιχ**, ο οποίος αποπέμφθηκε από την εξουσία, για να κατευναστούν τα πνεύματα.

Η αποπομπή του Μέτερνιχ ωστόσο ενθάρρυνε τους ηγέτες των εθνικών κινημάτων της αυτοκρατορίας να προβάλουν τις διεκδικήσεις τους. Οι Μαγυάροι ανακήρυξαν συνταγματικές μεταρρυθμίσεις που ισοδυναμούσαν με καθεστώς αυτονομίας, ενώ το παράδειγμά τους ακολούθησαν οι Τσέχοι, με ηγέτη τον εθνικό ιστοριογράφο **Πάλατσκι** (Francis Palacky, 1798-1876), στη Βοημία.

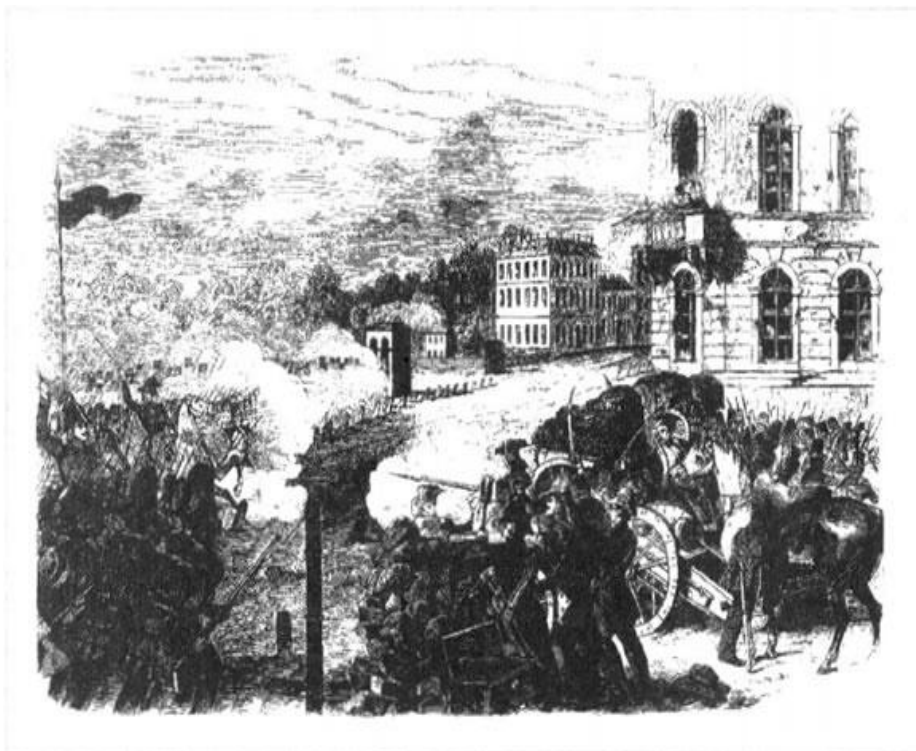

Λάγιος Κοσούτ (Lajos Kossuth, 1802-1894). Μαγυάρος πατριώτης και πολιτικός, που προσπάθησε ανεπιτυχώς να εγκαθιδρύσει ανεξάρτητο ουγγρικό κράτος. Τον Ιούλιο του 1848 οι Μαγυάροι επαναστάτησαν, για να πετύχουν την εθνική τους ανεξαρτησία, και τον Απρίλιο του 1849 ο Κοσούτ ονομάστηκε κυβερνήτης της νεοσύστατης Δημοκρατίας. Οι επαναστατικές δυνάμεις όμως ηττήθηκαν από τον ρωσικό στρατό, που παρενέβη, για να βοηθήσει τους Αυστριακούς. Ο Κοσούτ κατέφυγε στο εξωτερικό, όπου συνέχισε να προωθεί την ιδέα της ανεξαρτησίας της πατρίδας του έως τον θάνατό του.

Σε εθνικό γερμανικό επίπεδο οι συνταγματικοί θεσμοί προβλήθηκαν στην περίφημη Συνέλευση της Φρανκφούρτης τον Μάρτιο του 1848. Εκεί συγκεντρώθηκε το άνθος της γερμανικής λογιόσύννης, για να συντάξει τον καταστατικό χάρτη της ενωμένης Γερμανίας. Η φιλελεύθερη επανάσταση οδηγήθηκε όμως σταδιακά σε ναυάγιο, κυρίως επειδή αρνήθηκε να συμβιβαστεί με την πανίσχυρη τότε πρωσική απολυταρχία.

Την ίδια κατάληξη είχαν και τα φιλελεύθερα και εθνικά κινήματα των υποτελών εθνοτήτων της Αυτοκρατορίας των Αψβούργων. Οι έριδες μεταξύ των Μαγυάρων, των Τσέχων, των Ρουμάνων, των Κροατών και των Σέρβων της αυτοκρατορίας διευκόλυναν τη δυνα-

μική επέμβαση των Αυστριακών και την καταστολή των επαναστάσεων.

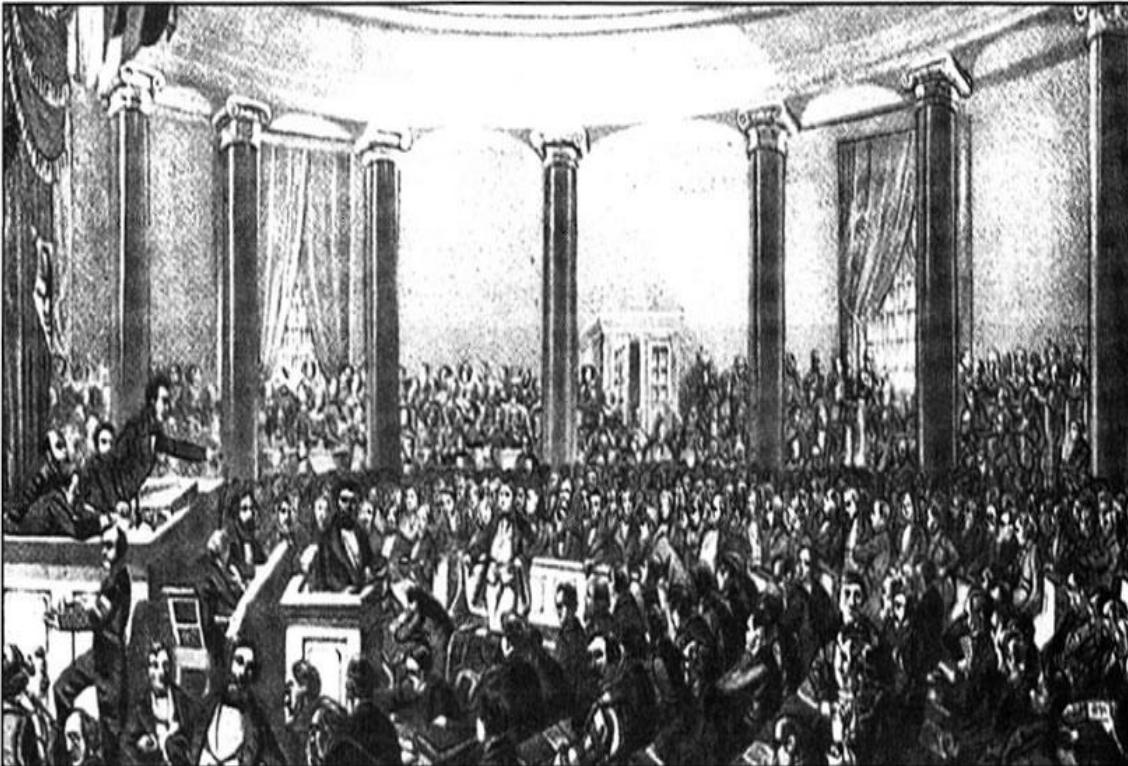

Ένοπλοι διαδηλωτές αντιμετωπίζουν τα στρατεύματα του αυτοκράτορα Φερδινάνδου Α' στα οδοφράγματα των δρόμων της Βιέννης, τον Οκτώβριο του 1848.

Ο Κάρολος Μαρξ

Με την Επανάσταση του 1848 στο Παρίσι συνδέθηκε ένας από τους μεγαλύτερους ριζοσπάστες στοχαστές, ο Κάρολος Μαρξ, ένας Γερμανός διανοούμενος και ακτιβιστής της κοινωνικής ανατροπής. Σ' ένα από τα πιο αντιπροσωπευτικά του έργα της εποχής, το (Κομμουνιστικό Μανιφέστο» (1848), ο Μαρξ υποστήριξε, απευθυνόμενος προς τους εργάτες, ότι «η ιστορία κάθε κοινωνίας είναι η ιστορία της πάλης των τάξεων», «ελεύθεροι και δούλοι, πατρίκιοι και πληβείοι, αφέντες και δουλοπάροικοι, βρίσκονταν πάντοτε μεταξύ τους αντιμέτωποι». Σε αντίθεση προς άλλους σοσιαλιστές της εποχής, όπως ο

**Βρετανός Ρόμπερτ Όουεν, ο οποίος υποστήριζε την α-
γαστή συνεργασία μεταξύ εργοδοτών και των εργατών,
ο Μαρξ πίστευε στην ανατροπή του κοινωνικού καθε-
στώτος από τους εργάτες, τους οποίους θεωρούσε ως
την πιο προοδευτική τάξη, προορισμένη να ανατρέψει
τον καπιταλισμό και να επιτύχει την κοινωνική επανά-
σταση και την κομμουνιστική αταξική κοινωνία.**

**Η Εθνοσυνέλευση της Φρανκφούρτης κατά την Επανά-
σταση του 1848. Ο βασιλιάς της Πρωσίας Φρειδερίκος
Γουλιέλμος Δ' στήριζε τις εργασίες της εθνοσυνέλευ-
σης, επηρεασμένος από το πολιτικό κλίμα της εποχής,
αλλά αρνήθηκε το στέμμα της ενωμένης Γερμανίας.**

**Η ιταλική ενοποίηση. Η επανάσταση στις ιταλικές χώ-
ρες κατά της αυστριακής κυριαρχίας κυρίως, αλλά με
κύριο αίτημα την ενοποίηση των Ιταλών σε ενιαίο εθνι-
κό κράτος, σημείωσε στην αρχή του 1848 εντυπωσιακή
επιτυχία, σύντομα όμως εμφανίστηκαν σοβαρά προ-
βλήματα. Όταν άρχισε ο Αγώνας της Παλιγγενεσίας των**

Ιταλών το 1859, η Ιταλία ήταν ακόμη -κατά την προσφιλή έκφραση του Μέτερνιχ- μια «γεωγραφική έκφραση», κατακερματισμένη σε πλήθος κρατών. Την ενοποίηση προωθούσαν οι φιλελεύθεροι διανοούμενοι, καθώς και οι έμποροι και άλλοι εκπρόσωποι των Ιταλών αστών, που επιδίωκαν την κατάργηση των κρατικών συνόρων και των δασμολογικών και άλλων νομικών φραγμών στις ιταλικές χώρες. Η αποτυχία μιας πανιταλικής επανάστασης, όπως αυτή που οραματίζονταν ο Ιταλός φιλελεύθερος στοχαστής Ματσίιι και άλλοι πατριώτες και που απέτυχε το 1848, έστρεψε στη συνέχεια πολλούς Ιταλούς προς το Πεδεμόντιο. Εκεί ένας ικανός φιλελεύθερος ηγέτης, ο Καβούρ, κατόρθωσε σε μικρό χρονικό διάστημα να εκσυγχρονίσει το μικρό βασίλειο του ιταλικού Βορρά και να το καταστήσει πρωταγωνιστή των ιταλικών πραγμάτων, ταυτόχρονα δε να το προβάλλει στο ευρωπαϊκό προσκήνιο ως χώρα σεβαστή σε φίλους και σε αντιπάλους.

Τον Οκτώβριο του 1859 τα νοτιοϊταλικά κράτη ζήτησαν με δημοψήφισμα να ενωθούν με το Πεδεμόντιο. Τον Φεβρουάριο του 1860 συνήλθε στο Τορίνο, πρωτεύουσα του Πεδεμοντίου, η πρώτη εθνοσυνέλευση της ενωμένης Ιταλίας, η οποία ανακήρυξε βασιλιά της χώρας τον Βίκτορα Εμμανουήλ Β'. Το 1866 οι διάδοχοι του Καβούρ, ακολουθώντας την πολιτική του, προσάρτησαν τη Βενετία, συμμαχώντας με την Πρωσία, ενώ το 1871 προσάρτησαν και τη Ρώμη, κατά τη διάρκεια του γαλλοπρωσικού πολέμου (1870-1871).

Τον Οκτώβριο του 1870, ύστερα από δημοψήφισμα, η Ρώμη προσαρτήθηκε στο Ιταλικό Βασίλειο, ενώ τον Ιούλιο του 1871 κατέστη πρωτεύουσα του ενωμένου κράτους. Ο πίνακας απεικονίζει άλληγορικά την προσάρτηση της Ρώμης στο Ιταλικό Βασίλειο. Μια γυναίκα με παραδοσιακή φορεσιά της Ρώμης ρίχνει τη θετική της ψήφο κάτω από την προτομή του Βίκτορος Εμμανουήλ Β'.

Απόβαση των «1.000» εθελοντών του Γκαριμπάλντι στη Σικελία τον Μάιο του 1859. Ο Τζιουζέπε Γκαριμπάλντι (Giuseppe Garibaldi, 1807-1882) ήταν Ιταλός πατριώτης επαναστάτης, πρωτεργάτης του αγώνα για την ιταλική ενοποίηση και ανεξαρτησία. Το 1848 οργάνωσε σώμα 3.000 εθελοντών που τέθηκε στην υπηρεσία του ηγεμόνα του Πεδεμοντίου, ενώ το 1849 ένωσε τις δυνάμεις του με αυτές του Ματσίνι στη Ρώμη εναντίον των Γάλλων, ηττήθηκε όμως και διέφυγε από την Ιταλία. Το 1854 επέστρεψε στην Ιταλία, θεωρώντας ότι η ιταλική ενοποίηση θα πραγματοποιούνταν μέσω του Βασιλιά της Σαρδηνίας, Βίκτορος Εμμανουήλ Β', και του πρωθυπουργού, κόμη Καβούρ. Τον Μάιο του 1859 αποβιβάστηκε με 1.000 «ερυθροχίτωνες» οπαδούς του στη Σικελία και αυτοανακηρύχθηκε δικτάτορας του νησιού. Ύστερα από την κατάληψη και της Νάπολης, τον Σεπτέμβριο του ίδιου έτους, κινήθηκε προς τη Ρώμη, όμως ο Καβούρ, που επισήμως ακολουθούσε γραμμή ουδετερότητας και δεν επιθυμούσε την πρόκληση γαλλικής αντίδρασης, τον εμπόδισε να την καταλάβει, ανακτώντας και πάλι την πρωτοβουλία στα ιταλικά πράγματα.

Χάρτης της Ιταλίας την εποχή της ενοποίησης (17 Μαρτίου 1861). Το 1866 και το 1870 το νέο βασίλειο προσαρτήσε αντιστοίχως τη Βενετία και τη Ρώμη, η οποία έγινε και πρωτεύουσά του.

Το Γερμανικό Ζήτημα. Ανάλογη πορεία ακολούθησε και το Γερμανικό Ζήτημα, με καταλύτη την Πρωσία, το πιο σύγχρονο και ισχυρό γερμανικό κράτος. Στην Πρωσία της δυναστείας των Χοχεντσόλερν (Hohenzollem) η γαιοκτητική αριστοκρατία των Γιούγκερς (Junkers), που ήλεγχε τον στρατό, και η φιλελεύθερη αστική τάξη, που ήλεγχε το κοινοβούλιο, συγκρούονταν σε πολλά ζητήματα, ιδίως στο ζήτημα της

αύξησης της δύναμης του στρατού που προωθούσε ο νέος βασιλιάς της χώρας από το 1861, ο Γουλιέλμος Α' (1861-1871, αυτοκράτορας της Γερμανίας, 1871-1888), και που υπονόμει το κοινοβούλιο. Τη χώρα έβγαλε από το αδιέξοδο ο νέος καγκελάριος, ο Βίσμαρκ, ο οποίος κατηύθυνε τις τύχες της Πρωσίας και στη συνέχεια της Γερμανίας (εν πολλοίς δε και της Ευρώπης) επί τρεις σχεδόν δεκαετίες.

Ο Βίσμαρκ, στην επιδίωξή του να ενώσει τη Γερμανία υπό το σκήπτρο της Πρωσίας, είχε να αντιμετωπίσει τρεις αντιπάλους: α) τους φιλελεύθερους της Πρωσίας, β) την Αυστρία και γ) τη Γαλλία. Τους φιλελεύθερους απόπλισε με σειρά μεταρρυθμίσεων κοινωνικού χαρακτήρα. Η Αυστρία αποδείχτηκε ευκολότερος αντίπαλος - ο αυστροπρωσικός πόλεμος του 1866 διήρκεσε επτά εβδομάδες και τερματίστηκε με την ολοκληρωτική ήττα της γερασμένης πολυεθνικής Αυτοκρατορίας των Αψβούργων.

Η γερμανική ενοποίηση

«Οπωσδήποτε η ένωση της Γερμανίας κάτω από την ηγεσία της Πρωσίας θα περάσει από μια σειρά γεγονότων και συγκρούσεων, για να πραγματοποιηθεί τελικά "με το σίδερο και με το αίμα", όπως από παλαιότερα το είχε διατυπώσει προγραμματικά ο Μπίσμαρκ. Στον αγώνα του, άλλωστε, για να παραμερίσει την Αυστρία ο Μπίσμαρκ θα χρησιμοποιήσει όλα τα μέσα, ακόμη και το δέλεαρ της καθολικής ψηφοφορίας - αυτός ο τόσο συντηρητικός - γιατί ήταν φανερό ότι το μέτρο αυτό ευνοούσε την Πρωσία - όπως και τον εκβιασμό απέναντι στα κράτη της Νότιας Γερμανίας (που έκλιναν διαρκώς προς την Αυστρία) ότι θα διαλύσει το Zollverein (την τελωνειακή ένωση ανάμεσα στα γερμανικά κράτη)».

Ι. Δημάκης, Φιλελευθερισμός, Σοσιαλισμός και Εθνικισμός στη νεότερη Ευρώπη, Παπαζήσης, Αθήνα 1982, σ. 109-110.

Με τη Συνθήκη της Πράγας (23 Αυγούστου 1866) η Αυστρία αποδέχτηκε τον αποκλεισμό της από τα γερμανικά πράγματα. Ένα έτος αργότερα, το 1867, η Αυτοκρατορία των Αψβούργων κατέστη **δυναδική μοναρχία***, όταν οι Μαγυάροι επιδίωξαν και πέτυχαν αναβάθμιση του ρόλου τους στην αυτοκρατορία.

Όπως ήταν φυσικό, οι επιτυχίες της Πρωσίας ανησύχησαν τη Γαλλία του Λουδοβίκου Ναπολέοντα, που μάταια προσπάθησε να προσεταιριστεί την Αυστρία. Στην αυστρογαλλική σύμπραξη αντιδρούσαν οι Μαγυάροι, οι οποίοι δεν επιθυμούσαν να θέσουν σε κίνδυνο τα πρόσφατα κέρδη τους.

Άντον Βέρνερ (Anton Alexander von Werner], η ανακήρυξη του Γουλιέλμου της Πρωσίας ως αυτοκράτορα της Γερμανίας στην Αίθουσα των Κατόπτρων των Βερσαλλιών, μετά την ήττα των Γάλλων και την παράδοση του Παρισιού στις 20 Ιανουαρίου 1871. Στο μέσο του πίνακα ο Βίσμαρκ και ο στρατάρχης Χέρμαν Γκραφ φον Μόλτκε.

Η ενοποίηση της Γερμανίας, 1815-71

- Πρωσία το 1815
- Κτήση της Πρωσίας 1815-66
- Σύνορα Γερμανικής Συνομοσπονδίας, 1815
- Σύνορα Β. Γερμανικής Συνομοσπονδίας, 1866
- Αυτοκρατορικά εδάφη της Αλσατίας - Λωραίνης, 1871
- Σύνορα Γερμ. Αυτοκ. 1871
- Αυστρο-Πρωσικές δυνάμεις επιτίθενται στη Δανία, 1864
- Πρωσικά στρατεύματα στον πόλεμο με Αυστρία, 1866
- Γερμανικά στρατ. στο Φραγκο-Πρωσικό πόλεμο, 1870-71

Χάρτης της Γερμανίας την εποχή της ενοποίησης.

Ο γαλλοπρωσικός πόλεμος. Η κήρυξη του πολέμου από τη Γαλλία εναντίον της Πρωσίας, στις 19 Ιουλίου 1870, κατέληξε σε ταπεινωτική ήττα των γαλλικών δυνάμεων στη μάχη του Σεντάν (Sedan), κοντά στα γαλλο-βελγικά σύνορα, την 1η Σεπτεμβρίου 1870. Την επομένη ο Ναπολέων υπέγραψε συνθηκολόγηση, ενώ στις 4 Σεπτεμβρίου εκδηλώθηκε επανάσταση στο Παρίσι και τη διακυβέρνηση της χώρας ανέλαβε προσωρινή κυβέρνηση, η οποία ανακήρυξε την Γ' Γαλλική Δημοκρατία* πάνω στα ερείπια της Β' Γαλλικής Αυτοκρατορίας.

Το επαναστατημένο και πολιορκημένο από τους Πρώσους Παρίσι παραδόθηκε στις 20 Ιανουαρίου 1871. Δέκα ημέρες πριν ο Γουλιέλμος της Πρωσίας είχε ανακηρυχτεί αυτοκράτορας της Γερμανίας στο ανάκτορο των Βερσαλλιών, όπου υπογράφηκε και η προσωρινή συνθήκη ειρήνης μεταξύ των δύο χωρών στις 26 Φεβρουαρίου. Με την τελική **Συνθήκη Ειρήνης της Φρανκφούρτης** (10 Μαΐου 1871) η Γαλλία εκχώρησε στη Γερμανία τις δύο ανατολικές επαρχίες της Αλσατίας και της Λορραίνης* και κατέβαλε υψηλή πολεμική αποζημίωση. Οι εξελίξεις αυτές στην καρδιά της Ευρώπης αποτελούν σταθμό μείζονος σημασίας στην ιστορία της γηραιάς ηπείρου.

Σύγκριση του Ναπολέοντα Γ' με τον Βίσμαρκ

«Ο Ναπολέων είχε επαναστατικές ιδέες, αλλά δείλιαζε μπροστά στις επιπτώσεις τους [...]. Νιώθοντας ανασφάλεια τόσο για τους στόχους του όσο και για τη νομιμότητά τους, βασίστηκε στην κοινή γνώμη για να καλύψει αυτό το κενό. Ο Ναπολέων ασκούσε την εξωτερική πολιτική του με τον τρόπο των σύγχρονων πολιτικών ηγετών που μετρούν την επιτυχία τους χρησιμοποιώντας σαν κριτήριο τις βραδινές ειδήσεις στην τηλεόραση [...]. Συνέχισε την εξωτερική πολιτική με τις κινήσεις

ενός ταχυδακτυλουργού. Γιατί, τελικά, είναι η πραγματικότητα και όχι η δημοσιότητα αυτή που καθορίζει το αν ένας ηγέτης έχει κάνει κάτι το διαφορετικό. Ο λαός, μακροπρόθεσμα, δε σέβεται τους ηγέτες που καθρεφτίζουν τις δικές τους ανασφάλειες ή βλέπουν μόνο τα συμπτώματα των κρίσεων και όχι τις μακροχρόνιες τάσεις.

Του Μπίσμαρκ δεν του έλειπε η αυτοπεποίθηση για να ενεργεί με βάση την κρίση του. Ανέλυσε με λαμπρό τρόπο την πραγματικότητα και τις ευκαιρίες της Πρωσίας. Έχτισε με τόση προσοχή τη Γερμανία, ώστε η χώρα που δημιούργησε επέζησε μετά από δύο παγκόσμιους πολέμους, δύο κατοχές από ξένα στρατεύματα και επί δύο γενιές σαν μια διαιρεμένη χώρα. Εκεί που απέτυχε ο Μπίσμαρκ ήταν στο ότι καταδίκασε την κοινωνία του σε μια πολιτική που θα μπορούσε να εφαρμοστεί μόνο αν εμφανιζόταν μια μεγαλοφυΐα σε κάθε γενιά... Με αυτή την έννοια ο Μπίσμαρκ δεν καλλιέργησε μόνο τους σπόρους των επιτευγμάτων της πατρίδας του, αλλά και των τραγωδιών του 20ού αιώνα. Η τραγωδία του Ναπολέοντα ήταν ότι οι φιλοδοξίες του ήταν μεγαλύτερες από τις ικανότητες του. Η τραγωδία του Μπίσμαρκ ήταν ότι οι δυνατότητες του ήταν μεγαλύτερες από την ικανότητα της κοινωνίας του να τις αφομοιώσει. Η κληρονομιά που άφησε στη Γαλλία ο Ναπολέων ήταν μια στρατηγική παράλυση. Η κληρονομιά που άφησε στη Γερμανία ο Μπίσμαρκ ήταν ένα μη αφομοιώσιμο μεγαλείο».

Henry Kissinger, Διπλωματία, μτφρ. Γιούρι Κοβαλένκο, Νέα Σύνορα, Αθήνα 1995, σ. 155.

Ερωτήσεις

1. Να αποτιμήσετε τη συμβολή του Βίσμαρκ (συμβουλευόμενοι και το παράθεμα από το κείμενο του Κίσινγκερ) και του Καβούρ στην πολιτική ιστορία της Γερμανίας και της Ιταλίας αντίστοιχα.
2. Να περιγράψετε το εθνικό κίνημα των Μαγυάρων και να αναφέρετε τις συνέπειές του για τους ίδιους και για την Κεντρική Ευρώπη γενικότερα.

8. Η ΑΝΟΔΟΣ ΤΩΝ ΧΩΡΩΝ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

Τα εθνικά κράτη στην Αμερική. Στην Αμερική, τόσο στη Βόρεια όσο και στη Νότια, τα εθνικά κράτη που προέκυψαν από τις πρώην αποικίες της Βρετανίας, της Γαλλίας, της Ισπανίας και της Πορτογαλίας φαίνονταν να είναι αντίγραφα των πρωτοτύπων τους στην Ευρώπη. Γενικά, ο Νέος Κόσμος ήταν -ή, σωστότερα, φαινόταν να είναι- προέκταση του κόσμου της γηραιάς ηπείρου, από την άποψη των θεσμών, των αρχών και των αξιών που εισήχθησαν για τη συγκρότηση των νέων χωρών. Ωστόσο, η ελευθερία, οι αντιπροσωπευτικοί και συνταγματικοί θεσμοί και η κοσμική εξουσία, στη βάση των οποίων οικοδομήθηκαν οι νέες πολιτείες, εφαρμόστηκαν σε νέο περιβάλλον και για τον λόγο αυτόν οι πολιτείες που προέκυψαν ήταν διαφορετικές από τις πρωτότυπες.

Στις ΗΠΑ το δημοκρατικό πολίτευμα στηρίχτηκε σε ένα Σύνταγμα κατά βάση συντηρητικό, το οποίο αναθεωρήθηκε πολλές φορές, χωρίς να αλλοιωθεί η αρχική πρόβλεψη του διαχωρισμού των τριών κλάδων της εξουσίας και του μεταξύ τους ελέγχου. Μέσω των πολλαπλών ελέγχων και ισορροπιών, τόσο σε ομοσπονδιακό

όσο και σε επαρχιακό επίπεδο, το Σύνταγμα της υπερατλαντικής χώρας εξασφάλισε στην αμερικανική κοινωνία, η οποία υπήρξε μία από τις πιο φιλελεύθερες κοινωνίες των νεότερων χρόνων, εντυπωσιακή ευημερία, πρόοδο του πολιτισμού, των επιστημών και της τεχνολογίας, καθώς και αξιόλογη πολιτική ομαλότητα - μετά τον Εμφύλιο Πόλεμο (1861-1865).

Οι δούλοι στις νότιες πολιτείες πριν από τον Εμφύλιο
«Οι νέγροι, που κατοικούν συνήθως σε καλύβες, εργάζονται σκληρά 16-18 ώρες την ημέρα, αποτελούν αντικείμενο καλύτερης μεταχείρισης στη Βιρτζίνια, αλλά είναι περισσότερο δυστυχείς στους ορυζώνες των Καρολίνων ζουν γενικώς σε άθλιες συνθήκες, παραμένουν αμόρφωτοι [...]. Η αύξηση του αριθμού των δούλων δεν μπορεί να παρακολουθήσει την αύξηση της παραγωγής που διπλασιάζεται κάθε δέκα έτη. Με όλα τα μέσα εφοδιάζουν τις αγορές δούλων στις οποίες οι τιμές ανεβαίνουν. Σε μερικές περιοχές μάλιστα επιδίδονται σε πραγματική κτηνοτροφία "εγχρώμων κτηνών» [...]
M. Crouzet, Παγκόσμιος Ιστορία του Πολιτισμού. Νεώτεροι Χρόνοι, Αφοί Συρόπουλοι, Αθήνα 1971, σ. 467-468.

Ο Εμφύλιος Πόλεμος στις ΗΠΑ δοκίμασε τους θεσμούς, τις αρχές και τις αξίες στις οποίες στηρίχτηκε η μεγάλη υπερατλαντική χώρα, καθώς και την ίδια την υπόστασή της. Ο πόλεμος προκλήθηκε από την άρνηση των νότιων πολιτειών της χώρας να καταργήσουν τη δουλεία και ιδίως από τη μετέπειτα απόσχισή τους από την ομοσπονδία και την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας τους. Ο σκληρός πόλεμος ανάμεσα στον βιομηχανικό Βορρά και τον αγροτικό Νότο διεξήχθη με πρόεδρο τον Αβραάμ Λίνκολν, του οποίου πρωταρχικός στόχος υπήρξε η

διάσωση της ομοσπονδιακής ένωσης των πολιτειών με οποιοδήποτε τίμημα. Ο Εμφύλιος Πόλεμος κόστισε στη χώρα 720.000 θύματα, πολλά από τα οποία προκάλεσαν ο κίτρινος πυρετός και η δυσεντερία. Οι Νότιοι ηττήθηκαν, κυρίως επειδή δε διέθεταν τη βιομηχανική και γενικώς την οικονομική ισχύ των Βορείων, αλλά και επειδή πολεμούσαν για μια υπόθεση, τη διατήρηση της δουλείας, η οποία είχε προ πολλού καταργηθεί στον υπόλοιπο δυτικό κόσμο. Τους Νοτίους δεν ευνοούσε ακόμη η εμμονή στις αρχές και τις αξίες μιας παρωχημένης κοινωνικής οργάνωσης, η οποία στηριζόταν σε μια γαιοκτητική αριστοκρατία που δεν μπορούσε να παρακολουθήσει τους αστούς του Βορρά στην εκβιομηχάνιση της παραγωγής και στην εν γένει οικονομική ανάπτυξη. Ο Εμφύλιος Πόλεμος μάλιστα αποτέλεσε την αφετηρία της ραγδαίας βιομηχανική και οικονομικής ανάπτυξης στον αμερικανικό Βορρά.

Ο Αβραάμ Λίνκολν για την κατάργηση της δουλείας
«Παραχωρώντας ελευθερία στους σκλάβους, διασφαλίζουμε την ελευθερία των ελευθέρων – αξιοπρεπείς και ως προς ότι δίνουμε και ως προς ότι διατηρούμε. Θα σώσουμε αξιοπρεπώς ή αθλίως θα χάσουμε την τελευταία καλή ελπίδα του κόσμου».

Απόσπασμα από το ετήσιο προεδρικό μήνυμα στο Κογκρέσο, την 1η Δεκεμβρίου 1862. *The Collected Works of Abraham Lincoln*, τ. 5 (1953), σ. 537. Στο συλλογικό *History in Quotations*, επιμ. M.J.Cohen, J.Major, Cassel, London, 2004, σ. 591.

Η ανάπτυξη των ΗΠΑ. Μετά τον πόλεμο η οικονομία των ΗΠΑ αναπτύχθηκε με ρυθμούς χωρίς προηγούμενο στην ιστορία του κόσμου. Τρεις ήταν οι κυριότεροι λόγοι για την ανάπτυξη αυτή- η χώρα διέθετε: α) ανεξάν-

τλητο πλούτο πρώτων υλών, β) εντυπωσιακή αύξηση του πληθυσμού (στη δεκαετία του 1870 έφθαναν στην υπερατλαντική δημοκρατία 2.000 περίπου μετανάστες την ημέρα!) και γ) ένα σταθερό δημοκρατικό πολίτευμα, το οποίο μάλιστα δεν παρακώλυε την επιχειρηματική δραστηριότητα και εν γένει την οικονομική ανάπτυξη.

Στις αρχές του 1870 οι ΗΠΑ διέθεταν το πιο εκτεταμένο σιδηροδρομικό δίκτυο και ένα εργοστασιακό σύστημα με τη μεγαλύτερη ιπποδύναμη στον κόσμο, ενώ τα εργοστάσια της χώρας παρήγαν τα περισσότερα ρολόγια, τουφέκια, ραπτομηχανές και άλλα είδη ευρείας χρήσης. Στον γεωργοκτηνοτροφικό τομέα η χώρα παρήγε τις μεγαλύτερες ποσότητες δημητριακών, βαμβακιού και κρέατος. Ποτέ πριν δεν είχαν συγκεντρωθεί σε μια χώρα τόσοσ πλούτος και τέτοιες παραγωγικές δυνατότητες, όπως στις ΗΠΑ.

Οι ΗΠΑ γιόρτασαν την εκατοστή επέτειο της ίδρυσης τους, το 1876, με μια μεγαλειώδη διεθνή έκθεση στη Φιλαδέλφεια, στην οποία προέβαλαν την επιστημονική και τεχνολογική πρόοδο της χώρας. Εκεί παρουσιάστηκε από τον εφευρέτη, τον Γκράχαμ Μπελ, ένα νέο τεχνολογικό επίτευγμα, το τηλέφωνο, που έμελλε να αλλάξει τον κόσμο όσο ίσως κανένα άλλο επίτευγμα. Εκεί πρωτοπαρουσιάστηκε επίσης η γραφομηχανή και το κονσερβοποιημένο συμπυκνωμένο γάλα. Εκεί φανέρωσε η νέα χώρα τις προοπτικές και τα πεδία στα οποία έμελλε να αναπτυχθεί και να αναδειχθεί στα επόμενα πενήντα χρόνια σε μεγάλη παγκόσμια δύναμη.

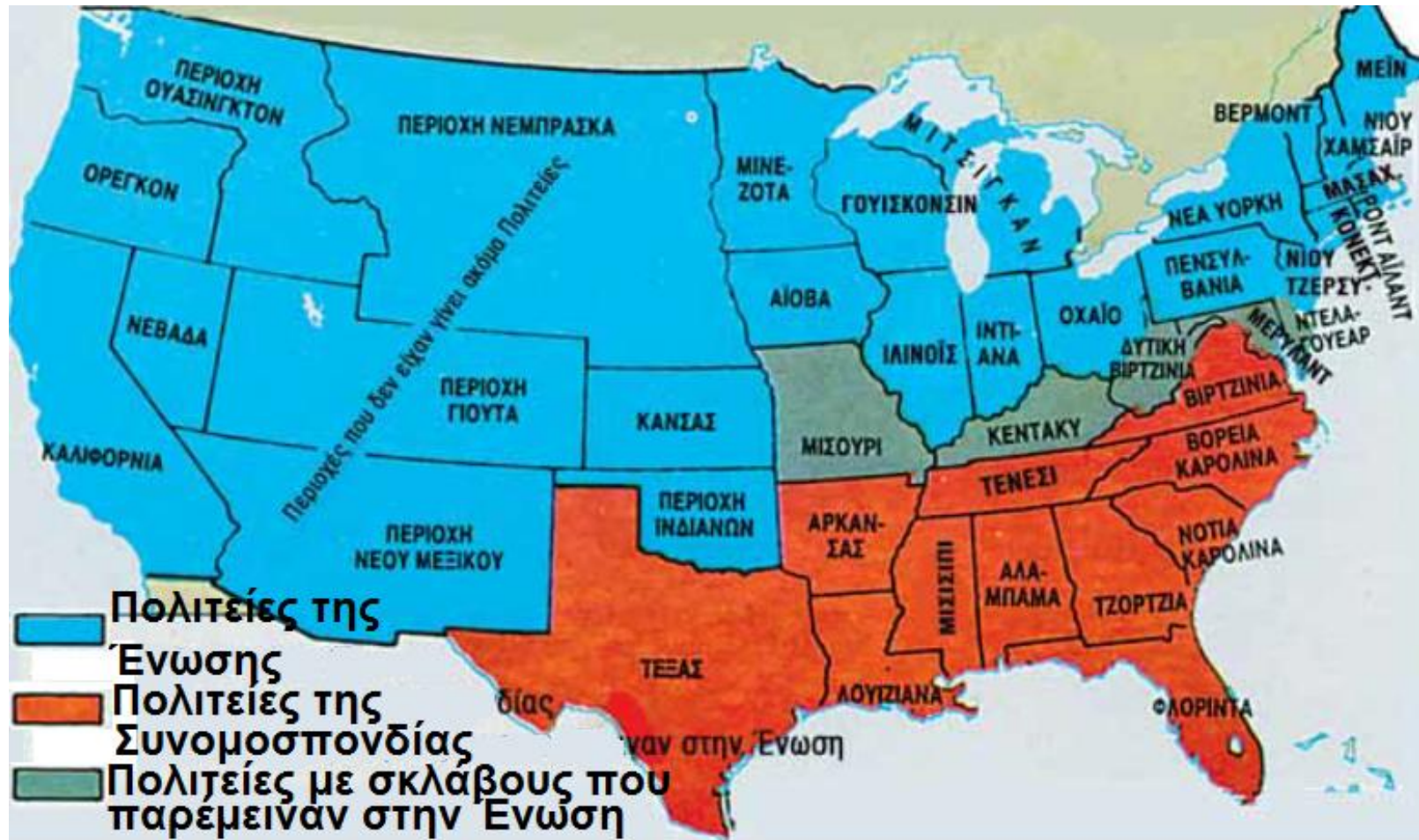

Το «Άγαλμα της Ελευθερίας» στη Νέα Υόρκη, με αρχική ονομασία «Η Ελευθερία που φωτίζει τον κόσμο», απεικονίζει μία γυναικεία μορφή η οποία έχει σπάσει τα δεσμά της τυραννίας. Στο δεξιό της χέρι κρατά έναν αναμμένο πυρσό, σύμβολο της ελευθερίας, ενώ στο αριστερό μία πλάκα με την επιγραφή 4 Ιουλίου 1776, με ρωμαϊκούς αριθμούς, ημέρα ανακήρυξης της αμερικανικής ανεξαρτησίας. Το αγκαθωτό στέμμα της, απεικόνιση του ήλιου, έχει επτά ακτίνες, που συμβολίζουν τις επτά θάλασσες. Το άγαλμα, που σχεδιάστηκε από τον Γάλλο γλύπτη Frederic-Auguste Bartholdi, δόθηκε ως δώρο της γαλλικής κυβέρνησης για τα 100 χρόνια της αμερικανικής ανεξαρτησίας.

Με κινητήριες δυνάμεις έναν ισχυρό ατομισμό, πίστη στην ελευθερία και την αξιοπρέπεια του ανθρώπου, αφοσίωση στις αρχές και τις αξίες τις οποίες κληρονόμησαν από τους Βρετανούς πολιτικούς στοχαστές, ιδίως από τον Τζον Λοκ, αποδοχή των νόμων της ελεύθερης και ακηδεμόνευτης αγοράς, οι πρώην Βρετανοί έμποροι και στη συνέχεια Αμερικανοί διαμόρφωσαν μια δυναμική και δημοκρατική πολιτεία, που έμελλε να

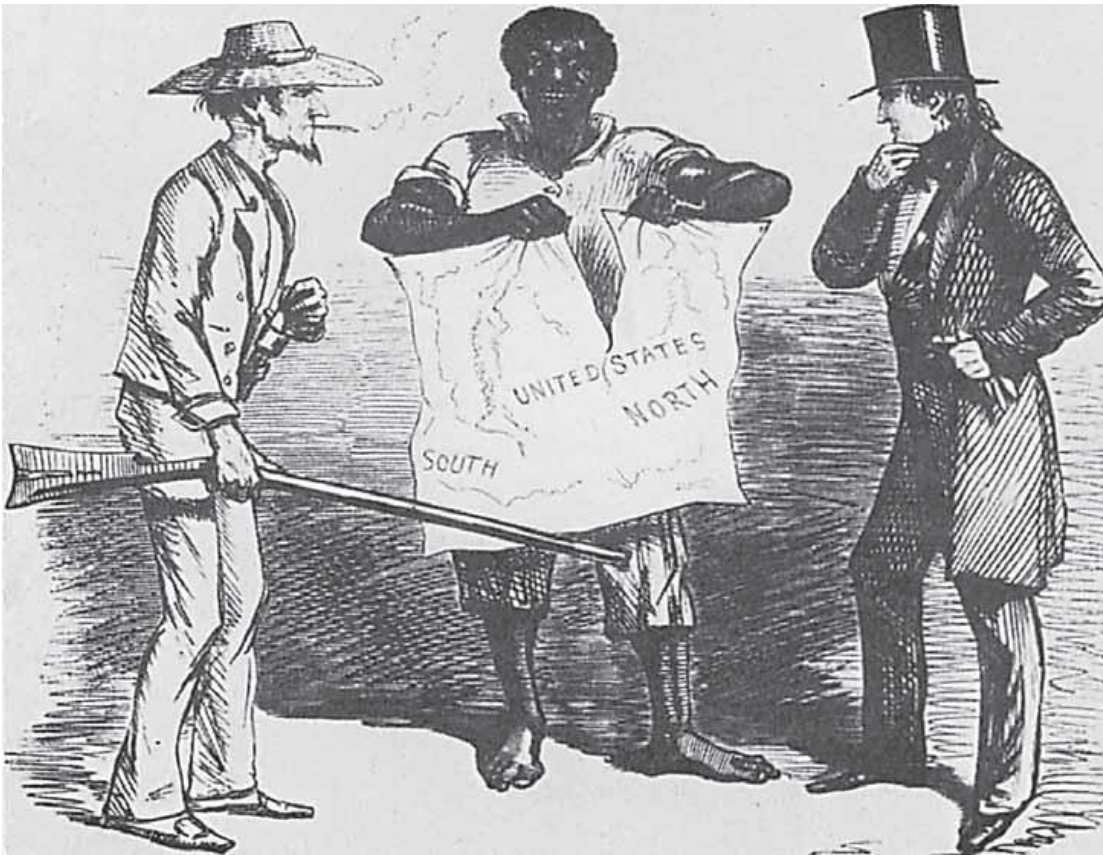
σπεύσει δύο φορές κατά τον 20ό αιώνα, για να σώσει τη σπαρασσόμενη Ευρώπη σε δύο παγκόσμιους πολέμους - δύο πολέμους που τερμάτισαν την ηγεμονία της γηραιάς ηπείρου και μετέφεραν ισχύ από την Ευρώπη στην υπερατλαντική προέκτασή της.

Οι άλλες χώρες της αμερικανικής ηπείρου δεν ακολούθησαν τις ΗΠΑ στους τομείς της οικονομικής και τεχνολογικής ανάπτυξης και στον τομέα της ανάπτυξης των αντιπροσωπευτικών θεσμών. Με ανάλογο πλούτο πρώτων υλών, αλλά χωρίς τη σύνθεση του πληθυσμού και κυρίως χωρίς τους θεσμούς των ΗΠΑ, οι χώρες της Κεντρικής και της Νότιας Αμερικής δεν αναπτύχθηκαν αναλόγως και παρουσίασαν σοβαρές υστερήσεις. Σύμφωνα οι χώρες αυτές περιήλθαν, όπως άλλωστε και πολλές άλλες υπανάπτυκτες χώρες του κόσμου, σε ένα καθεστώς οικονομικής κηδεμονίας που ήλεγχαν οι ΗΠΑ και οι οικονομικά ισχυρές χώρες της Ευρώπης, ιδίως η Βρετανία και η Γερμανία, οι οποίες προοδευτικά εκτόπισαν ολοσχερώς τις παλαιές αποικιοκρατικές δυνάμεις, την Ισπανία και την Πορτογαλία. Ήταν η εποχή της νέας αποικιοκρατίας, του ιμπεριαλισμού*, όπως ονομάστηκε.

Χάρτης των ΗΠΑ κατά τον Εμφύλιο Πόλεμο (1861 - 1860), Μετά την εκλογή του Αβραάμ Λίνκολν επτά πολιτείες του Νότου αποχώρησαν από την Ένωση σχηματίζοντας τη Συνομοσπονδία

(Confedaratation) τον Φεβρουάριο του 1861. Αργότερα ενώθηκαν μαζί τους τέσσερις ακόμη νότιες πολιτείες. Οι πέντε βορειότερες δουλοκτητικές πολιτείες παρέμειναν στην Ένωση, αν και μέρος του πληθυσμού τους υποστήριζε τη Συνομοσπονδία.

Λιθογραφία για τον αμερικανικό Εμφύλιο από αγγλικό περιοδικό. Οι Βρετανοί στήριζαν διακριτικά τους Νοτίους κατά τον αμερικανικό πόλεμο της Ανεξαρτησίας λόγω της αντίθεσής τους με τις ΗΠΑ, όμως η υπεράσπιση της δουλείας από τη Συνομοσπονδία απέτρεψε πιο ένθερμη ταύτιση μαζί της.

Ερωτήσεις

1. Γιατί ο αμερικανικός Εμφύλιος Πόλεμος συνέβαλε στη ραγδαία οικονομική και βιομηχανική ανάπτυξη των βόρειων πολιτειών;
2. Ποιες διαφορές από τις ΗΠΑ παρουσίαζαν οι χώρες της Κεντρικής και της Νότιας Αμερικής; Πού οφείλονταν οι διαφορές αυτές;
3. Να σχολιάσετε τη φράση του Αβραάμ Λίνκολν: «Παραχωρώντας ελευθερία στους σκλάβους, διασφαλίζουμε την ελευθερία των ελευθέρων».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

ΑΠΟ ΤΟΝ 19ο ΣΤΟΝ 20ο ΑΙΩΝΑ (1871-1914)

Η περίοδος από τα μέσα του 19ου αιώνα έως τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο χαρακτηρίζεται από τη δυναμική έξοδο των Ευρωπαίων στον υπανάπτυκτο οικονομικά κόσμο της Αφρικής και της Ασίας, με απώτερο σκοπό την αναζήτηση νέων αγορών και πηγών ενέργειας, αλλά και από την ακλόνητη πίστη στην ανωτερότητα του δυτικού πολιτισμού και στο χρέος εξαγωγής αξιών, θεσμών και φιλανθρωπίας. Η νέα αυτή αποικιοκρατία έμεινε γνωστή ως ιμπεριαλισμός.

Την ίδια περίοδο η κατάσταση για το ελληνικό κράτος, μισό αιώνα από την ίδρυσή του (1830), δεν ήταν η αναμενόμενη. Δεν είχαν απελευθερωθεί ακόμη τα «αλύτρωτα» μέρη του έθνους. Το πολιτικό σύστημα, παρά την εισαγωγή συνταγματικών θεσμών το 1844 και το 1864, διαιώνιζε την παλαιά μορφή διακυβέρνησης από τους αιρετούς άρχοντες. Η χώρα παρέμενε χώρα γεωργών και κτηνοτρόφων. Μόνον το εμπόριο παρουσίαζε αξιόλογη ανάπτυξη, χάρη στους Έλληνες της Διασποράς. Εθνική προτεραιότητα δεν αποτελούσε ο εκσυγχρονισμός του κράτους και της κοινωνίας, αλλά η απελευθέρωση των «αλύτρωτων ιστορικών εδαφών».

Τον εκσυγχρονισμό της χώρας τόλμησε το 1880 ο Χαρίλαος Τρικούπης, που προώθησε ευρύ πρόγραμμα μεταρρυθμίσεων και εκτέλεσης δημόσιων έργων.

Το έργο του Χ. Τρικούπη συνέχισε ο Ελ. Βενιζέλος, ο οποίος είχε προσκληθεί από την ηγεσία του Στρατιωτικού Συνδέσμου, μετά το Κίνημα στο Γουδή (1909), για να διαπραγματευτεί με την πολιτειακή και την πολιτική ηγεσία του τόπου ευρύτατες συνταγματικές και διοικητικές μεταρρυθμίσεις.

Στη Βαλκανική Χερσόνησο την ίδια περίοδο υπάρχει μεγάλη κινητικότητα. Το εθνικό κίνημα των Ελλήνων υπήρξε πρότυπο για όλους τους λαούς της νοτιοανατολικής Ευρώπης. Σέρβοι, Βούλγαροι, Ρουμάνοι και τέλος οι Αλβανοί απέκτησαν την ελευθερία τους.

Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι (1912-1913) επρόκειτο να αλλάξουν δραστικά τα σύνορα στα κράτη της περιοχής. Στον Α' Βαλκανικό Πόλεμο η Ελλάδα, η Σερβία, το Μαυροβούνιο και η Βουλγαρία απέσπασαν από την Οθωμανική Αυτοκρατορία τα ευρωπαϊκά εδάφη που διεκδικούσαν. Στον Β' Βαλκανικό Πόλεμο η Ελλάδα, η Σερβία και η Ρουμανία πολέμησαν εναντίον της Βουλγαρίας, λόγω των αυξημένων απαιτήσεων της τελευταίας στο μοίρασμα των εδαφών.

1. Η ΑΚΜΗ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΑΠΟΙΚΙΟΚΡΑΤΙΑΣ

Τα αίτια της αποικιοκρατίας. Κοινή βάση όλης της δυναμικής εξόδου των προηγμένων χωρών της Ευρώπης, από τα μέσα του 19ου αιώνα έως τον Α Παγκόσμιο Πόλεμο, στον υπανάπτυκτο οικονομικά κόσμο της Αφρικής και της Ασίας αποτελούσαν η αναζήτηση αγορών και πηγών πρώτων υλών, η ακλόνητη πίστη στην ανωτερότητα του δυτικού πολιτισμού και στο χρέος της εξαγωγής των αξιών και των θεσμών του, καθώς και η φιλανθρωπία.

Κατά τους νεότερους χρόνους, από τον 16ο αιώνα και εξής, αποικίες είχαν ιδρύσει η Ισπανία, η Πορτογαλία, η Αγγλία, η Γαλλία και η Ολλανδία, κυρίως στην Αμερική και στην Ασία. Βασικά στοιχεία όλων αυτών των αποικιών ήταν η εγκατάσταση εποίκων από τις μητροπόλεις και η λειτουργία των κοινοτήτων των εποίκων ως πυρήνων της εν γένει οικονομικής, κοινωνικής, πολιτικής και πολιτιστικής ζωής των αποικιών.

Αποικιοκρατία και ιμπεριαλισμός. Η νέα αποικιοκρατία, ως ιστορικό φαινόμενο που έμεινε γνωστό ως ιμπεριαλισμός (από τον λατινικό όρο «imperium»: αυτοκρατορία), διέφερε από τις προγενέστερες φάσεις του φαινομένου από την εξής άποψη: οι νέες αποικίες δε δημιουργήθηκαν από το δημογραφικό πλεόνασμα ή από ανεπιθύμητες θρησκευτικές ή άλλες ομάδες του πληθυσμού της Ευρώπης, ούτε ανέπτυξαν τους θεσμούς των μητροπόλεων της γηραιάς ηπείρου. Οι νέες αποικίες εγκαθιδρύθηκαν από χώρες της Ευρώπης και από τις ΗΠΑ σε υπανάπτυκτες οικονομικά και ανίσχυρες στρατιωτικά περιοχές του κόσμου, ιδίως στην Αφρική, την Ασία και τον Ειρηνικό Ωκεανό, με τον εξαναγκασμό ή τη χρήση βίας, για να εξυπηρετήσουν κυρίως οικονομικά και στρατηγικά συμφέροντα των μητροπολιτικών χωρών.

Η κριτική του ιμπεριαλισμού

«Δεν υποστήριζαν όλοι οι διανοούμενοι του δυτικού κόσμου την αποικιοκρατία. Ο Αμερικανός λογοτέχνης Μαρκ Τουέιν, θέλοντας να στηλιτεύσει την ιμπεριαλιστική πολιτική της χώρας του, η οποία επιτέθηκε το 1899 στις Φιλιππίνες, δημοσίευσε το παρακάτω κείμενο με τον τίτλο "Η πολεμική προσευχή" (The War Prayer). Στο κείμενο αυτό περιγράφει μια ομαδική δέηση στην εκκλησία υπέρ της επιτυχίας του αμερικανικού στρατού στον πόλεμο κατά των Φιλιππίνων αλλά με παράδοξο τρόπο: υποτίθεται ότι ένας αγγελιαφόρος του Θεού επισκέπτεται αόρατος την εκκλησία, διαβάζει τις κρυφές σκέψεις των δεομένων και τις καταγράφει αντί της φανεράς προσευχής:

"Κύριε και Θεέ μας, βοήθησέ μας να διαλύσουμε τους στρατιώτες τους με τις οβίδες μας, βοήθησέ μας να

καλύψουμε τους χαρωπούς αγρούς τους με τις ωχρές μορφές των νεκρών πατριωτών τους βοήθησέ μας να πνίξουμε τη βροντή των όπλων μας στα ουρλιαχτά των πληγωμένων τους [...] βοήθησέ μας να σφίξουμε τις καρδιές των αθώνων γυναικών τους με ανώφελη οδύνη-βοήθησέ μας να τις διώξουμε από τα σπίτια τους, με τα μικρά παιδιά τους να περιπλανώνται χωρίς φίλους στην ερημωμένη γη τους, ρακένδυτες, πεινασμένες και διψασμένες [...]".

Κατά τη δεκαετία του 1960 το κείμενο αυτό ανατυπώθηκε σε φυλλάδιο από τους ακτιβιστές κατά του πολέμου στο Βιετνάμ».

Frederick Anderson (ed.), *A Pen Warmed Up in Hell: Mark Twain in Protest*, Harper, New York 1972, σ. 110-111.

Ο ύμνος της αποικιοκρατίας

«Το χρέος του λευκού ανθρώπου» («The burden of the white man»), του Ρ. Κίπλινγκ

«Επωμιστείτε το χρέος του λευκού ανθρώπου

Δώστε τροφή στα πεινασμένα στόματα

Και σταματήστε την επιδημία. Και μόλις πλησιάσετε τον σκοπό σας,

Και κατορθώσετε ό,τι χάριν των άλλων επιδιώκετε,

Δείτε πώς η τεμπελιά και η τρέλα των απίστων

Καταστρέφουν όλη την ελπίδα σας [...].

Επωμιστείτε το χρέος του λευκού ανθρώπου,

Θερίστε ό,τι υπήρξε ανέκαθεν η ανταμοιβή του: Την αποδοκιμασία εκείνων που προστατεύει [...].»

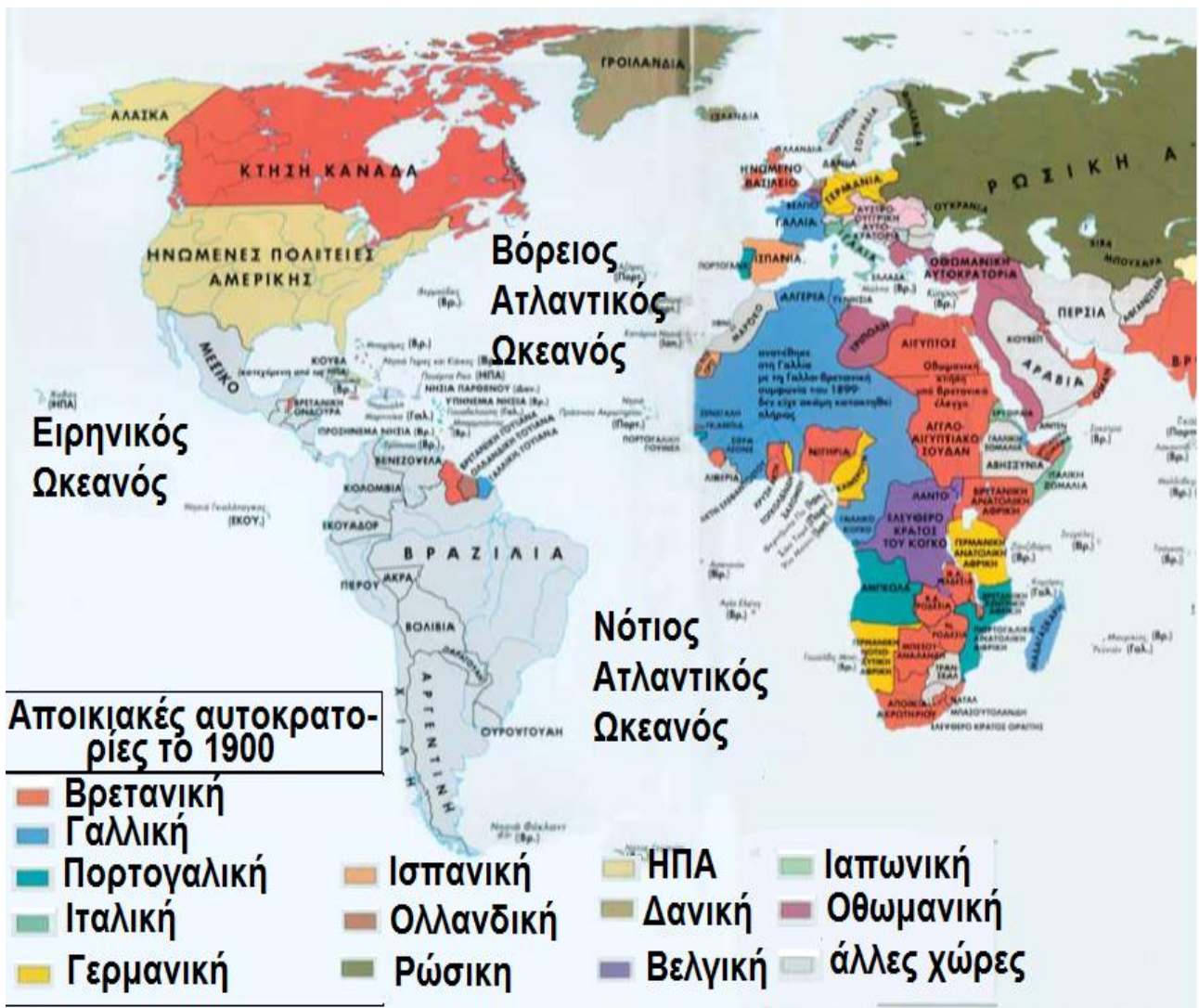
Αποικιοκρατία και εθνικισμός. Η εξυπηρέτηση οικονομικών και στρατηγικών συμφερόντων δεν ήταν ωστόσο το μοναδικό κίνητρο, όπως προαναφέρθηκε. Η απόκτηση αποικιών σε υπανάπτυκτες και εν πολλοίς άγνω-

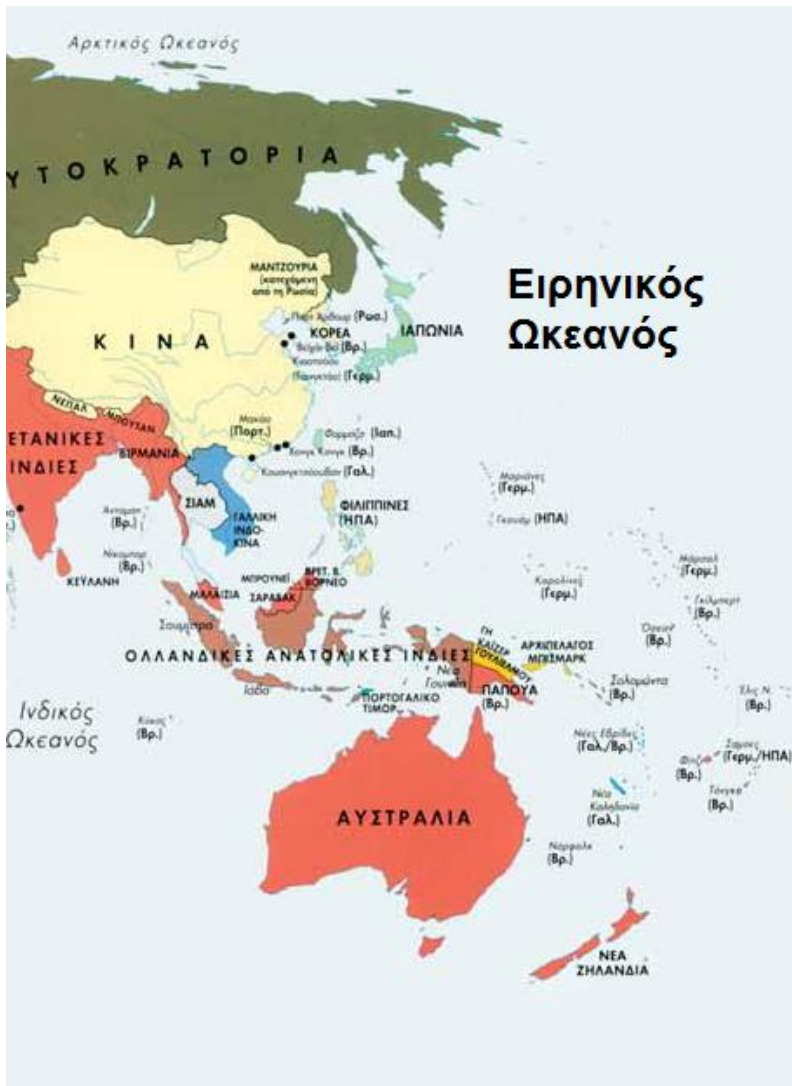
στες περιοχές του κόσμου υπήρξε εθνική επιδίωξη, που απέκτησε λαϊκή υποστήριξη. Οι αποικίες στον υπανάπτυκτο και αναξιοπαθούντα κόσμο της Αφρικής και της Ασίας έφτασαν να θεωρούνται επιβράβευση των δυνατοτήτων και της ισχύος μιας χώρας της Ευρώπης και στόχος εθνικός. Η αποικιοκρατία ήταν άρρηκτα και οργανικά συνδεδεμένη με τον εθνικισμό, ενώ στον πυρήνα της υπήρχε το στοιχείο του μεσσιανισμού* και της εθνικής αποστολής. Οι Βρετανοί αναφέρονταν στο «χρέος του λευκού ανθρώπου» (the white man's burden), οι Γάλλοι στην «πολιτιστική τους αποστολή» (mission civilisatrice). Ακολουθήσαν οι Γερμανοί και οι Βέλγοι με ανάλογες αναφορές. Στοιχεία της ίδιας εθνικής έξαρσης διακρίνονται και στο όραμα των Ελλήνων αυτής της εποχής, το όραμα της Ελλάδας από την οποία ανέμεναν να «φωτίσει» ως φωτοβόλος «φάρος» και να απελευθερώσει την «καθ' ημάς Ανατολή».

Η Βρετανία έσπευσε να προσθέσει στις παλαιές της αποικίες νέες, ιδίως στην Αφρική: την Αίγυπτο και το Σουδάν, καθώς και τη Νότια Αφρική. Κατείχε ήδη την Ινδία και το Πακιστάν, καθώς και άλλα στρατηγικά σημεία στην ίδια περιοχή. Ο Καναδάς και η Αυστραλία απέκτησαν την ίδια εποχή καθεστώς αυτοδιοίκησης, αλλά παρέμειναν τμήματα της Βρετανικής Αυτοκρατορίας και κατόπιν της Βρετανικής Κοινοπολιτείας. Η Γαλλία, παλαιά αποικιοκρατική δύναμη και αυτή, κατέλαβε τη βορειοδυτική Αφρική, για να ακολουθήσουν η Γερμανία, το Βέλγιο και η Ιταλία στην κεντρική Αφρική. Το παράδειγμα των ευρωπαϊκών χωρών ακολούθησαν και δύο εξωευρωπαϊκές βιομηχανικές χώρες, οι ΗΠΑ και η Ιαπωνία, οι οποίες ενεπλάκησαν στην ανατολική Ασία. Η Ρωσία εξαπλώθηκε στον Καύκασο, στην κεντρική Ασία και στη Σιβηρία.

Η επιβολή της Δύσης στον υπόλοιπο κόσμο. Σε πολλές περιοχές του κόσμου οι δυτικοί αποικιοκράτες δημιούργησαν θεσμούς διακυβέρνησης και εθνικές ενότητες στη θέση των κατακερματισμένων γλωσσικά και θρησκευτικά ανθρώπινων συνόλων, όπως οι Βρετανοί στη βορειοανατολική και τη νότια Αφρική, καθώς και στην Ινδία. Λιγότερο ανθεκτικοί υπήρξαν οι θεσμοί που δημιούργησαν οι Γάλλοι, οι Γερμανοί, οι Βέλγοι και οι Ιταλοί στις δικές τους αποικίες. Σε πολλές περιοχές της Αφρικής σχηματίστηκαν αποικίες χωρίς άλλον συνεκτικό δεσμό εκτός από τις αρχές των αποικιοκρατών. Οι αποικίες αυτές αποτέλεσαν κατά τον 20ό αιώνα, όταν απέκτησαν την ανεξαρτησία τους, προβληματικά εθνικά κράτη χωρίς συνοχή, στα οποία εκδηλώθηκαν σκληροί εμφύλιοι πόλεμοι.

Η ευρωπαϊκή αποικιοκρατία του 19ου αιώνα ολοκλήρωσε τη διείσδυση του δυτικού ανθρώπου στον εξωευρωπαϊκό κόσμο, η οποία είχε αρχίσει τον 16ο αιώνα, και τον προσέδεσε στον δυτικό κόσμο. Ο δυτικός άνθρωπος προσπάθησε να ενσωματώσει στον δυτικό πολιτισμό λαούς με κοινωνική οργάνωση και πολιτισμούς διαφορετικούς από τον δυτικό, να τους «προικοδοτήσει» με θεσμούς ανάλογους προς τους δικούς του. Ταυτοχρόνως οι πρώτες ύλες και οι παραγωγικές δυνατότητες των αποικιών προσαρμόστηκαν έτσι, ώστε να εξυπηρετούν όχι αποκλειστικά τις ανάγκες των γηγενών κατοίκων, αλλά και τις παραγωγικές ανάγκες των μητροπολιτικών χωρών. Σε πολλές αποικίες ο δυτικός άνθρωπος εξάρθρωσε παραδοσιακές κοινωνικές δομές χωρίς να δημιουργήσει στη θέση τους βιώσιμους δυτικούς θεσμούς, αλλά, παρ' όλα αυτά, κατόρθωσε να εξαλείψει θανατηφόρες επιδημίες, τη δυσλεία και άλλες ενδημικές μαστιγές.

Χάρτης της αποικιοκρατίας, ο οποίος απότυπώνει την παγκοσμιότητα του φαινομένου. Προς τα τέλη του 19^{ου} αιώνα ο ανταγωνισμός των ευρωπαϊκών αποικιακών δυνάμεων κορυφώθηκε και οι δυτικές αυτοκρατορίες μοιράστηκαν σχεδόν ολόκληρη την Αφρική, τη νοτιοανατολική Ασία και τα νησιά του Ειρηνικού.

Ερωτήσεις

1. Να συγκρίνετε τη θέση που παίρνουν απέναντι στην αποικιοκρατία ο Άγγλος Ρ. Κίπλιγκ και ο Αμερικανός Μ. Τουέιν και να συζητήσετε την επιχειρηματολογία τους.
2. Ποιες ήταν οι κυριότερες συνέπειες της αποικιοκρατίας για τις χώρες στις οποίες αυτή επιβλήθηκε;

2. Η ΑΠΩ ΑΝΑΤΟΛΗ

Η διείσδυση στην Ασία. Η Δύση, ιδίως η Ευρώπη, διείσδυσε στην Ανατολή, κατέλαβε τμήματά της, διαμόρφωσε ενότητες εκεί που δεν υπήρχαν, εξήγαγε προϊό-

ντα της και θεσμούς, ενώ ταυτοχρόνως έπλασε μια νοητή Ανατολή, για να υπηρετήσει ιδεολογικές και αισθητικές ανάγκες της: μυστηριώδης και αινιγματική, ελκυστική και επίφοβη, η Ανατολή αυτή δεν έπαυσε να σαγηνεύει και να προβληματίζει τη Δύση, ώσπου οι ίδιοι οι λαοί της εισήλθαν δυναμικά στο διεθνές προσκήνιο και προσπάθησαν να αντιμετωπίσουν τη Δύση με ίσους όρους.

Σε αντίθεση προς την Αφρική, την Αμερική ή την Ωκεανία, η Ασία δεν υπέκυψε στην Ευρώπη αμαχητί ή με ανάλογη ευκολία. Η Ασία υπήρξε το λίκνο σπουδαίων πολιτισμών, καθώς και των τριών πιο δυναμικών και επεκτατικών θρησκειών του κόσμου, του ιουδαϊσμού, του ισλαμισμού και του χριστιανισμού. Αυτή η Ασία λοιπόν υπήρξε η αχανής έκταση ενός ευρέος διαδρόμου μήκους 6.000 περίπου χιλιομέτρων, από τον Καύκασο έως τη Μογγολία, του ζωτικού χώρου των νομάδων. Αυτός ο διάδρομος, η λεγόμενη «Κεντρική Ασία», έστελνε κύματα επιδρομών στην Ευρώπη από τους αρχαίους χρόνους και για τα επόμενα χίλια τουλάχιστον χρόνια. Ήταν επίσης η νοτιοδυτική Ασία, η ισλαμική Ασία, από τη Μικρά Ασία έως τον Ινδικό Καύκασο η Ινδία, η Κίνα και η Ιαπωνία. Εδώ θα παρουσιαστούν οι τρεις τελευταίες χώρες.

Χάρτης της Άπω Ανατολής. Στην περιοχή είχαν διεισδύσει οι δυτικές, κυρίως ευρωπαϊκές, αποικιοκρατικές δυνάμεις, ενώ μετά τα μέσα του 19ου αιώνα και η ίδια η Ιαπωνία εξέθρεψε φιλοδοξίες επεκτατισμού, αποκτώντας σταδιακά επιρροή σε νησιά του Ειρηνικού, στην Κορέα, τη σημερινή Ταϊβάν και τη μισή Σαχαλίνη.

Η Ινδία. Τη μακραίωνη συμβίωση ινδουιστών* και μουσουλμάνων κυρίαρχων και λαών ακολούθησε, τον 11ο και τον 12ο αιώνα, η ραγδαία κατάκτηση της χώρας αυτής από τουρκικά φύλα, που εισέβαλαν από τον βορρά και επέβαλαν την κυριαρχία τους στο βόρειο τμήμα της χερσονήσου. Στο τέλος του 14ου αιώνα η Ινδία έγινε στόχος των νέων κατακτητών, των ορδών του Ταμερλάνου, που αποχώρησαν γρήγορα, αφού όμως προκάλεσαν τον πολιτικό κατακερματισμό της. Τέλος, τον 16ο αιώνα νέος κυρίαρχος εισέβαλε στη χώρα, αυτή

τη φορά από το Αφγανιστάν, ιδρύοντας τη δυναστεία των Μογγόλων, την οποία βρήκαν οι Πορτογάλοι έμποροι και κατόπιν οι Άγγλοι κατακτητές. Διασημότερος όλων των ηγεμόνων της δυναστείας των Μογγόλων (1526-1707) υπήρξε ο Ακμπάρ (1556-1605), του οποίου η λαμπρή βασιλεία συνέπεσε με αυτήν της Ελισάβετ Α' της Αγγλίας (1558-1603), καθώς και με αυτήν ενός άλλου ηγεμόνα μεγάλης αυτοκρατορίας, του Φιλίππου Β' της Ισπανίας (1556-1598).

Ο μεγάλος Πορτογάλος θαλασσοπόρος Βάσκο ντα Γκάμα άνοιξε στους Πορτογάλους πρώτα και κατόπιν στους άλλους Ευρωπαίους εμπόρους τη δυτική ακτή της Ινδίας, την ακτή του Μαλαμπάρ, με το περίφημο ταξίδι του, το 1497-1498, με το οποίο παρέκαμψε την Αφρική, από το Ακρωτήριο της Καλής Ελπίδας. Με βάση τους την περιοχή της Γκόας, νοτίως της Βομβάης (την περιοχή προσάρτησε το 1962 η Ινδία), οι Πορτογάλοι ήλεγχαν επί έναν αιώνα το εμπόριο της ευρύτερης περιοχής. Τον 17ο αιώνα όμως τους Πορτογάλους ανταγωνίζονταν για τον έλεγχο του εμπορίου της Ανατολής οι Ολλανδοί, οι Άγγλοι και οι Γάλλοι. Τη διείσδυση των εμπορών της Ευρώπης στην Ινδία προωθούσαν και εξασφάλιζαν ισχυρές εθνικές εταιρείες που δρούσαν στην Ανατολή.

Επικράτησε εν τέλει, με την υποστήριξη της βρετανικής κυβέρνησης, η βρετανική Εταιρεία των Ανατολικών Ινδιών, η οποία ίδρυσε εμπορικούς σταθμούς σε καίρια σημεία της χώρας με ευρείες διοικητικές αρμοδιότητες. Στα τέλη του 18ου αιώνα το βρετανικό κοινοβούλιο θέσπισε τον «δυναδικό έλεγχο» των εμπορικών αποικιών στην Ινδία από την Εταιρεία των Ανατολικών Ινδιών και από τον Βρετανό μονάρχη, ενώ στις αρχές του 19ου αιώνα η βρετανική κυβέρνηση τερμάτισε το μονοπώλιο της Εταιρείας στο εμπόριο της Ινδίας και προχώρησε στην προσάρτηση των διάφορων κρατι-

κών μορφωμάτων της χώρας, η οποία κατέστη αποικία του Στέμματος. Έως τον Ά Παγκόσμιο Πόλεμο η Βρετανία ολοκλήρωσε την κυριαρχία της στην Ινδία, στο Πακιστάν και στη Βιρμανία.

Η Κίνα. Στην Κίνα, παρά την εναλλαγή διάφορων δυναστειών στην εξουσία, υπήρχε ανέκαθεν μια ισχυρή και ανθεκτική ηγετική κοινωνική ομάδα που ήλεγχε τη διοίκηση της χώρας, οι Μανδαρίνοι*. Στον ταοϊσμό και τον κομφουκιανισμό, που ιδρύθηκαν τον 6ο αιώνα π.Χ., προστέθηκαν ο βουδισμός τον 1ο αιώνα μ.Χ., ο νεστοριανός χριστιανισμός και ο ισλαμισμός από τον 7ο έως τον 10ο αιώνα. Η μία αυτοκρατορική δυναστεία διαδεχόταν την άλλη, ενώ τον 13ο αιώνα η χώρα κατακτήθηκε από τους Μογγόλους νομάδες πολεμιστές και αποτέλεσε τον πυρήνα μιας αχανούς αυτοκρατορίας, που εκτεινόταν από την Κίνα έως τη Λιθουανία. Τον μεγάλο Μογγόλο κατακτητή Κουμπλάι επισκέφτηκε στο Πεκίνο ο Μάρκο Πόλο κατά το τελευταίο τέταρτο του 13ου αιώνα. Το 1521 στη χώρα έφτασαν οι Πορτογάλοι έμποροι και ιεραπόστολοι, οι οποίοι όμως περιορίστηκαν από τις κινεζικές αρχές στη χερσόνησο του Μακάο, στη νοτιοανατολική Κίνα. Το Μακάο και η Καντόνα (αποικία της Βρετανίας από τον 17ο αιώνα), στην ίδια περιοχή, υπήρξαν τα μόνα σημεία μέσω των οποίων η Κίνα διεξήγε τις εμπορικές της συναλλαγές με τη Δύση και τον υπόλοιπο κόσμο επί πολλούς αιώνες.

Στους αιώνες της τελευταίας δυναστείας, αυτής των Μαντσού (1644-1912), η Κίνα περιλάμβανε τη Μαντσουρία, τη Μογγολία, το Θιβέτ και το Τουρκεστάν, ενώ είχε ως φόρου υποτελείς την Κορέα, το Νεπάλ, το Σιάμ και τη Βιρμανία. Το 1689 η Κίνα υποχρεώθηκε να υπογράψει την πρώτη συνθήκη με ευρωπαϊκή δύναμη, τη Ρωσία, με την οποία διευθέτησε τα βόρεια σύνορά της, ενώ

το 1842, στο τέλος του πρώτου Πολέμου του Οπίου* με τη Βρετανία, αναγκάστηκε να εκχωρήσει στους Βρετανούς το Χονγκ Κονγκ. Στη συνέχεια η Κίνα αναγκάστηκε να εκχωρήσει τη Σιβηρία στη Ρωσία (1858-1860), την Κορέα και την Ταϊβάν στην Ιαπωνία (1895), καθώς και διάφορους λιμένες σε άλλες μεγάλες δυνάμεις της εποχής. Το 1900 ξέσπασε η Επανάσταση των Μπόξερ* ως αντίδραση στην επιρροή που είχαν αποκτήσει στην Κίνα οι δυτικές δυνάμεις, οι οποίες όμως κατέπνιξαν την εξέγερση. Το 1911 μια νέα εξέγερση ανέτρεψε τη δυναστεία των Μαντσού αυτοκρατόρων και ανακήρυξε τη Δημοκρατία της Κίνας.

Οι Πόλεμοι του Οπίου και οι συνέπειες τους για την Κίνα

Έτσι ονομάστηκαν δύο πόλεμοι που διεξήχθησαν ανάμεσα στη Βρετανία και την Κίνα (1839-1842 και 1856-1860 στον δεύτερο πόλεμο η Βρετανία είχε σύμμαχο τη Γαλλία) με αφορμή την απαγόρευση της εισαγωγής οπίου στην Κίνα. Η απαγόρευση αυτή, που οφειλόταν στη μεγάλη διαρροή συναλλάγματος από την Κίνα, έπληττε τα εμπορικά συμφέροντα των Βρετανών και γενικότερα των Ευρωπαίων και προκάλεσε την ένοπλη αντίδρασή τους.

«Η επέκταση της οικονομικής κυριαρχίας των Μεγάλων Δυνάμεων στον ευρύτερο χώρο της Αφρικής και της Ασίας έδωσε την αφορμή για την επινώση μορφών έμμεσου ελέγχου αποικιακού χαρακτήρα στο εσωτερικό χωρών που διατηρούσαν τυπικά την ανεξαρτησία τους. Η επιβολή αυτή έμελλε να προσλάβει την ακραία έκφραση της στην περίπτωση ειδικότερα της Κίνας [...]. Στην Κίνα η επιβολή του συλλογικού ευρωπαϊκού ελέγχου βασίζεται σε μια σειρά από ετεροβαρείς συνθήκες που καθιερώνουν την κυριαρχική εμπορική και οικονο-

μική διείσδυση στο εσωτερικό της αχανούς αλλά και ευάλωτης αυτοκρατορίας. Η εθνική κινεζική εξέγερση, το 1900, θα καταπνιγεί από μικό στρατιωτικό άγημα Ευρωπαίων, Ιαπώνων και Αμερικανών! Τότε κάνει την εμφάνισή της ως αποικιακή δύναμη και η Ιαπωνία, με την επιβολή προτεκτοράτου στην Κορέα (1905)». Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, Η οργάνωση της διεθνούς κοινωνίας. Ιστορική επισκόπηση, Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 1996, σ. 46.

Η Ιαπωνία. Αντίπαλη δύναμη της Κίνας στην Άπω Ανατολή υπήρξε η Ιαπωνία, χώρα που εισήγαγε από την Κίνα πολλά πολιτιστικά στοιχεία και θεσμούς. Επίσημη θρησκεία της χώρας υπήρξε ο βουδισμός, που εισήχθη τον 6ο αιώνα. Τον αυτοκράτορα της Ιαπωνίας ήλεγχε η στρατιωτική φεουδαρχία των Σογκούν, οι οποίοι κατείχαν την πραγματική ισχύ. Τη χώρα επισκέφτηκαν πρώτοι οι Πορτογάλοι έμποροι και ιεραπόστολοι στα μέσα του 16^{ου} αιώνα, αλλά οι Δυτικοί δεν κατόρθωσαν να «εκπορθήσουν» την Ιαπωνία έως τα μέσα του 19ου αιώνα και περιορίζονταν στο Ναγκασάκι, όπου συναλλάσσονταν με τους Ιάπωνες. Πρώτοι εξασφάλισαν εμπορική συμφωνία οι Αμερικανοί το 1854. Στη συνέχεια και με γοργούς ρυθμούς η Ιαπωνία υιοθέτησε δυτικούς θεσμούς, απέκτησε Σύνταγμα το 1889 και προώθησε την εκβιομηχάνιση του δευτερογενούς τομέα παραγωγής. Η Ιαπωνία πολέμησε με την Κίνα το 1894-1895, συνήψε συνθήκη συμμαχίας με τη Βρετανία το 1902 και το 1904-1905 πολέμησε κατά της Ρωσίας και την ταπείνωσε. Με τη νίκη της αυτή προβλήθηκε στο διεθνές προσκήνιο ως μεγάλη δύναμη, άξια σεβασμού από τις άλλες μεγάλες δυνάμεις.

Γερμανική λιθογραφία του 1900, που απεικονίζει συμβολικά την επίθεση των ενωμένων δυτικών δυνάμεων και των Ιαπώνων για την καταστολή της εξέγερσης των Μπόξερ στην Κίνα.

Τον 19ο αιώνα η Ιαπωνία άνοιξε τις αγορές της στους Δυτικούς, υιοθέτησε πολλούς σύγχρονους θεσμούς και γνώρισε σημαντική βιομηχανική ανάπτυξη. Ο πίνακας αποδίδει συμβολικά τη δυτική διείσδυση στην Ιαπωνία.

Ερωτήσεις

- 1. Να αναλύσετε τις σχέσεις των δυτικών δυνάμεων με τις χώρες της Άπω Ανατολής.**
- 2. «Οριενταλισμός» ονομάζεται η στερεοτυπική εικόνα την οποία οι άνθρωποι του δυτικού κόσμου έχουν για τους κατοίκους της Ανατολής. Ποια είναι τα κύρια χαρακτηριστικά αυτής της εικόνας σήμερα;**

3. ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

Η κατάσταση στο ελληνικό κράτος κατά την πρώτη πενήνταετία του βίου του. Μισό αιώνα μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους (1830) η Ελλάδα φαινόταν να μην ικανοποιεί ούτε τους πιο απαισιόδοξους υποστηρικτές της: με εξαίρεση τα Επτάνησα, που απόδόθηκαν στη χώρα (1863) από τη Βρετανία, και τη Θεσσαλία, που παραχωρήθηκε από την Πύλη (1881) μετά από σύσταση του Συνεδρίου του Βερολίνου (1878), η Ελλάδα δεν είχε ακόμη απελευθερώσει με τις δυνάμεις της τα «αλύτρωτα» μέρη του έθνους, την Ήπειρο, τη Μακεδονία, τη Θράκη, την Κρήτη και τα νησιά του Αιγαίου. Το πολιτικό της σύστημα, παρά την εισαγωγή των συνταγματικών θεσμών το 1844 και το 1864 και το φιλελεύθερο πολίτευμα που προέκυψε, διαιώνιζε την παλαιά μορφή διακυβέρνησης από τους αιρετούς άρχοντες. Η χώρα παρέμενε χώρα γεωργών και κτηνοτρόφων κυρίως, ενώ η μεταποίηση παρουσίαζε αργούς ρυθμούς ανάπτυξης. Μόνο το εμπόριο παρουσίαζε αξιόλογη ανάπτυξη, χάρη ιδίως στους Έλληνες της Διασποράς*.

Τέσσερις ήταν κατά κύριο λόγο οι παράγοντες που επιβράδυναν ή και απέτρεπαν τον εκσυγχρονισμό των

θεσμών και την κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδας: α) οι τεταμένες σχέσεις της αφενός με τις μεγάλες δυνάμεις της Ευρώπης και αφετέρου με τις γειτονικές χώρες, β) η πολιτική αστάθεια, γ) η ανασφάλεια στην ύπαιθρο και δ) η χαμηλή πίστη της χώρας διεθνώς. Εκσυγχρονισμός αυτή την εποχή σήμαινε κυρίως δημιουργία ισχυρού τακτικού στρατού και πολεμικού ναυτικού, ανάπτυξη οδικού και σιδηροδρομικού δικτύου, καθώς και ταχυδρομικού και τηλεγραφικού δικτύου, εισαγωγή νέων καλλιεργητικών μεθόδων στη γεωργία, εμπέδωση της τάξης και της ασφάλειας στις μετακινήσεις και στις μεταφορές και ανάπτυξη του πιστωτικού συστήματος και της διεθνούς πίστης της χώρας.

Προϋποθέσεις για τον εκσυγχρονισμό. Ο εκσυγχρονισμός απαιτούσε οικονομικούς πόρους, ορθολογική ιεράρχηση της διάθεσης των πόρων και αμετάκλητη προσήλωση στην εξυπηρέτηση των εθνικών προτεραιοτήτων, καθώς και ορθολογικό προσδιορισμό των εθνικών συμφερόντων. Οι πόροι από τα εθνικά έσοδα, ιδίως από τη φορολογία, ήταν περιορισμένοι και ανεπαρκείς, ενώ η κατανομή τους δεν ήταν συνήθως αποτέλεσμα ορθολογικής ιεράρχησης των αναγκών. Τα καλώς νοούμενα εθνικά συμφέροντα εξάλλου, δηλαδή η εθνική ασφάλεια και κυριαρχία, η ευημερία, η ευνομία και η προαγωγή του πολιτισμού, δεν αποτελούσαν πάντοτε εθνικές προτεραιότητες ή δεν εξυπηρετούνταν από την άσκηση της εθνικής πολιτικής.

Η εθνική προτεραιότητα της απελευθέρωσης των «αλύτρωτων» ιστορικών χωρών, η οποία αποτελούσε ύψιστο εθνικό συμφέρον, επισκίαζε όλες τις άλλες προτεραιότητες που απαιτούσε ο εκσυγχρονισμός του κράτους και της κοινωνίας. Οι υποστηρικτές μάλιστα της απελευθέρωσης των αλύτρωτων ιστορικών ελληνικών χωρών, οι οποίοι αποτελούσαν την πιο δυναμική πολι-

τική μερίδα των διάφορων πολιτικών σχηματισμών και οι οποίοι ουσιαστικά ήλεγχαν την πολιτική ζωή του τόπου και την κοινή γνώμη του, έκριναν πως ο εκσυγχρονισμός και η οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδας δεν ήταν εφικτοί στόχοι χωρίς την προηγούμενη επέκταση της εθνικής επικράτειας- εξαρτούσαν δηλαδή τον εκσυγχρονισμό και την ανάπτυξη από την απελευθέρωση και την ενσωμάτωση των αλύτρωτων ιστορικών χωρών στο ελληνικό κράτος.

Από το άλλο μέρος, οι υποστηρικτές του εκσυγχρονισμού και της ανάπτυξης προέβαλλαν τους στόχους αυτούς ως εθνικές προτεραιότητες εμμέσως κυρίως, επικρίνοντας δηλαδή με σφοδρότητα τον αλυτρωτισμό ως αδιέξοδη και πολυέξοδη εθνική πολιτική.

Ο Χαρίλαος Τρικούπης και η εκσυγχρονιστική πολιτική του. Οι σοβαρές απόπειρες εκσυγχρονισμού και ανάπτυξης αναλήφθηκαν στην Ελλάδα με μεγάλη καθυστέρηση και όχι χωρίς παλινωδίες και υποχωρήσεις. Στη δεκαετία του 1880 και στα πρώτα χρόνια της επόμενης δεκαετίας ο Χαρίλαος Τρικούπης προώθησε ευρύ πρόγραμμα μεταρρυθμίσεων και δημόσιων έργων. Προκειμένου να απελευθερώσει την πολιτική ζωή της χώρας από την τυραννία του τοπάρχη βουλευτή, ο Τρικούπης διεύρυνε την εκλογική περιφέρεια από επαρχιακή σε νομαρχιακή και μείωσε κατ' αυτόν τον τρόπο στο ήμισυ τον αριθμό των βουλευτών. Για να καταστήσει μάλιστα την κρατική μηχανή ανεξάρτητη από τις κυβερνητικές αλλαγές, όρισε αυστηρά κριτήρια επιλογής των δημόσιων υπαλλήλων και προώθησε γενναία εκκαθάριση του δικαστικού κλάδου από κομματικούς εγκαθέτους. Για την εμπέδωση της δημόσιας τάξης και ασφάλειας προέβη σε εξίσου γενναίες αλλαγές στα Σώματα Ασφαλείας και στους σχετικούς με τις προσλήψεις και προαγωγές στα σώματα αυτά κανονισμούς. Α-

ναδιοργάνωσε τον στρατό και τον στόλο, με τη μετάκληση στρατιωτικών ειδικών από τη Γαλλία και την Αυστρία, και περιόρισε δραστικά τη δυνατότητα των αξιωματικών των ενόπλων δυνάμεων να εκλέγονται βουλευτές.

Προεκλογικός λόγος του Χαρίλαου Τρικούπη στις 7 Οκτωβρίου 1890

«Ηνορθώθη το έθνος ηθικώς, ηνορθώθη το έθνος και υλικώς, εγένοντο όσα ο τόπος ηδύνατο να ευχηθή υπέρ της ιδίας αυτού αναπτύξεως. Εγένετο εργασία υπέρ της παραγωγής της χώρας, ηνοιχθησαν αι πάλαι αυτής προς την ατελή των γεωργικών προϊόντων εξαγωγήν, προεκλήθη διεθνώς η διάνοιξις των πυλών των ξένων αγορών, εγένετο εργασία και υπέρ της πολιτείας. Διερρυθμίσθησαν τα οικονομικά της χώρας, συνετάχθη δε αύτη και στρατιωτικώς, και μετ' ολίγον καταπλέει στολος, όστις θέλει περιαγάγει την ελληνικήν σημαίαν ανά το Αιγαίον, όπως εις αυτήν προσήκει. Εγένετο εργασία προς διευκόλυνσιν της εμπορίας της χώρας και της επικοινωνίας των κατοίκων αυτής διά των σιδηροδρόμων, διά των αμαξιτών οδών, διά της ατμοπλοϊκής συγκοινωνίας».

Σπύρος Τζόκας, Ο Χαρίλαος Τρικούπης και η συγκρότηση του νεοελληνικού κράτους. Οδοιπορικό στον 19ο αιώνα, Θεμέλιο, Αθήνα 1999, σ. 273.

Ο Τρικούπης αύξησε επίσης τον αριθμό των σχολείων και των μαθητών της χώρας, προώθησε τον εκσυγχρονισμό του εκπαιδευτικού προγράμματος των δημόσιων σχολείων και την αναμόρφωση των σχολικών βιβλίων και ίδρυσε τεχνικές σχολές. Την ίδια εποχή ο μεγάλος μεταρρυθμιστής ευνόησε τη βιομηχανική ανάπτυξη και τη δραστική επέκταση του σιδηροδρομικού

και οδικού δικτύου της χώρας. Για τη χρηματοδότηση του φιλόδοξου αναπτυξιακού προγράμματος του ο Τρικούπης προσπάθησε να προσελκύσει το ελληνικό παροικιακό κεφάλαιο και συνήψε σειρά δανείων στο εξωτερικό. Αλλά η ελληνική οικονομία δεν άντεξε εν τέλει το βάρος του εξωτερικού χρέους και τον Δεκέμβριο του 1893 ο Τρικούπης κήρυξε την πτώχευση της χώρας και παραιτήθηκε. Εγκατέλειψε τη χώρα, ηττημένος από τον λαϊκισμό των αντιπάλων του και την αδράνεια της ελληνικής κοινωνίας της εποχής, και πέθανε πικραμένος δύο χρόνια αργότερα στη Γαλλία.

«Ο τρέχων κατόπιν του ισοζυγίου και μη φθόνων ποτέ αυτού». Γελοιογραφία από την εφημερίδα «Νέος Αριστοφάνης», που σατιρίζει την προσπάθεια του Τρικούπη να καλύψει το δημόσιο έλλειμμα. Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων.

Η πολιτική του Θεόδωρου Δηλιγιάννη

«Η ελληνική δημοσιογραφία και ιστοριογραφία αντιπαράθετε αυτόν τον πολιτικό [τον Θεόδωρο Δηλιγιάννη] - ο οποίος έγινε τρεις φορές πρωθυπουργός νικώντας τον Τρικούπη και ο οποίος δρομολόγησε πολιτικές εξελίξεις την τελευταία εικοσιπενταετία του περασμένου αιώνα στον Μεσολογγίτη πολιτικό, παρουσιάζοντας τον αδίκως άλλοτε ως ανερμάτιστο πολυλογά, άλλοτε ως διαλυτικό δημαγωγικό στοιχείο, σε κάθε περίπτωση ως αρνητικό σημείο αναφοράς. Αυτή η αρνητική κρίση δεν αντιστοιχεί στην προσωπικότητά του ούτε μπορεί να εξηγήσει τις μεγάλες πολιτικές επιτυχίες και ήττες, τις συμπάθειες των οπαδών του και τις εντάσεις στο κόμμα του [...]. Στον Δηλιγιάννη οφείλουμε -και οι ιστορικοί το ενθυμούνται σπάνια- τη μεγάλη έκδοση της ελληνικής νομοθεσίας από το 1833 μέχρι το 1876».

Gunnar Hering, Τα πολιτικά κόμματα στην Ελλάδα 1821-1936, τ. Α', ΜΙΕΤ, Αθήνα 2004, σ. 584-585.

Το Κίνημα στο Γουδή και ο Ελευθέριος Βενιζέλος. Το έργο του Τρικούπη συνέχισε, μετά την έλευσή του στην κεντρική ελληνική πολιτική σκηνή, ένας ακόμη μεγάλος εκσυγχρονιστής, ο **Ελευθέριος Βενιζέλος**. Ο Βενιζέλος προσκλήθηκε από την ηγεσία του **Στρατιωτικού Συνδέσμου** -που είχε ηγηθεί το 1909 του Κινήματος στο Γουδή- από την Κρήτη στην Αθήνα ως εκπρόσωπος του Συνδέσμου στις διαπραγματεύσεις του με την πολιτειακή και την πολιτική ηγεσία του τόπου, με τη σαφή εντολή να προωθήσει ευρύτατες συνταγματικές και διοικητικές μεταρρυθμίσεις. Πιστός στην εντολή αυτή και κινούμενος από την πεποίθησή του ότι ο εκσυγχρονισμός της Ελλάδας αποτελούσε εθνική ανάγκη ύψιστης προτεραιότητας, ο Κρητικός ηγέτης προέβη στην ευρεία μεταρρύθμιση του Συντάγματος του 1864, σε βαθμό

που το Σύνταγμα του 1911 να θεωρείται ουσιαστικά νέο Σύνταγμα. Μείωσε την πλειοψηφία από το ήμισυ των βουλευτών στο ένα τρίτο, ώστε να επισπεύσει το νομοθετικό έργο της Βουλής, απέκλεισε την εκλογή εν ενεργεία αξιωματικών των ενόπλων δυνάμεων στο αξίωμα του βουλευτή, όρισε τη δυνατότητα του κράτους να απαλλοτριώνει περιουσιακά στοιχεία πολιτών, όταν το απαιτούσε το «συμφέρον» του δημοσίου (όχι μόνο για λόγους «ανάγκης»), προκειμένου να διευκολυνθεί η απαλλοτρίωση των μεγάλων γαιοκτησιών, καθιέρωσε συνταγματικά τη μονιμότητα των δημόσιων υπαλλήλων, προσκάλεσε στρατιωτικές αποστολές από τη Γαλλία και την Αγγλία για τον εκσυγχρονισμό του στρατού και του στόλου αντιστοίχως. Οι νομοθετικές και διοικητικές αλλαγές και ρυθμίσεις της περιόδου 1911-1912 έδωσαν στη χώρα ισχυρή ώθηση για το αναγκαίο πέρασμά της σε μια εποχή γεμάτη προκλήσεις.

Ο πόλεμος του 1897

«Το 1897 ο Έλληνας Δαβίδ ήλθε αντιμέτωπος με τον Οθωμανό Γολιάθ στις πεδιάδες της Θεσσαλίας. Η εκστρατεία όμως δεν είχε την ευτυχή κατάληξη της βιβλικής μονομαχίας. Οι ελληνικές δυνάμεις γνώρισαν ατιμωτική ήττα και οδηγήθηκαν σε άτακτη υποχώρηση. Η Ελλάδα σώθηκε από την καταστροφή μόνο χάρη στην επέμβαση των ξένων, αλλά το τίμημα της χάρης αυτής ήταν η ίδρυση της Διεθνούς Οικονομικής Επιτροπής (ΔΟΕ), που θα επέβλεπε την αποπληρωμή των χρεών στους ξένους δανειστές της. Μέχρι τα τέλη του αιώνα, το κράτος είχε χάσει την αξιοπιστία του ως κύριος εκπρόσωπος του έθνους, αλλά και ως διαχειριστής της ίδιας του της μοίρας.

Με την ήττα του 1897 το χάσμα της αξιοπιστίας ανάμε-

σα στην "επίσημη αλήθεια του έθνους " και την πραγματικότητα έγινε αγεφύρωτο.

Το 1897 είχε ως συνέπεια να αρχίσει το σώμα των αξιωματικών την άσκηση κριτικής στη μοναρχία, και ιδιαίτερα στον διάδοχο Κωνσταντίνο, αρχιστράτηγο του κακοσχεδιασμένου αυτού πολέμου. Ένα μεγάλο μέρος της σφοδρής αντιβασιλικής κριτικής εκδηλώθηκε πολλά χρόνια μετά από το ίδιο το γεγονός, από αξιωματικούς οι οποίοι στο μεταξύ είχαν ταχθεί με τον αντίπαλο του Κωνσταντίνου, Ελευθέριο Βενιζέλο».

Θ. Βερέμης, Ο στρατός στην ελληνική πολιτική, Κούριερ Εκδοτική, Αθήνα 2000, σ. 79-80.

Αλληγορική λαϊκή εικόνα της εποχής, που απεικονίζει συμβολικά την Ελλάδα να πατάσσει το «τέρας» της παλαιοκομματικής συναλλαγής. Το Κίνημα στο Γουδή της 15ης Αυγούστου 1909 θεωρήθηκε από σημαντικό τμήμα της ελληνικής κοινής γνώμης ως η απαρχή για την αναγέννηση της Ελλάδας. Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, Αθήνα.

Ερωτήσεις

- 1. Να αναφέρετε τομείς της οικονομικής και της πολιτικής ζωής της Ελλάδας των οποίων επιτεύχθηκε ο εκσυγχρονισμός κατά την πρώτη πεντηκονταετία από την ίδρυση του ελληνικού κράτους. Με ποιους πολιτικούς συνδέθηκαν αυτές οι επιτυχίες και πώς; Αξιοποιήστε τα παραθέματα από τις σχετικές πηγές.**
- 2. Ποια ήταν η σχέση της αλυτρωτικής πολιτικής με τις προσπάθειες εκσυγχρονισμού της χώρας;**
- 3. Πώς θα μπορούσε να συσχετιστεί ο πόλεμος του 1897 με το Κίνημα στο Γουδή; Συμβουλευτείτε και το παράθεμα από το κείμενο του Θ. Βερέμη.**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ 1^{ου} ΤΟΜΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄. Η Ευρώπη και ο κόσμος τον 19^ο αιώνα (1875-1871)

1. Το Συνέδριο Ειρήνης της Βιέννης (1814-1815).....	6
2. Τα εθνικά και φιλελεύθερα κινήματα στην Ευρώπη.....	15
3. Η Ελληνική Επανάσταση του 1821 – Ένα μήνυμα ελευθερίας για την Ευρώπη.....	22
4. Το ελληνικό κράτος και η εξέλιξή του (1830-1881).....	69
5. Το Ανατολικό Ζήτημα και ο Κριμαϊκός Πόλεμος.....	79
6. Η Βιομηχανική Επανάσταση.....	89
7. Η κρίση της Αυτοκρατορίας των Αψβούργων – Η ιταλική και η γερμανική ενοποίηση (1848-1871).....	97
8. Η άνοδος των χωρών της αμερικανικής ηπείρου.....	111

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄. Από τον 19^ο στον 20^ο αιώνα (1871-1914)

1. Η ακμή της ευρωπαϊκής αποικιοκρατίας.....	120
2. Η Άπω Ανατολή.....	127
3. Προσπάθειες για τον εκσυγχρονισμό της Ελλάδας.....	135

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946, 108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.

